

Хулқар Ҳамроева, Гавҳар Мағёқубова,
Шухрат Тохтасимов.

“ЛАЗГИ” ТУРКУМИ:

Тарихи ва тадқиқ;
Асосий ҳаракатлари,
либослари ва
тақинчоқларининг
қисқача изоҳли лугати

Хулқар Ҳамроева,
Гавҳар Мағкубова,
Шухрат Тоҳтасимов.

“ЛАЗГИ” ТУРКУМИ:

Тарихи ва тадқиқи; Асосий ҳаракатлари, либослари ва тақинчоқларининг қисқача ўзбекча-инглизча изоҳли луғати

ТОШКЕНТ – 2022

Хулкар Ҳамроева, Гавҳар Матёкубова, Шухрат Тохтасимов
“ЛАЗГИ” ТУРКУМИ: Тарихи ва тавсифи; Асосий
харакаатлари, либослари ва тақинчоқларининг қисқача ўзбекча-
инглизча изоҳли лугати 124-б.

Масъул муҳаррир:

Раъно Сайфуллаева,

филология фанлари доктори, ЎзМУ профессори

Тақризчилар:

Ўғиллой Мухамедова,

Ўзбекистон давлат хореография академияси профессори

Ёқубжон Сайидов,

филология фанлари доктори, БухДУ профессори

Муҳаррир:

Тўмарис Аъзам Бутунбоева,

фил.ф.бўйича фалсафа доктори, ЎзДХА ўқитувчиси

Таржимон:

Гулшан Наеруллаева,

филология фанлари бўйича фалсафа доктори

© Хулкар Ҳамроева, Гавҳар Матёкубова,
Шухрат Тохтасимов. 2022

СЎЗБОШИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Бизнинг ҳавас қилса арзидиган буюк тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзидиган улуғ аждодларимиз бор. Ҳавас қилса арзидиган бекиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, ҳавас қилса арзидиган буюк келажагимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади”¹, деган пурмаъно сўзлари янгиланаётган жаҳоннинг, янги даврнинг бош ғоясига айланди. Бу ғоя замирида ёшларга ибрат бўларли юксак инсонпарварлик, ватанга муҳаббат, тарихимизга эҳтиром туйғулари мужассам.

Муъжизалар ўлкаси — Хоразм бизнинг шундай буюк тарихимиз, бекиёс бойлигимиздир. Унинг кўҳна ва навқирон маданияти, санъати илдизларини ўрганиш бизнинг зиммамизга катта масъулият юклайди. Зеро, “Авесто” яратилган табаррук масканнинг ўтмиши, сеҳрли-сирли маданияти азал-азалдан дунё ҳамжамиятини кизиқтириб келган. Бу бебаҳо ёдгорликда “эгу фикр, эгу сўз, эгу амал” таълимоти илгари сурилган. Унда “жаноза маросимига йиғилган хотин-халаж жазава билан зикр тушишарди”², дейилади. Вақт ўтиб, ушбу маросимлардаги харакаатлар илк рақсларнинг яратилишига замин яратди. “Тарих отаси” деб ном олган юнон мутафаккири Геродот (мил.ав. 490-ва 480 й. ораси – мил.ав. тахминан 425.) “Тарих” китобида “Амударё бўйида яшовчи массагетлар кечалари гулхан ёқиб, олов ўчғунича кўшиқ айтиб, оловни улуғлаб рақсга тушганлар”³ дейди. Абу Райҳон Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар” асарида ҳам Хоразм санъати ва маданияти тўғрисида муҳим маълумотлар берилган. Кўплаб қадимшунос олимларнинг илмий изланишлари айнан Хоразм мусиқа маданияти, қадимий созлари ва мусиқий асбоблари тарихига бағишланган. Улар бу афсонавий ўлканинг ибтидоий, қадимий ва ўрта аср дин тарихи, ижтимоий тузуми ҳамда маданиятини мукаммал ўрганганлар. Тупроққалъа деворидаги мил. 1-3 асрларга мансуб чилтор

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ижодкор зиёлилар билан учрашуви. ЎЗА, 2017й., 3 август.

² Матёкубова Г. Лазги. Урганч, 2017., -Б.13.

³ Ўша манба, Б.-18.

чалаётган аёл сурати ҳам айнан илмий экспедицияларнинг ноёб топилмаси ҳисобланади. Илк тарихий илдиэлари “Авесто” билан боғланган “Лазги” рақсида ҳам эзгулик ва гўзаллик тараннум этилади. Қадим Хоразмнинг Қўйқирилганқалъа, Тупроққалъа, Жонбосқалъа, Қирқизқалъа каби истеҳкомларидан топилган чолғу созлари ва раққосалар тасвири туширилган ганч хайкалчалар, терракотлар ўлкада мусиқа санъати жуда қадимий эканлигини билдиради.

Мир Алишер Навоий ҳазратлари “Сабаи сайёр” достонларида етгинчи иқлимдан келган мусофирнинг тилидан:

Менки, тулмиш буён гузор манга,

Мулки Хоразм эрур диёр манга.

Санъатим анда соз чолмоқ иши,

Билмайин мен киби ишимни киши.

Илми адвори фанни мусиқий,

Мендин ул илм аҳли таҳқиқий⁴ -

деб, 15-асрда Хоразмда санъат ниҳоятда гуллаб – яшнаганини айтиб ўтадилар. “Адвор” сўзи арабчадан ўзлашган бўлиб,⁵ мусиқа илмининг бир соҳаси, мусиқа назарияси шарқ мусиқасининг эски нота усули⁵ маъносини билдиради. Демак, қадим Хоразмда нафақат мусиқа ва рақс санъати, балки ногага ёзиш илми ҳам равнақ топган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лазги” халқаро рақс фестивалини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги Қарориди “Мамлакатимизнинг бой рақс санъати тарихида алоҳида ўрин эгаллаган “Хоразм лазги рақси” ўзига хос ижро услуби ва жозибаси билан нафақат Ўзбекистонда, балки чет давлатларда ҳам машҳурдир. ЮНЕСКО томонидан “Хоразм лазги рақси” инсониятнинг номоддий маданий мероси рўйхатиغا киритилганлиги ҳам унинг бетакрор санъат эканлигидан далolat беради. “Хоразм лазги рақси” санъатининг асрий аъёналарини сақлаш ва ривожлантириш, рақс санъати орқали халқлар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ришталарини мустаҳкамлаш,

халқаро миқёсда ижодий ҳамкорлик кўламини ва маданий алоқаларни янада кенгайтириш”⁶ алоҳида таъкидланган.

Қарорга биноан 2022 йилдан бошлаб ҳар икки йилда бир мартаба 2.5-30 апрель кунлари Хива шаҳрида “Лазги” халқаро рақс фестивали ҳамда унинг доирасида халқаро илмий-амалий конференцияни ўтказиш белгиланган.

2019 йилнинг 12 декабрь кuni Колумбиянинг Богота шаҳрида ЮНЕСКОнинг Номоддий меросни муҳофаза қилиш ва нареш бўйича ҳукуматлараро кўмитасининг 14-сессиясида қадим Хоразмнинг ташриф қоғози - ўзбек миллий рақси “Лазги” инсоният номоддий меросининг респрезентатив рўйхатиغا Ўзбекистон маданий меросининг элементи сифатида овоз бермасдан, кенг консенсус асосида киритилди. Хушхабар нафақат Ўзбекистонликларни, балки жаҳондаги ўзбек санъатининг барча ихлосмандларини хурсанд қилди. Бу – қадим илдиэлари “Авесто”га, Тупроққалъа деворларидан топилган мил.1-3 – асрларга мансуб чилтор чалаётган аёл расмига бориб тақалладиган муаззам “Лазги”нинг ҳам ижрочи, ҳам ўргатувчиси, ҳам тадқиқотчи, ҳам тарғиботчиси – ўзбек санъати ва маданиятининг катта билимдони, Ўзбекистон халқ артисти Гавҳархоним Матёқубованинг узоқ йиллик машаққатли меҳнати ва изланишларига, ижодий тафаккурига берилган юксак баҳо бўлди.

Санъат оламида нафақат мактаб яратиш, балки бирон-бир интиликни жорий қилиш, рисола ёки кўлланма ёзиш чинакам истеъод ва матонатни, фидойиликни, сабр-матонатни талаб қилади. Хоразм “Лазги”сининг ЮНЕСКО рўйхатиغا киритилиши осонликча рўй бермади, унинг замирида устоз санъаткорнинг узоқ йиллик изланишлари ва фидокорона меҳнатлари мужассам.Зеро, ҳамма замонларда ҳам кишилик жамияти илғор фикр ва гоа берувчилар, жонбозлик кўрсатиб уни амалга оширувчилар туфайли тараққиётга эришади. Гавҳархоним Матёқубова ўз даврида буюк хофиз, Ўзбекистон халқ артисти Комилжон Отаниёзов томонидан “Лазги”нинг тўққизинчи -

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лазги” халқаро рақс фестивалини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги Қарори.2020 йил, 28 сентябрь.

⁴ Навоий А. Сабаи сайёр . Т.: 2005. –Б.258.

⁵ Навоий асарлари луғати , Т., 1972. –Б.30.

“яллал” тури яратилиши жараёнига гувоҳ бўлган ва уни биринчилар қаторида хориж саҳналарида юксак маҳорат билан ижро этган атоқли рақс устасидир. Унинг “Офатижон Лазги” ва “Лазги” рисолаларида замонлар ўртасидаги маърифий - маданий алоқалар ва кадриятларнинг авлодлардан авлодларга ўтиши, бирда йўқолиб, бирда бойиш бориш силсиласи, ривожланиш ва халқаро миқёста чиқиш жараёнлари изчил таҳлил қилинади. Маънавият, санъат ва маданият фидойисининг илмий изланишлари, узоқ йиллик меҳнатлари муносиб тақдирланди. Истиклолнинг 28 йиллиги арафасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг фармонига биноан атоқли санъаткор, тажрибали балетмейстер, санъатшунос-этнограф, ўзбек миллий рақс санъатининг ҳам тадқиқотчиси, ҳам тарғиботчиси Гавҳархоним Матёкубова “Меҳнат шухрати” ордени билан мукофотланди.

Россиялик таниқли қадимшунос, профессор Л.Р.Садоков ўз тадқиқотларида Тувроққалъадан топилган манбалар асосида зарбли чолгулар, маросим қўшиқлари ижро этилган мусиқий давралар, ликобчалар билан ўйнаган раққосалар ҳақида ёзади.⁷ Энг муҳими, “Гармон Лазгиси”нинг асоси ҳисобланган халфачилик узоқ тарихга эга бўлиб, унинг негизида кенг маънода рақс санъати билан бирга бахшичилик услублари ҳам мужасамлашган. Улар турли мавзуларда лапарлар куйлаб, ликобча, ангишвона, шёлалар жўрлигида рақслар ижро этиб кўҳна миллий кадриятларимизни сақлаш баробарида маънавий ҳаётимизнинг янада юксалишига муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

Маълумки, Хоразм “Лазги”сининг тўққиз тури мавжуд бўлиб, улар куйидагилардан иборат: “Масхарабоз Лазгиси”, “Қайроқ Лазгиси”, “Дутор Лазгиси”, “Сурнай Лазгиси”, “Сарой Лазгиси”, “Чангак Лазгиси”, “Хива Лазгиси”, “Гармон Лазгиси”, “Хоразм Лазгиси”. Бугунги кунда у “Хоразм рақс” жамоасининг етакчи раққосалари, бир неча халқаро танловлар ғолиблари Дилноза Ортиқова, Дилноза Мавлоновалар томонидан чет

⁷ Садоков Л.Р. “Музыкальная археология древней и средневековой Средней Азии: ударные инструменты.» М.1996.с.35.

эларда ўтадиган умумжаҳон фестивалларида ҳам ижро этилиб, юксак баҳоланиб келмоқда.

Ўзбек миллий рақс санъатининг гултожи - “Лазги” нафақат дунё халқларининг меҳрини қозонган гўзал рақс, балки сирли мусиқа, сеҳрли сўзга вобаста муаззам асар сифатида кўз ўнгимизда намоён бўлади. “Лазги”нинг ҳаётбахш, жозибали кучи, инсон кайфияти ва руҳиятини кўтаргувчи сеҳри ҳақиқий мўъжиза эканлигига ишонамиз. У дунё саҳналарини, турли тилда сўзлагувчи одамларни бир - бирига яқинлаштиргувчи рақс илдиридан ўсиб, улканлашиб, улугвор Ўзбекистонимизнинг бир бўлагига айланди. Демак, бизнинг зиммамизда аждодлардан бизгача етиб келган бу бебаҳо меросни келажак авлодларга зиён-заҳматсиз етказиш масъулияти бор.

**Хулқар Ҳамросева,
Филология фанлари доктори**

“Лазги” – дунёдаги энг қадимий, вақт ўтгани сайин сайқалланиб, ёшариб, бойиб бораётган навқирон ва муаззам рақслардан бири. У ибтидоий жамоа тузуми даврида, балки ундан ҳам олдинроқ туғилиб, инсониятнинг онги шаклланиши билан такомиллашиб, бизгача етиб келган. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Р. Қурбоновнинг фикрича, “Рақс жуда қадимий санъат бўлиб, ҳали одамзоднинг тили шаклланмасдан олдин дунёга келган санъатдир. ... Рақс санъатини томоша қилиб, унинг маъносини тушунадиган инсоннинг савияси эса куй тинглай оладиган инсонникидан ўн баробар устундир”.⁸ Бугунги кунда шухрати бутун жаҳонга ёйилаётган “Лазги” оддий рақс эмас, балки ўзида миллатнинг ўтмиши, орзу - ўйлари, ниятлари, армонларини мужассам қилган бетакрор қалб фалсафасидир. Хоразм рақс санъатининг гултожи, ўзбек миллий рақсларининг ибтидоси бўлган “Лазги” азалий ҳаракатлар услуби ва назокатини, шиддати ва жўшқинлигини, завқи ва жозибасини ўзида сақлаб келмоқда. Луғатларда унга шундай таъриф берилган: “Лазги–Хоразмнинг шўх, жозибадор куйларидан бири ва шу куй – оҳанг бўйича ижро этиладиган рақс номи”.⁹ “Лазги – Хоразм воҳасида кенг тарқалган халқ рақси, Лазги вазмин, бир текис ҳаракатдан тобора тезлашиб ва жонланиб боради. Лазги хотин – қизлар ва эркаклар орасида баробар тарқалади”.¹⁰

Қадимги Хоразм тилига оид “*Lazgi*” сўзи умумэроний *raiz* - “*совқотмоқ, қалтирамоқ*, (шунингдек, “*титрамоқ*”, “*толмоқ*”) каби маъноларга эга асосга бориб тақалади. *Raiz* жумладан, “*таниш мусиқий аккорд (хоразмча “рез”) ва наъманинг қисми*” маъноларни ҳам англатади. Ўз навбатида *raiz* ҳинд-европа тилларидан “*титрамоқ, қалтирамоқ, ликилламоқ*” маъносидаги *leig* ўзагига бориб тақалади. Қадимий Хоразм тилига оид “*бирор ниманинг тугаб (масалан: фасл), яна нимадир бошланиши*”, “*ниманидир бирор нимадан мағлубиятга учраши*”

⁸ Қурбонов Р. Санъатнинг сирли олами. Санъатнома 1. Т.: 2011. –Б.32.

⁹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-ж.Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашрети, 2006. –Б.484.

¹⁰ Акбаров И. Мусиқа луғати. Т.:“Ўқитувчи”, 1997. –Б.153.

каби маъноларда, Маҳмуд Замахшарийнинг “Муқаддимат ул - адаб” асарида хоразм сўзлари қисмида учрайди. (Samadi, 1986, 176). *Lazgi* - хоразмча *raiz* ўзагига К (g) аффиксининг кўпилиши билан ҳосил бўлган. Маълумки, кўпчилик эроний тилларда $g < 1$ ҳодисаси қонуният ҳисобланади: *raiz laiz k/g lazk/g lazgi*. Ҳозирги бир қатор замонавий эроний тиллардаги *larz(a)* - “ларза, қалтирамоқ” сўзлари ҳам айнан умум эроний асосидан ҳосил бўлган (ЭСВЯ, 1999, 224). Қиёсланг: форс. *a-léz* - “сақрамоқ”, курд тилида *liz* - *ўйнамоқ, рақсга тушмоқ* ; санскрит тилида *lasya* “рақс”, *lasaka* - “раққос”. Форс тилида *lazgi* - рақснинг номини билдиради. Яна қаранг Хоразм шеvasида лезгъ “*ўйиннинг тури; куй*”. Шундай қилиб:

1. Қадимий Хоразм тилида “Лазги” - совқотмоқ, қалтирамоқ маъносини билдиради. 2. Ҳинд - Европа тилида “Лезгъ” ўзагига бориб, қалтирамоқ, титрамоқ, ликилламоқ маъносини беради. 3. Кўпчилик эроний тилларда “Ларз” сўзи - ларза, қалтирамоқ маъносиде келади. 4. Форс тилида “Лазз” - сақрамоқ, ларзадон маъносиде келади. 5. Курд тилида “Лекиз” - ўйнамоқ, рақсга тушмоқ, жунбушга келмоқ маъносини англатади. 6. Санскрит тилида “Л-сака” - рақс, раққос маъносиде кўлланилади. 7. Хоразм шеvasида “Лезгъ” ўйин тури.¹¹ Қадимдан бирга кўни - кўшни бўлиб, гоҳо бирлашиб, гоҳо ажралиб асрлар оша яшаб келаётган халқларнинг илмий, тарихий ўрганилган битикларига асосан ўзимизнинг тадиқотчи хореограф, тарихчилар, мусиқашунослар, раққос ва раққосалар билан биргаликда олиб борган илмий - амалий изланишларимизга таяниб “Лазги” сўзи - “титрама” маъносини билдиришига амин бўлдик. Ваҳоланки, “Лазги” рақси дастлаб ибтидоий тасавурлар, табиат ҳодиселари, мамлакатнинг географик жойлашуви, иқлими, об - ҳаво шароити туфайли пайдо бўлган. Афсоналарга кўра, “Лазги” инсон яралишига тақлид сифатида пайдо бўлган деб айтилади.

Масалан, афсоналарда олдин бармоқлар титрайди, панжалар, билаклар, елкалар титрайди аъзойи баданга жон кириб инсон яралади. Демак, Хоразмда “Лазги” сўзи - титрама маъносини беради, деган хулосага келдик.

¹¹ Матёкубова Г. Лазги. Т.: 2017. –Б.34.

70 - 80 ёшли бобо - момолар “Лазги” куйи бошланса кўллари, бошларини, елкаларини, баданларини титратиб рақсга тушади. Ким бўлишидан қатъий назар ёшми, қарими, қиз болами, йигитми Хоразмда туғилиб ўсган инсонлар “Лазги” рақсини ўйнаганида ўз имкониятидан келиб чиқиб, қадим Хоразмнинг табиий шароитида пайдо бўлган “тиграма” ҳаракатига амал қилади. “Лазги” рақсининг фақат ўзигагина хос ва бошқа рақслардан кескин фарқ қилувчи яна бир ҳаракати борки, бу “қарс” яъни иккала кўлнинг панжаларини бир - бирига уриб дастбанд, яъни қарсиллатиб мусиқага мос товуш ҳосил қилиш. Бу ҳаракат “Лазги” рақсининг ўзагини белгилайди. “Қарс” — қадимий Хоразмийларнинг Зардуштийлик динидаги “покланиш” урф - одатларидаги ибодатларини бажариш эътиқодидан пайдо бўлиб, бизгача етиб келган рақс ҳаракатидир. Покланиш маросимининг асосий мазмуни ёмонлик ва яхшилик, ўртасида курашни ифодалаган. Бунда шовқин - сурон, таёкларни бир - бирига уриб, гоҳ қарсак чалиб, гоҳ кўллари билан қарс уриб шовқин - сурон билан гўё бало - қазони ҳайдаганлар. Инс — жинлар товушлардан, қичқирқ, бақирқилардан, қарсиллаб турган шовқинлардан қочади, деб ишонганлар.

Натижанда, яхшилик ғалаба қилиб, маросим якунланган. Қадимда пайдо бўлиб, бизгача етиб келган “*тиграма*”, “*қарс*” уриш ҳаракати “Лазги”нинг бошқа рақслардан фарқини ва юксак жозиба кучини билдиради. Бу ҳаракатлар дунё “Гавдани тик тутиб “тиграма”, “қарс”, уриш ҳаракатлари фақат Хоразм лазгисига хос. “Лазги” рақсининг ижодкори Хоразм халқидир.

Демак, хулоса чиқариш мумкинки, “Лазги” танани ҳаракатга келиши, “қимирлаш” маъносини англатувчи сўз билан номланган. Бу эса унинг ниҳоятда қадимийлигини кўрсатади. Юракларни тўлқинлантирувчи “Лазги”нинг (тананинг жунбушга келиши, тана ҳаракати) маъносини бериши унинг турдош рақслардан энг қадимгиси эканини кўрсатадиган лисоний факт эканлигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лазги” халқаро рақс фестивалини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги Қарорида фестиваль доирасида “Ўзбек миллий рақсининг жаҳон рақс санъатидаги ўрни” мавзусидаги халқаро илмий-

амалий конференция, Хива шаҳридаги “Ичан-қалъа” мажмуаси худудида рақс санъатига оид кўргазмалар, миллий созлар ва либослар, хунармандчилик буюмлари, тасвирий ва амалий санъат асарлари, ҳайкалтарошлик намуналари, бадий ва ҳужжатли фильмлар, аудио ва видео дисклар, китоблар, альбомлар, фотосуратлар намойиши” ўтказилиши белгиланган.

Демак хулоса чиқариш мумкинки, “Лазги” танани ҳаракатга келиши, “қимирлаш” маъносини англатувчи сўз билан номланган. Бу эса унинг ниҳоятда қадимийлигини кўрсатади. Юракларни тўлқинлантирувчи “Лазги”нинг (тананинг жунбушга келиши, тана ҳаракати) маъносини бериши унинг турдош рақслардан энг қадимгиси эканини кўрсатадиган лисоний факт эканлигини тасдиқлайди. Буюк ҳазрат Навоийнинг бешлик “Хамса”си каби, Хоразм “Лазги”си ҳам тўққиз бобдан иборат мухташам асардир. Унинг ҳар боби алоҳида ўрганилиши ва изчил тадқиқ этилиши зарур.

1. “МАСХАРАБОЗ ЛАЗГИСИ”

2. “ҚАЙРОҚ ЛАЗГИСИ”

3. “ДУТОР ЛАЗГИСИ”

4. “СУРНАЙ ЛАЗГИСИ”

5. “САРОЙ ЛАЗГИСИ”

6. “ЧАНГАК ЛАЗГИСИ”

7. “ХИВА ЛАЗГИСИ”

8. “ГАРМОН ЛАЗГИСИ”

9. “ХОРАЗМ ЛАЗГИСИ”

Тарихи. “Масхарабоз “Лазги”си” ибтидоий даврда пайдо бўлган энг қадимги рақслардан биридир. У ибтидоий даврда тирикчилик яъни овчилик эҳтиёжидан келиб чиққан. Ҳар хил ҳайвонларга тақлид қилиб, ўша ҳайвонларнинг ҳаракатлари имо-ишоралар қолган. асрлар давомида шаклланиб, сайқалланиб борган. У хоразмликларнинг тўйлар ва базмларда севиб ўйнайдиган ва томоша қиладиган ўйинларидан бири ҳисобланади. Қадимда масхарабозлар томонидан “Дев ўйини”, “Маймун ўйини”, “От ўйини” ўйналиб келингани ва улар асосан ўша ҳайвонларнинг ниқобини кийиб ижро этгани аниқланган. Уларнинг “Қум пишик ўйини”, “Чорлоқ ўйини”, “Юмронқозик ўйини”, “Эчки ўйини”, “Қирғовул ўйини” каби вариантлари хозир ҳам ижро этилади. Уларни масхарабозлар мусиқа ва ашула жўрлигида ўйнаб, тақлид қилинаётган ҳайвонларнинг хусусиятларини кагга маҳорат билан тасвирлаб беради. Замонлар ўтиши, давр янгиланиши билан янги томоша услублари, янги қаҳрамонлар ва уларга мос рақс ҳаракатлари пайдо бўлди. Ўзбекистон халқ артисти Бикажон Раҳимова, машҳур раққослар Султон Отаниёзов ва Ражабой ота Давлатовлар ижро этган

Мазмуни. “Масхарабоз “Лазги”си асосан бирор қуш, ҳайвонга ёки одамга, уларнинг ташқи кўринишлари ва хусусиятларига тақлид тарзида ижро этилган. Бу рақс турининг машҳур ижрочиларидан бири “шилқим” образини маҳорат билан яратган Шарип Дўсбобоев эди. У чиройли аёлларни кўрса оғзининг танооби қочиб, кўзи ўйнайдиган енгилтақ, гўёки овчи ролида саҳнага чиқар, қўлларини пешонасига қўйиб, ҳаммани бир – бир кўздан кечирар, кўзга яқинроқ чиройлироқ қизни ахтарар, гоҳ уни сизга, гоҳ бунисизга шилқимлик қилиб, гап отар, қўлларини ўпиб, ҳар хил қилиқлар билан томошабинлар орасидан топган “ёр”ини мақтар, “ёр”и унга қарамаса, уни ҳам масхаралаб, яна бошқа ёр излаб, ҳаракатлари билан ҳаммани кулдириб, рақсга тушади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Ўрозул Ғойибова кеккайган эркак, Комилжон Кутлимурадов эса мечкай, семиз одам образини қиймига етказиб ижро этган ҳамда томошабинларнинг оқшишларига сазовор бўлган. Мазкур

рақснинг ғояси ва асл мазмуни тақлидчиликдан иборат. Қуйида “Масхарабоз “Лазги”нинг бир неча вариантларининг изоҳи берилади.

“Масхарабоз “Лазгиси” – масхара – {а. – эрмаклаш, мазах, ҳазил объекти; ниқоб} Камситувчи, кулги қилувчи гап-сўз, хатти-ҳаракат; мазах, эрмак, кулги; 2 Қизиқ гап-сўз ва ҳаракатлар билан одамларни кулдирувчи; Масхарабоз – томошахоналарда, сайилларда ва улуман халқ кўп тўплаган жойларда томошабинларни кулдирадиган ўйинлар кўрсатувчи қизиқчи, артист,¹²

1. Ўзбекистон халқ артисти Бикажон Раҳимованинг “Масхарабоз лазги”си энг мураккаб вариантлардан биридир. У юзидан захар томиб турадиган қаҳри қаттиқ одам образида чиқарди.

¹² ЎТИЛ, 2-ж. –Б. 554.

Қаҳр – [а.бўйсундириш, мажбурлаш, зўрлаш; хафалик, аллам, қайду] Қаттиқ аччиқланиш, жасал туйеуси; газаб. Қаҳри қаттиқ – меҳр-шафқати йўқ.¹³

2. Юзини кулгили бужмайгириб, қовоқларини уюб, кулгили кадам ташлаб, “Лазги” ҳаракатлари билан даврани айланади.

3. Сўнг гавдасининг белидан пастки қисмини гоҳ ўнгга, гоҳ чапга буриб, майда кадам ташлаб, бир хил ҳаракат услубидан ёнбошга йўргалаб кетади.

4. Қарс уриб, кўлини тепага кўтариб, томошабинни ҳайрон қолдириб, бирдан тиниб қолади.

5. Чехраси қаҳрли тус олади ва у рақс ҳаракатларида ўта маҳорағ билан шафқатсиз, бераҳм одамнинг характер хусусиятларини очади.

2. Машхур раққос Султон Отаниёзов “Масхарабоз “Лазги”нинг қадимий пиёла рақсини ўзи бойитган усуллар билан ижро этарди.

Пиёла - {ф. – сув ичладган ясси косача} – Тубидан юқорига қараб кенгайиб борадиган, қосадан кичик, тагликли идиш.¹⁴

1. Рақс дебочасида у пиёлани ўнг кўлига олиб даврани айланиб чиқади.

2. Пиёла ушлаган кўл бирданига қотиб қолади.

3. Сўнг юқори кўтарилиб, тебрана бошлайди.

4. Раққоснинг билақлари, елкалари жон кираётгандек тиграй бошлайди.

5. Пиёла кўтарган кўл мустикага мос ҳаракат билан пастга сирғалиб туша бошлайди ва пиёла чап кўлга ўтади.

6. Ўнг кўли (тепадами, пастдами) қарсиллаб, чап кўлидаги пиёлага ишора қилади.

7. Раққос усталлик билан пиёлани ховучидан кафт орқасига ўтказади.

8. Бўш кўлини пиёла устида айлангириб, рақс тушади.

9. Раққос турли ҳаракатлар билан пиёлани гоҳ ўнг, гоҳ чап кўлига олади.

¹³ ЎТИЛ, 5-ж. –Б. 272.

¹⁴ ЎТИЛ, 3-ж.-Б.256..

10. Гавдасининг титрама харакатада раққос уни бошига кўяди. Пиёла гўё бошга ёпишиб қолади.

11. Ритм шиддат билан алмашади, унга монанд раққоснинг оёқ харакатлари ҳам тезлашади.

12. У бош устидаги пиёлани гўё унутгандай бармоқларини олдинма-кейин қарсиллатиб, даврада айланма харакат қила бошлайди.

13. Мусиқа авжига чиққани сайин, раққоснинг харакатлари ҳам шиддатли тус олади, бошидаги пиёла томошабинларни хаяжонланттириб, тушиб кетадигандай туюлади.

14. Энг хаяжонли дақиқаларда раққос бир кўлида айланма харакат қилиб, иккинчи кўли билан бошидаги пиёлани олади ва рақсни яқунлайди.

3. Мохир раққос Ражаббой ота Давлагов “Масхарабоз “Лазги”ни “тик-пак, пақа-пак” усулида ижро этарди. Созлар бўлмаган замонда кўл харакати билан эшитиш ва кўриш қобилияти уйғунлашиб, оҳанг пайдо бўлади. Кўли билан усул бериб туради. Натижада, мазмунли куй пайдо бўлади. “Авесто” маросимларида ўйналиб, баъзи бир элементлари хозиргача сақланиб келаётган ўйин турларидан бири.

*Пақ – (тақ)Портлаш, отилиш каби ҳолларда эшитиладиган кескин товуш.*¹⁵

1. Раққос майда қадамлар билан, кўлларини кулгили осилтириб, юзидаги ифодани тез-тез ўзгартириб, даврага чиқади.

2. Сўнг қутилмаганда бирдан қотиб қолади.

3. “Масхарабоз Лазгиси”нинг тарихий бошланиш қисми ўйналганидан кейин бир кўлини билагига чирмаштиради.

4. Раққос мусиқа такти билан эмас, балки такт кетидан кўли ва билагини бир-бирига уриб, харакат қилади.

5. Елкаларини олдинма-кейин харакагланттириб, турган жойида айланади.

6. Оҳангта мос равишда кўлларини оғзига уриб, товуш чиқара бошлайди.

7. Мусиқа ритмига уйғунлашган “пақа-пак, пақа-пак” деган товуш тўхтовсиз такрорланаверади.

¹⁵ ЎТИЛ 3-ж. –Б.244.

8. Раққос шиддат билан гўё ўлжасига ташланаётган қушнинг образига киради.

9. Ритм тезлашгани сайин, раққос гоҳ бировни куваётгандай, дам ўнг, дам чап кўлини ўйнатиб, панжаларини мушт қилиб, кулгили образга киради.

“МАСХАРАБОЗ ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

Маълумки, “Масхарабоз Лазгиси” аслида хайвонларга тақлид ва пантомима харакатлари асосида шаклланган. Илк даврларда асосан никобда ижро этилган. Раққослар одатда учлик қалпоқ кийиб, унга кўнгирокчалар осилган, баъзиларининг бош кийими учида тақлид қилинаётган хайвоннинг думи осилган.

Вақт ўтгани сайин либосларнинг шакли ҳам ўзгариб борган. Хозирги даврда **ЭРКАКЛАР** ёқасига жияк тикилган оқ кўйлак, шойи белбоғ, қора шолвар, оёғида этик, устида енгил қора ястак, бошида чўтирма билан рақсга тушишади. Ибтидоий даврларда асосан оқ кўйлак, қора шалвор кийишган.

АЁЛЛАР: Раққосалар ўзлари тақлид қиладиган, яратадиган образларига мос кийинишган. Баъзан хайвонлар ролига кириб, шох ёки никоб тақишган.

Тарихи. Маълумки, инсон товушлар ва оҳанглар оламида туғилади ва уларнинг таъсирида улғаяди. Масалан: чақмоқ чаққанда гүмбурлаган, ёмғир ёққанда шитирлаган товуш эшитилади ёки шамолда дарахт барглрининг тебраниши, шитирлаши, ёмғир томчиларининг ерга урилиши, қушларнинг сайраши. Инсон меҳнат жараёнида ҳам ўзига боғлиқ бўлмаган холда ранг – баранг товушлар яратади. Қадимда ёғочни - ёғочга уриб йиртқич хайвонларни хайдашган. Хайвонларга тақлидий оҳанглар билан болаларни кўрқитишган. Тошни – тошга, ёғочни – ёғочга, темирни – темирга уриш орқали ҳосил бўладиган

шовқинлар инсон руҳиятига ўзига хос таъсир ўтказган. Азал – азалдан инсон онги шуури ва маънавиятининг шаклланишида табиат ҳодисалари, атрофдаги оҳанг ва меҳнат жараёнидаги “тақа - туқ” товушлари ўзига хос аҳамият касб этади. Инсон эшитиш қобилияти туфайли атрофдаги турфа товушларни тинглайди. Уларни бир – биридан ажратади. Қадимда Буюк ишак йўлида ога – боболаримиз савдо қарвонлари билан туяда, отда, тоғли - тошли чўлларда қатнаганлар. Айниқса, отда кетаётганда унинг оёғи остидаги тошлар “шакур – шукур, тақа – тақ, чақа - чак” қилиб овоз чиқараётганини пайқаб қолишибди. Бейхитёр от устидан пастга тушиб, оёқ тагидаги тошларни олиб, бир – бирига уриб кўришади. Шунда иккала тошдан қалбга яқин ажабтовур оҳанг чиқибди.

Мазмуни. Ёқимли оҳангдан завқланган йўловчилар тошларни отлар туёғи остидан чиқётган товушларга мос таққиллатиб келганлар. Илгари шунчаки оддий бўлиб туюлган бу товушлар бора – бора инсон қалбига кириб, товуш ритмларидан оҳанг излай бошлаган. Бу тугённи чиқариш учун инсон тошни – тошга, ёғочни – ёғочга, темирни – темирга уради. Кўнглига мос оҳанг излайди. Охири тош билан темирни бир – бирига уриши натижасида кўнглига мос оҳанг топади. Бу оҳанг тош билан темир ритмларини чиқариб берувчи товуш эди. Инсон энди шу товушлардаги оҳангни тинглаб, уларнинг йиғиндисидан ҳосил бўлган бирон – бир воқеликни мусиқа орқали изҳор этишни истаб қолади. Шу тарзда маҳсус тош ва темирдан куй яратган ижрочилар пайдо бўлади. *Кейинчалик тош билан темир мусиқа асбоблари қаторидан ўрин олади. Бу қайроқ деб атала бошланади.*

ҚАЙРОҚ — кесувчи асбобларнинг тигини ўтқир қилиш учун шилатилдиган, одатда, узунчоқ ва япалоқроқ силлиқ ёки махсус шиланган тош. 2. Жисми садоланувчи урма чолеу; раққослар қўлда шиқирлатиб ўйнайдиган бир жсуфт чўзинчоқ (қайроққа ўхшаш тош).¹⁶

Қайроқ — Ўрта Осиё халқлари ўртасида тарқалган урма муסיқа асбоби. Япалоқ текис қилиб шиллиқланган тўртта Қайроқ тошдан иборат; улар ҳар бир қўлга бир жсуфтан ушланиб, силкитиб ё титратиб чалинади. Одатда

қайроқчи рақсга тушувчининг ўзи чалади. Санъатшунос И. Акбаровнинг “Муסיқа лугати” да **Қайроқ** **ўйин** — қайроқларни титратиб ритм (усул) чиқариш. Раққос уларни бир – бирига урилишдан чиққан ритмик товушни ўз рақсига жўр қилади. Қайроқ ўйини рақсга тушувчи бажаради ва шу ритмда ўйнайди¹⁷, дейилади. Ўзбекистон халқ артисти Гавхархоним Матёкубова бу фикрга қўшилмайди ва шундай изоҳ беради: “Қадимги ҳақиқий қайроқ усул Хоразмдан бошқа вилоятларда учрамайди.”¹⁸

XX – аср бошларида яшаб, ижод этган санъаткорлар Машариф Тўқай, Буважон қайроқ, Раим ота Оллоберганов, Солай оталар Хоразм қайроқ рақсининг моҳир усталари ҳисобланган. XX – асрга келиб, қайроқ оммавийлашиб, тош узунлиги 10 сантиметр, темирнинг узунлиги 16 сантиметр агрофларида бўлган. Қайроқ туфайли Хоразм муסיқа санъати янада мукаммаллашди. Уфориларда, халфалар кўшиқларида энди ўтирган жойида қайроққа ўйнайдиган махсус ижрочилар пайдо бўлди. Ўтмишда қайроқ рақсини фақат эркаклар ижро этган бўлса, вақт ўтиши билан аёллар орасида ҳам қайроқ рақси

¹⁶ ЎТИЛ, 5-ж. 217-б.

¹⁷ Акбаров И. Муסיқа лугати. Т.: “Ўқитувчи”, 1997. –Б.371.

¹⁸ Матёкубова Г. Лазги. Т.: 2017. –Б.49.

ижрочилари пайдо бўла бошлади. Олия Отамуродова, Саодат қайроқ, Меҳрибон қайроқ, Норжон қайроқ, Салима қайроқ, Ўғил қайроқ каби раққослар бу йўналишнинг устозлари ҳисобланадилар.

Раққоса “Қайроқ лазги”ни ижро этиш учун тош билан темирни ўзининг қўл ўлчамига мослаши ва уни машқлар орқали ўз қўлига ўргатиши зарур. Ритмга мос товушлар, резлар, майда резлар муסיқа оҳангига мосланади.

“Қайроқ Лазгиси” бир неча бўлимдан иборат.

БИРИНЧИ БЎЛИМ:

1. Доира рез бошлайди. (РЕЗ - {ф. - майда; кичкина} 1. Мусиқа асбобларидан бир ритмда чиқадиган узук – узук қисқа садолар. 2. Шу турдаги куй номи. ¹⁹ Рез – торли тирнама чолу асбобларида ҳосил қилинадиган қисқа товуш. Рез – чолу асбобларидан доира, нозора, танбур, дутор ва бошқа асбобларда қўлланилади) ²⁰. (И. Акбаров 237- бет.)

2. Қайроқ “чиррррр – чирр” этган куш садоси резини бошлаб чиқади.
3. Бирдан тўхтаб қолади. Бу “Лазги”нинг тарихий ракс услубининг бошланишидир.
4. Доира “Лак-лак-лак” деб товуш беради.
5. Қайроқ “так-так-так” деб товуш чиқаради.
6. Доира “лак-лак-лак – у - там” деб садо берилади.
7. Қайроқ “так-так-так – у там” деб унга жўр бўлади.
8. Доиранинг ҳар бир оҳанг зарбига қайроқ ўша оҳангда жавоб қайтаради.
9. Бу садолар ракс ҳаракати билан бажарилади.
10. Доира билан қайроқнинг савол жавоби шу тарзда давом этади.
11. Биринчи бўлим якунланади.

ИККИНЧИ БЎЛИМ:

1. Доира садосининг оҳанглари мураккаблашади.
2. Ритм шиддат билан тезлашади.
3. Қайроқ оҳангги ҳам ундан қолишмай жадаллашади. Мусобақа шу тарзда давом этади.
4. Ҳам куйда, ҳам рақсда мураккаб ва ўйноқи услуб яратилади.

“Қайроқ Лазгиси” да асосан куйидаги ҳаракатлар кузатилади:

1. Гавда тўғри ҳолатда иккала қўл қайроқни ушлаганча пастга тушиб туради.

¹⁹ ЎТИЛ 3-ж. –Б.370.

²⁰ Акбаров И. Мусиқа луғати. Т.: “Ўқитувчи”, 1997. –Б.371.

2. Иккала қайроқ ушлаган қўлни тирсақларни бироз букканча юқорига бошнинг утсига кўтарилади.

3. Қайроқ ушлаган чап қўл сал ёнбошга яъни чап томонга очилади.

4. Ўнг қўл қайроқни ушлаганча юқорида қолади.

5. Қайроқ ушлаган чап қўл юқори ёнбошдан пастга ўнг томон кўкрак остига туширилади. Қайроқ ушлаган ўнг қўл юқорида қолади.

6. Ўнг қўл секин биринчи ҳолатга тушади. Бош чап қўлга қараб туради.

7. Қайроқ ушлаган иккала қўл елка кенлигида секин олдинга ҳаракатланади. Ва тўғрига қараб тутиб туради.

8. Мусиқа оҳангида ҳаракатлар тез – тез алмашади.

“ҚАЙРОҚ ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА

ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

Либослари енгил матолардан тикилган.

ЭРКАКЛАР чўғирмада, оқ ятак, бурмаси енгилда, этакларида жияк, тиззага яқин кўйлак, қора шалвор, тўқ рангда. Белбоғ, оёғида этик, кексалар махси кияди.

АЁЛЛАР юпка, ялтироқ матолардан енгилга, ёқасига, этагига попоп (кашта) урилган, бели бурмали узун кўйлакда бўлишади. Устидан кўйлақдан сал калтароқ (4 бармоқ баландда) елак, бошига маноқли тақя кияди. Кўкрагида шавкала, қўлига занг, қулоғига узун зирак такади;

“ДУТОР ЛАЗГИСИ”

Тарихи. Қадимшунос олимлар ўтмишда дуторнинг пайдо бўлиши, унинг овозидаги дардни Зардуштийлик давридаги маросимларга боғлаганлар. Унинг яралиши ҳақида турли афсона ва ривоятлар бор. Улардан бирида айтилишча, қадимда қурбонликка садақа қилинган киз ёки йигит ичагидан олиб, дуторга тор тортиб бойлаганлар. Дутор торининг иккита бўлиши орзуларига етолмай қурбонлик қилинган киз билан йигитнинг армони эмиш. Хоразм бахшичилиқ мактабида ҳам қадимда дутор асосий асбоб ҳисобланган. Шунингдек Хоразм мумтоз

муסיқасининг бош чолгуси ва калити ҳам дутор бўлган. XX аср бошларида яшаб ижод этган Нурмамаат Болтаев, Исоқ Шодиев, Мухаммадбоғи Беков, Матюсуф Ҳаррагов, Сора бола (Сорахон Эркаева) Ҳожихон Болтаев, Отажон Қўшматовлар дуторда Хоразм халқ куйларини айниқса, “дутор лазгиси”ни маҳорат билан чалиб, эл ичида доврўғ қозонганлар.

Мазмуни. “Дутор Лазгиси” асосан аёллар рақсидир. Ўзбек халқи Гулчехра Абдуллаева, Норхон опа, Роза Сапоева, Гулчехра Мирзаеваларнинг, моҳир санъаткор Саодат Симобнинг рақсларини ҳамон севиб эслашади. Кўнгил ва вужуддаги ҳиссиёт, туғён дутор ноласига вобаста, айни пайтда томошабинга завқ ва тасалли бахш этиши керак. “Дутор лазгиси”ни ижро этиш учун раққоса аввало муסיқани қалбан ҳис этиши шарт. Чехрасидаги изтироб, ғаму-ғусса, дард, хижрон каби туғёнларнинг сояси ички нафосат билан уйғунлашиб, дутор садосига мос ижро этилиши керак. Бу рақс раққосадан кучли драматизмни талаб қилади. Нигоҳлар, бош силкинишлари, бир

ҳолатдан иккинчисига яъни қайғудан севгига, азобдан шиддатга, хижрондан мухаббатга ўтиш ҳолатлари тўғри танланиши зарур. Дутор ноласи кўнгил ва вужуддаги ҳиссиёт билан вобаста бўлиши шарт. Бу рақс асосан аёлларга мансуб.

1. Дутор — {Ф. — икки тор, икки торли} Икки торли, чертиб чалинадиган

узун дастали муסיқа асбоби.²¹

2. Дутор — (икки тор) Ўзбек, шунингдек, тожик, туркман ва уйғур халқлари ўртасида кенг тарқалган торли тирнама чолғу асбоб. Д. икки қисмдан (даста ва косадан) иборат бўлиб, буларни бирлаштирувчи қисмни “бўғиз” деб аталади. Овози паст майин бўлгани учун кўпроқ яққанавоз тарзда ижро қилинади. Дутор айниқса аёлларимиз орасида кенг тарқалган.²²

“Дутор Лазгиси” куйидагича ижро этилади.

1. Дутор ўз ноласини бошлайди.
2. Раққоса резга монанд ҳолда қўлларини юқорида тутиб, диврага чиқади.
3. Майин табассум билан таъзим қилади.
4. Секин орқага қайтади.
5. Назоқат билан ўтириб, ўнг тарафга қайрилиб, қўллари титрай бошлайди.
6. Тик турган ҳолатида тўхтаб, гўё қотиб қолади.
7. “Дутор Лазги” рақсининг дебочаси ижро этилади.

²¹ ЎТИЛ, 1 – ж. –Б.670.

²² Акбаров И. Муסיқа луғати. Т.: “Ўқитувчи”, 1997. –Б.96.

8. Раққосанинг чехрасида синик табассум. Бармоқ, панжа, қўл, бош ҳаракатга келиб аста - секин танага жон қиради.
 9. Бир қўл телада иккинчи қўл пастга тушади.
 10. Раққоса ритм асосида гоҳ нафас олиб, гоҳ нафас чиқариб, кўкрак ҳаракати қилади.

11. Гўё бу ҳаракат билан ўз юракларида ва армонларини ифодалайди.
 12. Раққоса қўлларини кўтариб, қарс уриб, биринчи бўлимни якунлайди.
 13. Бирдан тўхтаб қолади. Сўнг иккала қўлини белига тираб, бутун вужуди билан титрай бошлайди.
 14. Титрама мусиканинг уч - тўрт оҳанги ўтгунга қадар давом этади.
 15. Кейин ўнг тарафга қараб, айланма ҳаракат билан елкаларини олдинма кейин буради.
 16. Чехрасида севги изгириби, айрилиқ акс этади. Қўллари кўксида.
 17. Бармоқларини ноз билан қирсиллатиб, ёнбошга майда одимлар билан хиром этади.
 18. Гўё тақдирга тан бергандек, қисмат ўйинларидан чарчагандек, бармоқларини қирсиллатиб, бир қўлини юқорига кўтариб, давомли рақс ҳаракатларини ифодалайди.

“ДУТОР ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

“Дутор Лазгиси” аёллар рақси ҳисобланади. Ёши каттароқ аёллар лачак кийиб ўйнайди. Ёшлар қазма тақя кияди. Орқасида рўмол бўлади. Рақс аёлларнинг ички изгирибларини, дардларини ифодалагани учун ҳам , либослари вазминроқ оч рангларда бўлади.

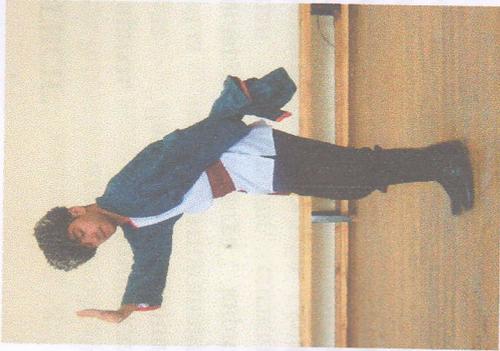
“Лазги” туркум рақсларида ҳеч қачон қора рангли либос кийилмайди. Раққосалар асосан ёрқин рангли ипак либосларда бўлишади, оёқларида махси-кавул бўлади. Елак кийилади. Тақинчоқлар шоҳона: кўкрагида шавкала, кулоқларида узун зирак. Бошларида гулпатак тақя, матир рўмол ва чорқат ўралган.

“СУРНАЙ ЛАЗГИСИ”

Тарихи. Хоразмшоҳлар даврида “Лазги” рақсининг сурнайда ижро этилганлиги кўшинларнинг жангга кириш олдидан рақибларни енгишга илҳомлантирган, ғалаба куйи сифатида чалинган лашкарлар мадҳияси бўлган экан. “Сурнай Лазгиси” ким томонидан ижро этилмасин, жанговор, мардона ҳолатда шижоат билан ўйналган. Рақс ҳаракатлари енгиш мақсадида ғалабага интилаётган қалб оташини ифодалайди. Сармиш тоғ олди қазилмаларидан топилган девор суратлар орасида тўрт раққоснинг ўйин ҳаракатларини ифодалаган композициялар бор. Улар жанг ҳолатларининг тасвирига жуда яқин. Қоятошларга ўйиб ишланган, мил.ав. 4- 1 минг йилликка мансуб бу расмлар 1958 йилда Х.Мухамедов томонидан топилган бўлиб, уларда “ёввойи хайвонларни ов итлари ёрдамида овлаш, хайвонларнинг ўзaro уруши, чорвачилик, рақс тушаётган одамлар, диний маросимларнинг ижро этилиши билан боғлиқ манзаралар тасвирланган ибтидоий санъатнинг нодир ёдгорлиги” дир.²³

У ҳали ҳозиргача ўзининг жанговорлик характерини сақлаб қолган қаҳрамонлик рақси ҳисобланади. Суратдаги раққосларнинг қўл, оёқ, тана ҳаракатларидан, қўлни кескин юқори кўтариб, тиззани бироз букиброқ ўйнаши, шиддат билан сакраши ҳозирги “Лазги” рақс ҳаракатларига ўхшаб кетади. Бу ҳолатлар ҳам “Сурнай Лазгиси” да акс этади.

Давр ўтиши билан “Сурнай Лазгиси” харбий маросимлардагина эмас, маиший турмуш билан боғлиқ турли тadbирларда, Ҳосил байрамлари, бешик тўйлар ва концертларда ҳам ижро этилмоқда. Қадимда унга асосан эркаклар рақсга тушишган, кейинчалик оммавий рақс сифатида шаклланган. 19 – аср охири XX – аср бошларида яшаб ижод этган Шариф Тўғонов, Давлат сурнайчи, Отамурод сурнайчи, Қодир сурнайчи, Қуронбой Бобожонов, Қодир Бобожоновлар унинг моҳир ижрочилари бўлишган. Айниқса, машхур раққос Зариф Лагипов билан гурланлик Раззоқ отанинг, буюк санъаткор Комилжон Отаниёзов билан хозорасплик Абдулла раиснинг “Сурнай Лазгиси” ни кўпчилик ҳамон завқ билан эслайди. Мавжуд лугатларимизда сурнайга шундай таъриф берилган:

Сурнай — {Ф. - тўйда чалинадиган най, сибизга} - тешикларини бармоқлар билан очиб-ёпиб, пуфлаб чалинадиган мусика асоби.²⁴

Сурнай — ўзбек ва тожик халқлари ўртасида кенг тарқалган қадимий пуфлама ёғоч чолғу асбоб. Сурнай ёлғиз, шунингдек ноғора, карнайлар билан ҳам биргаликда чалинади. Сурнайда чап ва ўнг қўл бармоқлари билан ёпиладиган олтига тешикча бор. Еттинчи тешик эса, пастки томонда бўлиб, у чап қўлнинг бош бармоғи билан беркитилади. Сурнай навоси ўзига хос ёқимли ва завқ билан тингланади.²⁵

Зеро, сурнай қадимий чолғу асбобларидан бири эканлиги ҳамда тўққиз “Лазги”нинг тўрттинчиси айнан унинг номи билан

²⁴ ЎТИЛ, 3-ж, 594 - бет.
²⁵ И. Акбаров 274- бет.

аталиши боис уни кенгрок шархлашни жоиз деб билдик. **Сурнай** – пуфлама-тилчали мусика чолғу асбобининг номи. Асосий танаси 400-550 мм узунликдаги мевали дарахт ёғочидан, ички томони цилиндр, баъзида конус шаклида, карнайчаси кенгайтирилган ҳолда ясалади. Хоразм сурнайининг товуши кескин ва чийилдоқ. Сурнайда товуш ҳосил қилиш мураккаб бўлиб, созанданинг узлуксиз нафас олиш жараёнига асосланади. Мазкур ижро турига Хоразмда “дам айлангириш” дейилади. Бунда ижрочи лунжини шиширган ҳолда захира ҳавони оғзида сақлайди ва бурундан нафас олаётган пайтида захирадаги ҳавони чакка мушаклари ёрдамида сурнай найчасига пуфлайди. Натжлада сурнайга ҳаво юборилишида товуш узилишига йўл қўйилмайди. Сурнай карнай, ноғора ёки доира жўрлигида оммавийлашган махсус ансамблни ташкил қилиб, миллий анъанавий томошаларда, дорбоз, қўғирчоқбоз ўйинларида, турли маросим, йигин ва сайилларда, миллий рақсларда (“Уфарлар”, “Қум пишиқ”, “Тўрғай”, “Зувоний”, “Ротолло”, “Оразибон”, “Норим-норим”, “Елпасаланди” ва айниқса, “Сурнай Лазгиси”) кенг қўлланилади. Сурнай якканавоз чолғу сифатида ҳам машхур. Ижро имкониятларининг бойлиги ва ўзига хос хусусиятларга эгаллиги туфайли унда чалинадиган куйлар алоҳида ажралиб туради. Хоразмда сурнай учун махсус “Сурнай мақомлари” мавжуд бўлиб, улар машхур “Танбур чизиги”²⁶ да ўз аксини топган.

Мазмуни. Давр ўтиши билан “Сурнай Лазгиси” харбий маросимлардагина эмас, маиший турмуш билан боғлиқ турли тadbирларда, Ҳосил байрамлари, бешик тўйлар ва концертларда ҳам ижро этилмоқда. Қадимда унга асосан эркаклар ҳам, аёллар ҳам рақсга тушишган, кейинчалик оммавий эркаклар рақси сифатида шаклланган. 19 – аср охири XX – аср бошларида яшаб ижод этган Шариф Тўғонов, Давлат сурнайчи, Отамурод сурнайчи, Қодир сурнайчи, Қуронбой Бобожонов, Қодир Бобожоновлар унинг моҳир ижрочилари бўлишган. Айниқса, машхур раққос Зариф Лагипов билан гурланлик Раззоқ отанинг,

²⁶ Буюк ўзбек шоири, хаттот, мусикашунос, таржимон ва давлат арбоби Комил Хоразмий (асл исми Пахлавон Муҳаммаднинг Абдулла Охунд ўғли) (1825-1899) “Танбур чизиги” деб аталувчи нота тизимини жорий этган.

буюк санъаткор Комилжон Отаниёзов билан хозорасплик Абдулла Раиснинг “Сурнай Лазгиси”ни кўпчилик ҳамон завқ билан эслайди. Сурнай ҳеч қачон уй ичида чалинмайди, шунинг учун ҳам “Сурнай Лазгиси” майдон рақсига айланган. Йигитлар баъзан иккита, баъзан гуруҳ бўлиб ўйнайди. Рақиблар баҳсига, даҳанаки жангига ўхшайди.

“Сурнай Лазгиси” одагда икки киши бўлиб ижро этилади. Баъзи холларда кўпчилик ўйнаши ҳам мумкин. Лекин ҳаракатлар бир – бирини такрорламаслиги шарт. У қуйидагича ижро этилади:

1. Давранинг ўнг тарафидан бир раққос, чап тарафидан иккинчи раққос ўртага чиқади. Уларни мухлислари қарсақ ва қийқириқлари билан қўлаб туришади.

2. Раққослар “Мен уни енгаман” деган имо билан ўз ихлосмандларига қараб, қайфиятни кўтарадиган ҳаракатлар қилишади.

3. Улар курашга чиққан полвонлардек белларини боғлаб, рақс ҳаракатлари билан билакларидаги кучларини кўрсатиб, енгларини шимариб, ўзларини курашга тайёр эканликларини билдирадилар.

4. Сурнай рез чала бошлайди.

5. Қўллар ҳавода титрайди.

6. Бирдан қўллар ҳавода, қомаг тик ҳолда қотиб қолади. “Лазги” рақсининг анъанавий қисми бошланиб, икки такт ўтади.

7. Секин – секин муסיқа оҳангида аввал бармоқлар, панжалар, қўллар, сўнг елкалар ҳаракатга келади. Гўё танага “жон” киради.

8. Раққослар гўё бир – бирига ташланишга шай арслонлардек бир – биридан кўз узмай ҳаракатланишади.

9. Бир неча сония ўтгач муסיқага мос ҳаракатлар билан оёқлар ва қўллар ўзаро яқинлаша бошлайди.

10. Биринчи раққос қўллари билан курашга чорлагандай маъноли ҳаракат қилади.

11. Иккинчиси “мен ҳам тайёрман дегандай, шу ҳаракатни такрорлайди”.

12. Энди биринчи раққос кескинроқ ҳаракат қилади.

13. Иккинчи раққос ундан ҳам мураккаброқ усул қўллайди.

14. Икки ўртада ҳақиқий баҳс бошланади. Бир – бирини такрорламайдиган турли усуллар, мураккаб муқомлар намойиш этилади.

15. Кейин иккита раққос душманга ташланаётган жангчидек шиддатли ҳаракатлар билан югуриб, қарсиллатиб қарс урадилар.

16. Улар бир – бирига яқинлашиб, бошлари бир – бирига тегай – тегай деб қолади.

17. Гўё қўллари билан бир – бирига талпиниб, курашаётгандай ҳаракатларни тезлаштиради.

18. Оҳанг ҳам шиддатли тус олади. Раққослар ўз мухлисларининг олқишлари остида, тараф-тараф бўлиб, оёқ, қўл, гафда ҳаракатлари билан турли усуллар қилиб, майда қадам ташлаб, давра айланишади.

19. Ҳар қайси раққос ўз ихлосмандлари ёнида бор санъатини ишга солиб, янги – янги усуллар кўрсатади.

20. Раққослар икки тарафда туриб, бир – бирига қараб қарс уради. Мухлислар ҳам ўрнидан туриб, ўз раққосига зафар тилаб, қарсақ чала бошлайди.

21. Гўё биринчи раққос жангга ҳозирлангандай иккинчи раққосни босиб боради.

22. Ўнг оёқ олдинда чап оёқ орқада, тиззалар букилган, қўллари билан терма териш ҳаракатини ифодалаб, рақсга тушади.

23. Ва ўз рақибини давранинг четига сура бошлайди. Муסיқа шиддатли тус олади. Қийқириқлар авжга чиқади.

23. Энди иккинчи раққос биринчи раққосни енгмоқчи бўлгандек, у томонга кела бошлайди.

24. Икки раққос бир – бирига яқинлашиб, гир айланиб ўйнай бошлайди.

25. Оҳанг тезлашгани сари томошабинлар ҳам беихтиёр рақсга қўшилиб, охирида ҳамма баробар ўйинга тушади.

26. Рақсни барча ғолиблик ҳолатида кўлларини юқорига кўтариб яқунлашади.

“СУРНАЙ ЛАЗГИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ:

Қадимда эркаклар ҳам, аёллар ҳам “Сурнай Лазги”га ўйнаган. Вақт ўтиши билан бу жанговар рақс фақат эркакларники бўлиб қолган.

Раққослар эғнида оч рангдаги, чеккасига жияк тикилган хаворанг ёки оқ кўйлак, қора шалвор, устидан енгил чопон, бошига чўғирма, оёғига учли этик кияди.

“САРОЙ ЛАЗГИСИ”

Тарихи. 6 аср ўрталарида Арабистоннинг сиёсий, иқтисодий, этник ва маданий жиҳатдан бирлашишида Ислом дини муҳим омил бўлиб хизмат қилди ва келажакда вужудга келган мусулмон оламининг мафкурасига айланди. 7- 8 - асрларда Моворуннаҳрда ҳам ислом дини кенг ёйилди. 8 – 9 – асрларда исломда диний-фалсафий оқим – тасаввуф пайдо бўлди. “Тасаввуф диний-эстетик таълимоти Шарқ мумтоз мусиқаси, айниқса, мақом, қатга ашула, дастгоҳ, қавалли, ғаззали жанрларининг шаклланишига

маълум даражада таъсир қилди.”²⁷ Ислом маданиятининг янги анъаналари тараққий эта бошлади. Шунинг баробарида тасвирий санъат, рақс каби санъат турларига таъқиқ қўйилди. 14 – асрга келиб, таъқиқлар сал юмшаб, миниатюра санъати ривожланди. Манбаларда келтирилишича, 17 – асрда Хива хонлигида санъат, илм - фан ва маданият ривожланиб, кўплаб хорижий давлатлардан Хоразмга элчилар кела бошлаган. Улар шарафига ўтказиладиган дабдабали қабул маросимларида мусиқа, ашула ва рақс албатта ижро этиларди. Шу тариқа “Сарой адабиёти”, “Сарой театри” каторида “Сарой рақси” ҳам шаклланди. Халқ орасидан истеъдодли созанда ва раққослар жалб қилинди. Санъаткорлар орасида аёллар рақсини ижро этувчи махсус ёш Уйинчи ўспиринлар бўлиб, улар Хоразм хонлигида “Ўғлон бола” дейилган.

²⁷ ЎзМЭ, 3-ж. –Б.304.

Мазмуни. Ҳорамнинг ўзига хос мақомлари, мумтоз, ўйноқи куйлари, уфори, нағмалари бойиб борган сари, рақслари ҳам жумладан сарой раққоси ўйинлари ҳам такомиллашиб борди. Хива хонлигида Қодир бола, Раҳим бола, Озод бола, Хударган бола каби раққослар аёллар рақсининг уста ижрочилари бўлишган. Одатда раққослар аёлча кийиниб, безаниб, пардоз – андоз килиб чиқилган. Бошқа “Лазги”лар каби “Сарой Лазгиси” ҳам ўз даврида ниҳоятда обрў қозонган.

Сарой — { Ф. — Уй, бошпана; қаср; қарвонсарой; Ёлик бозор } 1. Хон, Амир, Подшоҳларнинг доимий қароргоҳи бўлиб хизмат қилган ҳашаматли қатта бино: Кошона²⁸

“САРОЙ ЛАЗГИСИ” куйидагича ижро этилади:

1. Рез бошланади. Раққос майда қадамлар билан даврага чиқади.
2. Саҳна ўртасига келганда кутилмаганда қадамини тезлатиб, давранинг ўнг томонига югуриб бориб тўхтайтиди.

²⁸ ЎТИЛ, 3 – ж. –Б.-452.

3. Қўлларини ҳавода тебратиб, худди майин шабадани эслатувчи рақс ҳаракатларини қилади.
4. Мусиқага мос, ёнбошга майда қадам босиб, рўмоли билан юзини бекитиб, гоҳ уялиб назар ташлагандай, гоҳ кўзини сузиб, юзида маҳзун ва мамнун имо – ишоралар билан аёл ҳиссиётларини ифодалайди.

5. Кутилмаганда мусиқа тиниб, раққоснинг қўллари ҳавода қотиб қолади. “Лазги”нинг анъанавий қисми бошланади.

6. Мусиқа нола чекади. Раққоснинг қўллари қотиб туради. Яна нола. Раққоснинг қўллари ўша ҳолатда. Нола яна такрорланади.

7. Бармоқларга секин жон кириб, тебрана бошлайди. Панжалар ҳаракатга келади. Билалар ажрала бошлайди.

8. Раққос уялгансимон қошларини учириб, бўйин тебратиб, ияк қоқиб, рақс бошлайди.
9. Бармоқларини қирсиллатиб, бу ҳаракатларни раққос турган жойида бажаради.
10. Секин қимирлай бошлайди. Бармоқлар қирсиллаб, ўнг тарафга олма отгандай, чап ёнбошга юриб, олма тергандай ҳаракат қилади.

11. Елкаларини олдинма - кейин қимирлатиб, истиғно аралаш тезлашиб, биринчи бўлимни яқунлайди.

Иккинчи бўлим очилади. Мусиқа жадаллашади, раққос давра айланиб, оёқларини букиб, ўнг оёқ олдинда, чап оёқ орқада, оёқ услубини бошлайди.

1. Бармоқлари галма – гал қирсиллаб туради.
2. Қўллари елка узра кўтарилиб, занглар бир – бирига урилиб, ритм асосида ўзига хос оҳанг бера бошлайди.
3. Тиззалари букилган ҳолда, бармоғининг бирини қирсиллатиб, иккинчисини занг оҳангида ўйнатиб, ёнбоши билан давра айланади.
4. Давра ўртасида қўлдаста кўтариб, қарс уриб рақсни яқунлайди ва учинчи бўлимга ўтади.
5. Учинчи бўлим. Раққос турган жойида бутун вужуди билан титрама ҳаракатини қилади.

6. Шу титраш билан чўккалаб ўтиради.

7. Үё аёлларнинг пардоз қилишини, нозланишини, уялишини юз ифодаси орқали кўрсатади.

8. Бармоқларини олдинма – кейин қирсиллатиб, гоҳ ўннга, гоҳ чапга қўл ташлаб, ўрнидан туради.

9. Мусиқа шиддатли тус олади. Раққос бир жойда турганча, унинг бутун танаси, оёқлари, қўллари, бош, юз, кўзлар ҳаммаси ҳаракатга келади.

10. Қўл дасталари кўтарилиб, қарс урилади. Рақс яқунланади.

11. Раққос давра ўртасига келиб, бошидаги рўмолини бир қўли билан юзига тортиб, уялгансимон, иккинчи қўлини кўксига қўйиб, хоразм келинчақлари образида таъзим қилади.

“САРОЙ ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

Сарой раққоси ёрқин рангли узун қўйлақ, узун яқтак, шойи лозим кийиб, бошига манокли тақа, сачоқли матир рўмол ташлаб, оёғига махси кийиб, улама сочини орқага ташлаб, бўяниб қиз киёфасида даврага чиққан.

Қўлига занг, кўкрагига Хоразм шавкаласини осади.

“ЧАНГАК ЛАЗГИСИ”

Тарихи. Хоразм-Турон ва Эрон минтақалари оралигида жойлашган тарихий ўлка²⁹ бўлганлиги сабабли унда турли миллатлар яшайди. Тўққиз “Лазги” дан бири-“Чангак Лазгиси” Хоразм эронийларининг урф – одаглари ва азалий анъаналари, қадимий санъатлари билан боғлиқ. Улар ҳақидаги энг аниқ ва тўғри маълумотлар атоқли шоир ва таржимон Мухаммад Ризо Эрнийёзбек ўғли Огаҳийнинг “Риёзуд-давла” номли асарига мавжуд.

Ҳозиргача Қўшқўшир туманининг Оқдарбанд қишлоғида ўзларининг она тили ва урф-одагларини сақлаб Хоразм эронийлари, яъни форсийлар истиқомат қилади. “Ашуро” маросимининг таъсири остида “эронийлар Лазгиси” ёки “Чангак Лазгиси” пайдо бўлди. Ашуро — арабчадан олинган бўлиб, ўн кунлик деган маънони билдиради. 1. Исломнинг илк даврида муҳаррам ойининг 10-кунида тугилган рўза. Кейинчалик рамазон ойида рўза тутиш белгилангач, Ашуро рўзасини тутиш ихтиёрий деб белгиланган. 2. Шиаларда халифа Алининг жангда ҳалок бўлган ўғли Хусайннинг хотирасига бағишлаб муҳаррам ойининг дастлабки ўн кунлигида ўтказиладиган мотам маросимлари. Кўкракларига уриб, нола чекадилар.³⁰ Бу рақсни фақат йиғитлар ижро этади.

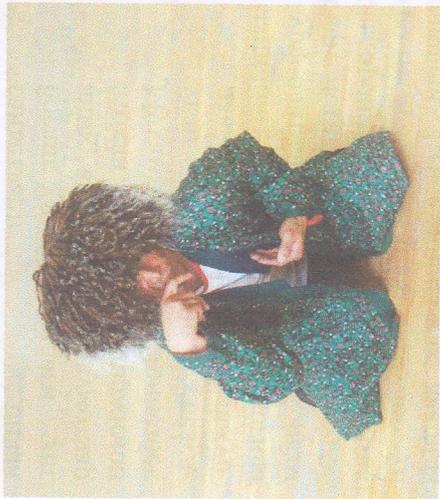
Мазмуни. Бу рақс услуби ўзининг оригиналиги, серзавқлиги билан ажралиб туради. Собир Жуманиёз ўғли, Жумми Хабибов, Қадам Матниёзов, Қўзи Жуманиёзовлар унинг

²⁹ ЎЗМЭ, 9-ж., 466-б.

³⁰ ЎЗМЭ, 1-ж. 542-б.

моҳир ижрочилари ҳисобланади. Хоразм дostonлари, ашулалари ва рақслари орасида “Чангак Лазгиси”нинг алоҳида ўрни бор. Огаҳий номидаги Хоразм вилоят театрининг артисти Собир Жуманиёз ўғли ва оқдарбандлик ўқтам Рўзиметовлар айниқса уни маҳорат билан ижро этадилар.

Икки халқнинг маданият ва санъати уйғунлашиши нагжасида пайдо бўлган бу рақс хоразмлик эронийлар томонидан Оқдарбанддаги байрам, тўй- томошаларда ўйналиб келинмоқда. Унинг бошқа “Лазги”лардан фарқи ижрочи қотма ҳолатга кириши керак. Қўл – оёқлар қотган, лекин мусиқа оҳангида эгилиб, инсон танаси бўшашиб, сеҳрли бир манзарани ифодалайди. Рухиятга завқ беради.

Чангак – { Φ – илмоқ, илгак } - 1. Бирор нарса илиш учун ёғоч, темир ва шу кабилардан ясалган панжали илмоқ; илгак. 2. Чангак бўлмоқ. Тиришиб, томирлари тортишиб қолмоқ, акашак бўлмоқ.³¹

“**ЧАНГАК ЛАЗГИСИ**” куйидагича ижро этилади.

- 1 “Лазги” куйи бошланади. Раққос даврани айланиб югуради. Қўларини резга мос ҳолда хавода силкитиб ва бирдан қотиб қолади.
2. Мусиқа нола беради. Икки – уч такт орасида раққоснинг қўллари қотиб туради.
3. Аста - секин бармоқ, панжа, елкалар ҳаракатга келиб, инсон танасига жон кира бошлайди.
4. Қўллар букилиб, худди чангакдай қайрилади.
5. Раққос чангак бўлган қўлига қараб, аста тебрана бошлайди.

³¹ ЎТИЛ, 4-ж. -Б- 454.

6. Оёқ тик ҳолатда чангак бўлган қўллар пастга тушиб, энди гавда чангак бўла бошлайди.

7. Раққос худди азон айтаётгандай бир қўлини кулоғига қўйиб, иккинчи қўлини чангак қилади.

8. Кейинги ҳолатда унинг оёқларига жон кириб, қимирлай бошлайди. Иккала оёқ ҳаракатга келади.

9. Раққос бир оёқни чангак қилиб, иккинчи оёқни ерга сал тегизиб, турган жойида бир оёқлаб айланади.

10. Тиззасини салгина букиб, бирданига яна қотиб қолади.

11. Мусиқага уйғун ҳолатда ўнг қўли бармоқларини қирсиллатади.

12. Чап қўли билан елкаларига уради. Кейин бошқа қўл бармоқларини қирсиллатади.

13. Белидан юқориси қотган ҳолда гоҳ ўннга, гоҳ чапга оёғи тик турган ҳолда чайқала бошлайди.

14. Кейин тиззаларини ерга тегизиб - тегизмай худди муаллак тегирмон тошидай айланади.

15. Худди нола қилгандай кўкракларига ура бошлайди.

16. Қўлдастани кўтариб, қарсиллатиб, эпчил енгил **ҳаракатларни**

17. Тезлаштириб, тиззасини ерга тегизиб олиб, яна қотиб қолади. Биринчи бўлим яқунланади.

18. Иккинчи бўлимда раққос бутун вужуди билан чангак бўла бошлайди. Энди оёқлар чангак бўлади.

19. Қўллар бирин кейин елка, бош, кўкракка ура бошлайди.

20. Бу ҳаракатлар “Лазги” мусиқа зарбига жуда мос тушиб, унга ўзгача жозиба ва завқ бағишлайди.

21. Мусиқа тезлашгани сайин ўйин ҳам жадаллашиб, ҳаракатлар мураккаблашади. Иккинчи бўлим қарс билан ёпилади.

22. Учинчи бўлимда раққос икки букилиб, ярим ўтириб олади.

23. Букилган тиззалари билан бармоқларини қирсиллатиб, давомли такрорий ҳаракат билан оёқларини бирма – бир босиб, олддинга юради.

24. Сўнгра ерга ўтириб, гоҳ ўнг, гоҳ чап тиззасини ерга тегизиб, гоҳ тизза билан юриб, қўлини тирсагидан ушлаб

қирсиллатиб, гоҳ уриб,
такрор – такрор ўйин
харакати билан давра
айланади.

25. Муסיқа авжида
бу ҳаракатлар тезлашиб,
гўё ўзини – ўзи уриб,
жазавага тушади.

26. Раққос ўзи
чарчамагунича бу ҳаракатлар такрорланаверади.

“ЧАНГАК ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ:

Бу рақсни фақат эркаклар ижро этади. Раққос айлана дўппи ёки чўгирма кияди, эгнида чопон, жигарранг ятак, оёғида махси –калш, чориқ ёки учли этик бўлади.

“ХИВА ЛАЗГИСИ”

Тарихи. Қадим Хива шаҳрининг буюк ипак йўли чорраҳасида жойлашгани унинг буюк ўтмишидан далолат беради. Хива - Ўзбекистоннинг қадимий шаҳарларидан бири. Археологик маълумотларга кўра, шаҳар милоддан аввал 5 – асрда барпо этилган. Унинг номи шаҳарнинг қадимий қисмида жойлашган Хивак (Хейвак) қудуғи билан боғлиқ. Баъзи тадқиқотчилар шаҳар номини хоразмий тилига яқин бўлган қадимий осетин тилидаги “Хиаув” – қалъа сўзидан, бошқалари бу атамани антик даврдан Хива худудидан оқиб ўтган Хейканик (хозир Полвонёп) каналининг ўзгартирилган (Хейканик – Хейваник – Хейвак – Хева - Хива) номидан келиб чиққан дейдилар.³² Шаҳарнинг пайдо бўлиши ҳақида турли ривоят ва афсоналар бор. Улардан бирида айтилишича Нух пайғамбарнинг ўғли Сом ўз қабиласи билан кетиб бораётганида баланд бир қирнинг устига чиқиб ухлайди ва тушида 300 та машъала кўтарган лашкарни кўради. Уйғонгач тушини яхшилик аломати деб, бу жойга белги кўяди ва йўлида давом этади. Иккинчи марта бу ердан ўтганида чашма қаздиради. Бу чашмадан сув ичганлар

³² Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-ж.Т., 2005; 412 - бет.

роҳатланиб, “Эвоҳ” деб хитоб қилган эканлар. Шу тарика чашманинг номи “Хивақ” деб аталадиган бўлади ва кейинчалик уни кум босиб қолмаслиги учун атрофига саксовул девор ясаб қўйилган, дейилади. Аслида Хива дунёга Муҳаммад ал – Хоразмий, Паҳлавон Маҳмуд, Нажмиддин Кубро, Абулғози Баҳодирхон, Ҳайдар Хоразмий, Мунис Хоразмий, Огаҳий, Феруз каби буюк алломаларга бешик бўлган шахар сифатида дунёга машхур.

Мазмуни.Қадимда хиваликлар минора киёс бир жойда тўнка устига чиқиб, оёқларини қимирлатмасдан “Лазги”га тушишган. Шундай қилиб, “Хива Лазгиси” пайдо бўлган. Унда минораларнинг салобати ва буюклиги, мағрур қиёфаси ва унинг пештоқлари ҳамда кунгураларини қуришда ғиштларни ҳавога отиш, териш ҳаракатлари рақс элементлари билан ифодаланган. Хонлик давридан “Хива Лазгиси”нинг “Тўнка устидаги рақс” ҳамда “Момо – боболар рақси” каби усуллари шаклланиб, бизнинг кунларимизгача етиб келган.

1. Анъанавий “Лазги” рези бошланади, раққос табиат тўзалликларидан роҳатланади.

2. Тўнка устидаги рақс шундай ўйналади. Раққос ёки раққоса тўнка устига чиқиб олади.

3. Раққос кўлларини мусиқага мос ҳолга келтиради.

4. Улдувдор минорани кўллари билан кўрсатгандай ҳаракат қилади.

5. Мусиқага монанд, салобатли минорани билаклари, елка ҳаракатлари орқали ўзига тортади ва қотиб қолади.

6. Танага жон кириш ҳолати бошланади. Одамга жон битгач, “Хива Лазгиси”нинг асосий қисми бошланади.

7. Иккинчи қўли панжалари билан билаклари иштирокида раққос нақшкор миноранинг кунгура, пештоқларини, улардаги нақшларни бўлак – бўлақларга бўлиб, рақс ҳаракатлари билан таърифлайди.

8. Мусиқага монанд, раққос худди тепага ғишт отаётгандай ҳаракатлар қилади.

9. Бош пастга эгилган, кўллар тепада, бош мусиқага мос оҳангда оҳиста миноранинг учига қарагандай, бармоқлар билаклар ёрдамида қимирлай бошлайди.

10. Тана, елка тик ҳолатда, фақат бармоқлар ҳаракатланади.

11. Кўл бўлак – бўлакка бўлинади. Худди ғиштни кесиб олаётгандай ҳаракатлар қилади.

12. Кўл панжаларини ғиштни гоҳ юқорига, гоҳ пастга отгандай ўйната бошлайди.

13. Бу ҳаракат оҳиста елкага ўтади. Елкалар олдинма – кейин қимирлаб, бўйин тебратиш, юз, кош, кўз ҳаракатлари мусиқага мос такрорланаверади.

14. Раққос икки кўллаб қарс билан ниҳоят биринчи бўлимини яқунлайди.

15. Мазкур ҳаракатларнинг ҳаммаси асосан тепага қараган ҳолда бажарилади.

Иккинчи бўлим бошланади.

1. Раққос турган жойда оёқни қимирлатмасдан, худди уни ўйнатаётгандай тебрана бошлайди.

2. Ритмга мослаб, гоҳ ўннга, гоҳ чапга кўллари, бармоқлари ва елкаси ёрдамида турли рақс ҳаракатларини қилади.

3. Раққосанинг тўнкадан пастга тушиши билан учинчи бўлим бошланади.

4. Куй шиддатли тус олади.

5. Амударёнинг ҳайқириб оқиши, унинг тўлқинларида ўйнаётган баликлар, ўзанидан тошиб кетиб, кум барханларига отилган мавжлар каби ҳаракатларни рақс орқали ифодалайди.

6. “Хива Лазгиси” нинг бошқа рақслардан фарқи унда қадимий Хоразм оташпарастларининг оловга сиғиниши маросимлари, оловга эътиқод қилиш элементлари рақсда намоён бўлади.

МОМО – БОБО РАҚСИ:

1. Серҳаракат момо тўнка устига чиқиб олиб кўллар, бармоқлар, панжаларга жон кирганидан кейин “Лазги”ни бошлайди.

2. Ишдан келиб, ҳовлига кирган бобо момонинг тўнканинг устида ўйнаб турганини кўради. Ҳайратга тушади.

3. Ҳаяжонланиб тўнкада турган кампирининг атрофини айланади. Илҳоми жўшиб, тўнни ечиб, у ҳам рақс бошлайди.

4. Момо тўнканинг устида, бобо пастда. Энди улар бир – бирига ғишт отиш, ғиштни кесиш, бўлақларга бўлиш ҳаракатларини биргаликда қила бошлайди. Биринчи бўлим якунланади.

Иккинчи бўлим рез билан давом этади.

1. Бобо тўнканинг устида ўйнаб турган момога ҳазил – мутойба билан гап отишни бошлайди.

2. Момо ёш келинлардек уялиб, нозланиб, ҳар хил ҳаракатлар билан ўзини олиб қочмоқчи бўлади.

3. Момонинг ҳаракатларидан завқланган бобо унинг изидан югургандек ҳаракат қилади. Иккинчи бўлим якунланади.

Учинчи бўлим бобонинг момога ҳар хил ҳаракатлар билан ёлворишидан бошланади.

1. Момо ҳамон ёш келинчак образида бобонинг ёлворишларига парво қилмай, қошини учуриб, юзини рўмоли билан пана қилиб тураверади.

2. Юзини яширганча, елкаларини ноз билан учиради.

3. Бобо бир ялинади, бир жаҳли чиқади, бир аразлайди. (Шулар ҳаракатларда ифодаланса бўладими)

11. Булар ҳаммаси рақс ҳаракатларида ифодаланади. (Ҳаракатларнинг номи)

12. Ниҳоят бобонинг ёлворишлари таъсир қилиб, момо тўнкадан тушади.

13. Мусиқа тезлашади, бобо ва момо худди бахслашгандай шиддатли “Хива Лазгиси”га завқ билан ўйинга тушади.

14. “Лазги”нинг бу тури якка, оммавий, жуфт кўринишларда, болалар, ёшлар, аёллар, йигитлар, момолар ва боболар иштирокида ижро этилиши мумкин.

15. “Хива Лазгиси” халқ лазгиси деган ном билан ҳам довруқ қозongan.

“ХИВА ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

БОБО: силтма чўгирма, махси-калиш, елак чопон, қора шалвор кияди, белбоғ боғлайди.

МОМО: узун кўйлак, энгларига жияк қадалган, бахмалдан тикилган энгсиз нимча, узун елак, жигарранг ёки оч кўк рангда, бошига оқ харир ёки дока, нозвой рўмол, лачак, уч-тўрт рўмол, тўрт ёки ўн икки ўралган кадхудо кияди. Лачакни одатда кайвони кампирлар ўрайди.

Бўйинини рўмол билан ёпади. Орқа тарафида соч попук илдиради, узун рўмол ергача тушиб туради.

“ГАРМОН ЛАЗГИСИ”

Тарихи. Мўъжизалар ўлкаси - Хоразмнинг кўҳна ва навқирон маданияти, санъати илдиларини ўрганиш катта масъулият юклайди. Зеро, “Авесто” яратилган табаррук масканнинг ўтмиши, сеҳрли-сирли маданияти азал-азалдан дунё ҳамжамиятини қизиқтириб келган. Атоқли қадимшunos олим, собик Иттифоқ ФА мухбир аъзоси С.П.Толстов 32 йил давомида (1937-69) Хоразм археология-этнография экспедициясининг ташкилотчиси ва раҳбари сифатида бу афсонавий ўлканинг ибтидоий, қадимий ва ўрта аср дин тарихи, ижтимоий тузуми ҳамда маданиятини ўрганган. Тупроққалъа деворидаги мил. 1-3 асрларга мансуб чилтор чалаётган аёл

сурати ҳам айнан мазкур илмий экспедициянинг ноёб топилмаси ҳисобланади. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг фахрий академиги, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби С.П.Толстовнинг қадим Хоразм тарихига оид тадқиқотларининг салмоқи дунёга машҳур китобларидан ташқари яна 11 жилддан иборат кўлемларга жо бўлган.³³ Ёки, проф. Л.Р.Садоқовнинг илмий изланишлари айнан Хоразм мусиқа маданияти, қадимий сазлари ва мусиқий асбоблари тарихига бағишланган. У ўз тадқиқотларида Тупроққалъадан топилган манбалар асосида зарбли чолгулар, маросим кўшиқлари ижро этилган мусиқий давралар, ликобчалар билан ўйнаган раққосалар ҳақида ёзади.³⁴ Ликобчали рақс ҳаракати аънаналари “Гармон Лазги”сида сақланиб қолган. (Толстов бн Садоқов олинда ҳам бор эди)

³³ М.А.Итина. Хорезмская экспедиция – основные итоги и перспективы исследований. Культура и искусство древнего Хорезма.М., “Наука”, 1981

³⁴ Садоқов Л.Р.»Музыкальная археология древней и средневековой Средней Азии: ударные инструменты.» М.1996.с.35.

Мазмунни. Ислому дини кириб келгач, илгари ҳамма учун умумий бўлган тўйлар ва маросимлар энди эркаклар учун алоҳида, аёллар учун алоҳида ўтказилган. Шу тариқа ичкари ховли учун ижод этадиган аёллар санъати пайдо бўлган. Улар халқ орасида “халфалар” деб юритилган ва санъатнинг жуда кўп соҳаларини эгаллаб, ангишвона, ликобчалар, қошиқ, пиёлаларни бир – бирига уриб, занг, қайроқ, доира чалиб, улар оҳангига рақсга тушиб, даврани кизитганлар. Халфалардан бири пиёла чертса, иккинчиси қайроқ ҳаракатлар навбатма - навбат алманиб турган. Бу ноёб санъат тури нафақат Ўзбекистоннинг бошқа худудларида, балки дунёнинг ҳеч бир халқида учрамайди. Хоразмда турли оммавий сайллар, тўй ва аза маросимларида хотин-қизлар даврасини халфаларсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. “Халфа” истилоҳи “устонинг (устознинг) шогирди” деган маънони ҳам билдиради. 5 жилдлик “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” да *халфа* – { *А.* – бир – бирининг ортидан бориш, эргатиш; ўрин алмашиш } 4. Фольк. Хоразм воҳасида маҳаллий отзаки ижод намуналарини ижро этувчи аёл³⁵, эканлиги айtilган.

Халфалар ижодида асосий ўринни ранг – баранг ғазаллар, халқ

дostonларидан олинган кўшиқлар, халқ ўйин ва рақслари эгаллаган. Ўша давр отин ойиларида хат – савод чиқарган санъатта ихлосманд қизлар халқ орасида машхур халфалардан сабоқ олганлар. Халфалар шогирд қизларни аёллар давраларида

ўзлари билан эргатириб олиб юрганлар. Бирга куйлаб, бирга рақс тушганлар. Асрлар давомида аёллар рақс санъати асосан халфалар ижоди билан бирга ривожланиб келган. Улар лапар айтиб, рақсга тушиш, шеър ёзиш истеъдодиغا эга бўлганлар. Тадқиқотчи Ж. Қобилниёзовнинг “Хоразм халқ кўшиқлари ва ўйинлари” (Т. 1975) китобида халфачилик ҳаракати 18 – асрнинг охириларидан бошлангани таъкидланган. Таниқли санъатшунос И. Акбаровнинг “Муסיқа луғати” да (Т. 1997) бу сана 19 – аср деб кўрсатилган. Бизнинг назаримизда Ж. Қобилниёзовнинг илмий хулосаси ҳақиқатга яқинроқ.

Мутахассислар халфаларни уч тоифага ажратишади: 1. Эҳсон маъракаларида диний китоблар ўқиб, ислом ақидаларини тарғиб қилувчи халфалар; 2. Диний мавзудаги дostonларни ёд ўқиб, марсияларни куйга солувчи халфалар; 3. Базм ва тўйларда, аёллар йиғинларида халқ ашула ва лапарларини, халқ орасида тарқалган ғазалларни ва ўзлари ёзган шеърларни куйга солиб, ижро этувчи созанда, раққоса, кўшиқчи халфалар.

Халфалар одагта икки таркибга бўлинишган: яккахон ва гуруҳ шаклидаги халфалар. Биринчи гуруҳга мансуб халфалар дoston ва кўшиқларни созсиз ижро этади. Улар дostonларни ёддан ёки кўлёма ва китоблардан ёқимли, жарангдор оҳангда ўқиб, “ёр-ёр”, “келин салом”, “муборак” мазмунидаги тўй-томоша кўшиқларини ижро этиш билан шуҳрат қозонган. Розия Матниёз қизи, Саодат Худойберганова, Пошшо Саидмамат қизи, Анобаржон Рўзметова ва Анорхон Раззоқова яккахон “халфа” сифатида элга танилган. Ансамблли халфалар кўпинча уч-беш нафардан ташкил топган. Бунда устоз халфа гармон чалиб, ашула айтаган, доирачиси унга жўр бўлган ва албатта рақсга тушган. Раққосалар одагта қайроқ билан даврани киздирган. Ялла ва шўх лапарлар айтилганда, аксарият холларда доира чалинган. Буларнинг бирлашуви эса ўзига хос ансамблини ташкил этган. Улар унутилиб бораётган рақс намуналарини тиклаб, халқ дostonлари, тўй кўшиқлари, лапар ва яллаларни, ўзлари яратган ёки бошқа замондош ижодкорлар асарларини гармон ҳамда доира жўрлигида куйлаган. Бугунги кунда кенг тарқалган халфаларнинг асосий сози - гармонни Хивага XIX

³⁵ Садоков Л.Р. «Музыкальная археология древней и средневековой Средней Азии: ударные инструменты.» М. 1996. с.35.

аср ўргаларида Татаристондан савдогарлар олиб келган. Луғатларимизда унга шундай таъриф берилган:

ГАРМОН – {юн. Harmonikos – ҳамоҳанг; тенг ўлчовли, мутаносиб} Икки ёни буклама, клавиатурали мусиқа асбоби.³⁶

ГАРМОН – рус чолғу асбоби гармониканинг ўзгартирилган тури. Диатоник товуш қаторига эга бўлган бу чолғу асбоби Хоразмда 19 – асрдан кенг тарқалган. Хоразмнинг атоқли ашулчиларидан Шерозий, Сафо Муғаннийлар ўзлари яратган гармон жўрлигида ашула айтганлар. Хоразм хотин – қизлари – халфалар орасида ҳам гармон кенг тарқалган.³⁷

Гармон ўзбек миллий мусиқасига мос тушган ва бу сознинг кириб келиши халфачиликнинг янада сайқал топиб, такомиллашувига имконият яратган. Айниқса, қория ижодкор аёлларнинг кўрмай туриб ҳам соз тутмаларини бармоқ билан осон топиши, қолаверса, бошқа мусиқа асбобларига қараганда чалиниши қулай бўлгани боис ҳам кенг қўлланилган. Шу ўринда айтиб ўтиш жоизки, илгари пиёла, қайроқтош ёки дугтор билан ашула айтган аёлларга нисбатан халфа атамаси ишлатилмаган. Улар оддийгина кўшиқчи аёл деб билишган. Гармон кириб келиши билан ана шу кўшиқчи аёллар халфа дея атала бошлаган. Халфачилик бир-бирдан худудий жиҳатдан ҳам фарқланади. Масалан, Хива, Урганч ва уларга яқин бошқа туманларда гармон ҳамда доира жўрлигида куйланса, Хонқа, Тўрткўл ва Шобоз (ҳозирги Беруний тумани)да кўпинча пиёлани бир-бирига урган ҳолда кўшиқ айтилади. Онабиби Қори (тахаллуси Ожиза), Шукур Оллоқули қизи, Хоним сувчи сингари халфалар юксак маҳорати ҳамда ноёб овози билан эл орасида машхур бўлган. Ожиза халфа асосан севги – муҳаббат мавзуида жўшқин шеър ва кўшиқлар яратган. Унинг “Сиз бу гулни қайси боғдан олдингиз?”, “Таргунча”, “Уяламан”, “Хабар галмиш”, “Қайдадир, билмам дилдорим”, “Тўлиной”, “Ўлгунча сени дерман” каби кўллаб кўшиқлари ҳозиргача оғиздан-оғизга ўтиб, санъат шинавандаларини мафтун этиб келмоқда. Бу кўшиқлар ўзбек хотин-қизларига хос бўлган ор-номус, вафодорлик,

³⁶ ЎТИЛ Т., 2006й. 1-ж. –Б.489.

³⁷ Акбаров И. Мусиқа луғати. Т.: “Ўқитувчи”, 1997. –Б.64.

инсонни бутун борлиги билан севиш, гўзал туйғуларни юрак тубида асраш, оилани ва соф муҳаббатни улуғлаш каби эзгу ғоялар билан жилоланган. Уларнинг рақсларида ҳам айнан шу хиссиётлар ифодаланган. Халфалар санъатидан асосан аёллар даврасига мансуб ихчам диапазондаги нисбатан пастроқ овозда айтиладиган, фақат хотин-қизларгагина хос бўлган кўшиқ ва ашулалар, юракни тўлқинлантирадиган дилрабо рақслар ўрин олган. Айниқса, қайроқ билан ўйнаб айтиладиган лапар тури халфа раққосаларига кагта шуҳрат олиб келган.

Халфалар доира чертиш, гармон, ликоб, пиёла, занг, қайроқ, ангишвона чалишни ва албатта чиройли рақс тушишни билишлари шарт бўлган. Ёқут халфа, Гулжон халфа, Шукуржон халфа, Анаш Марям, Ойимжон халфа, Шарифа Нўғай, Ўғил Нўғай, Онажон Собирова (Анаш чўлоқ) каби халфалар ўз даврининг энг моҳир санъаткорлари ҳисобланган. “Гармон Лазгиси”нинг асосчиси халқ орасида Анаш чўлоқ (1885 - 1952) номи билан машхур Онажон халфа Собировадир. У аёллардан биринчи бўлиб омма олдиди якка рақс ижро этган буюк санъаткор, серқирра истеъдод ва мислсиз жасорат соҳибаси эди. У яратган “Лазги” рақси ва бир неча туркумдан иборат рақс ҳаракатлари Хоразм рақс мактабининг асосини ташкил этади. “Энг машхур Онажон халфа Собирова халфа томошаси таркибини сақлаш, гармон чалиш ва куйлаш, раққосаларни ўйнатишда, айниқса, хотин – қизлар рақсини саҳнага олиб чиқишда кагта хизмат қилган”.³⁸ (Лекин, асосан халфаларнинг раққосаси бўлган)

“Лазги”нинг бу турида асосан аёллар рақсга тушадилар ва “Гармон Лазгиси” Хоразм аёллар рақсининг шаклланиши ва такомиллашувида асосий пойдевор ролини ўтаган. Халқ орасида довруқ қозонган, энг кўп ижро этиладиган рақс тури эса “Чаноқ Лазги” ёки “Лаган Лазги” ҳисобланади. Хонлиқлар даврида у энг ноёб рақс усулларидан бири бўлган. Унинг ижроси буйича саройларда кўрик ва беллашувлар ўтказилган. Умуман олганда, халфачилик узоқ тарихга эга бўлиб, унинг негизида кенг маънода рақс санъати билан бирга бахшичилик услублари

³⁸ Ўзб. МЭ, 9-ж. –Б.482.

хам мужассамлашган. Шунингдек, халқ дostonлари мактаби ҳам ана шу санъатга дахлдордир. Ҳозирги кунда ҳам Хоразм воҳасида кўшма халфалар ижод қилмоқда.

ЧАНОҚ – 1. Кўсақнинг ҳар бир хонаси. 2. Бош косаси, кўз косаси ва умуман косачасимон суяклар. 3. Тегирмоннинг дўлидан дон тушиб турадиган тарновсимон қисми. 4. Чиганок.³⁹

ЛАГАН – {ф. – тоғора, идиш, шамдон} 1. Куюк таомлар солиш учун мўлжалланган, тарелкадан катта ясси идиш. 2. Косадан катта, ичи чуқур сопол идиш; товоқ.⁴⁰

“ЧАНОҚ ЛАЗГИ” шундай бошланади:

1. Раққоса кўлида лаган билан даврага чиқади.
2. Иккала оёғи билан кичиккина лаган ичига кириб, тик туради.
3. Даврадагиларга, “Менга фотиҳа беринглар” деган маънода мурожаат қилади ва юзига фотиҳа тортади.
4. “Лазги” рези бошланади.
5. Кўллар юқорига кўтарилган ҳолатда, танаси қотиб қолган одамга жон кириши илоҳий ҳолати ижро этилади.
6. Бармоқлар, панжалар, кўлларга жон битиб, лаган ичида турган раққоса ҳаракатлана бошлайди.
7. Кўллар сирғалиб аста настга тушади.
8. Бармоқлар мусиқага мос титрай бошлайди.
9. Оҳиста бир кўл тепага кўтарилади. Иккинчи кўл ҳам секин кўтарилиб, бир – бирига тенг кўринишда тепада бармоқлар титрай бошлайди.
10. Титрама ҳолатда биринчи кўл бармоқлари иккинчи кўл бармоқларидан ажрала бошлайди.
11. Кўллар бирин – кейин настга тушади.
12. Оёқлар лаган ичида қимирламай туради. Панжалар силкиниб ўйнай бошлайди.
13. “Лазги”га хос рақс ҳаракатлари узвийликда давом этади. Биронга ҳаракат иккинчи марта қайтарилмаслиги шарт.
14. Мусиқа ва кўл ҳаракатларига мос равишда юз, қош, ёнок, кўз ишоралари ҳам кўшилади.

³⁹ ЎТИЛ. 4-ж. –Б.456.

⁴⁰ ЎТИЛ. Т. 2006, 2-ж. –Б.483

15. Мусиқа тугагунча оёқ қимирламаслиги лекин томошабин наздида оёқ ҳам ҳаракатланаётгандай туюлиши керак.

16. Бу рақс баъзи ҳолларда иккита раққоса бўлиб ижро этилиш мумкин. Унда раққосалар ўзаро баҳслашади.

17. Бир ҳаракатни иккинчи марта такрорлаган раққоса энгилган ҳисобланади.

“ГАРМОН ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИЧОҚЛАРИ:

Аёллар: елак, адрас, мисвак, узун кўйлак, материал кўлда бўздан тўкилган. Ранглари ҳар хил, ёшлари ёрқин рангли сарик ёки кизил, ёшлари катталари тўқроқ рангдаги либос кияди. Камалакнинг етти ранги Хоразм рақс либосларида акс этади. Бошида қазма тақя, орқасида рўмол. Лозимга жийка кадалган.Бошида уч патак тақя, ёшлари манокли тақя кияди. “Авесто” давридан мерос сулгун, укки қушнинг пагидан, “кўз тегмасин”, дея қорабағир қушнинг пагидан жиға тақипади. Паглар юрак тарафга тикилган.

“ХОРАЗМ ЛАЗГИСИ”

Тарихи. 20 – аср ўрталарига келиб қадим Хоразм маданияти, адабиёти ва санъати янада гуллаб яшнаб, радио, телевидение каби оммавий ахборот воситалари ёрдамида оммавийлашиб бораверди.

Қадимда афсонавий “Лазги” куйини илоҳиёт билан боғлаб, рамзий маънода “Инсоннинг яралиш куйи” деб атаганлари учун ҳам унга сўз боғланмаган. Бола бахши, Ҳожихон Болтаев, Шерозий каби Хоразм санъатининг етук намоёндалари лазгини асосан рубоб, тор, гармон, дуторларда чалганлар. Буюк санъаткор беназир устоз Комилжон Отаниёзовнинг санъат оламига кириб келиши ўзига хос алоҳида воқеа бўлди. Устоз 1960 йилда “Лазги” рақслар туркумини янги йўналиш, яъни “Яллали Лазги” билан бойитди. Атоқли шоир Комил Хоразмийнинг газали асосида Комилжон Отаниёзов яратган “Яллали Лазги” Хоразм рақс мактабининг бутунлай янги босқичга, юксак поғонага чиқишига сабаб бўлди. Кўшиқнинг “Сўйла, манга эй санам, кимни севар ёрисан,

Эй қоракўз гал бари, эй қаро кўз буй - буй”

нақорати бир кунда бутун мамлакатни чулғаб олди. Комилжон ҳофиз араб ва форс тилларини мукаммал билар, газаллардаги сўзларнинг маъносини кўшиқчилар билан бир қаторда раққосаларга ҳам ўргатар, сўзларни ҳам илмий ҳам бадий жиҳатдан шарҳлаб берар эди. Авваллари эркак ашулчиларнинг кўшиқларига раққосалар ўйинга тушмаган. Хоразм санъати тарихида илк маротаба Комилжон Отаниёзовнинг дил тортар ва жўлқин кўшиқларига аёллар

рақсга туша бошлашди. Шу тариқа Хоразм санъати тарихида Комилжон Отаниёзов асос солган яллали рақс йўналиши пайдо бўлди. 20 асрнинг бошигача Хоразмда оммавий рақс бўлмаган. Ўзбекистон халқ артисти, машҳур хофиз Комилжон Отаниёзовнинг “Яллали Лазгиси” сахнавий “Лазги”нинг тамал тошини қўйди. Унгача ҳар бир раққос ёки раққоса ўз маҳоратидан келиб чиқиб ўйнаган. Тамарахоним, Гаъраҳонимларнинг санъати ривожланишида Хоразм рақс мактабининг ҳиссаси катта.

“Ялла” {ф- (ялали, яллали) – бекорчилик; хурсандчилик, айшу ишраг чоғидаги ох уриш} 1. рақс билан ижро этиладиган энгил ва шўх кўшиқ, ашула.⁴¹

Ялла – кенг тарқалган ўзбек халқ ашулаларидан. Одагда яллани 3–4 ашулачи ижро этади.⁴² Бу яллали рақсни ўтган аср 60 – 70 йилларида атоқли раққосалар Саодат симоб, Роза Сафоева, Ровияхоним Отажнова, Гулчехра Мирзаева, Гулчехра Исмоиловалар қиёмига етказиб ижро этганлар. Бу рақс турининг бошқа “Лазги” лардан фарқи унда айтилаётган сўзга монанд рақс ҳаракатлари яратилади. Ҳар бир раққоса унга янги безак ва жилолар қўшади. Анъанавий усули муסיқага мос оҳангда иккала панжани бирлаштириб, қарс уришдир. Бугунги кунда у миллий чолғу созлари билан бир қаторда симфоник ва камер оркестрларда, эстрада ансамблларида ҳам завқ билан ижро этилмоқда.

1997 йил май ойида Франциянинг Париж шаҳрида қадимий ва ҳамisha навқирон Хиванинг 2500 йиллик юбилеи нишонланди. Шу юбилей муносабати билан Ўзбекистон халқ артисти, Хоразм рақс мактабининг атоқли

⁴¹ ЎТИЛ. 5–жилд. Б.-106.

⁴² Акбаров И. Муסיқа лугати. Т.: “Ўқитувчи”, 1997. –Б. 361.

намоюндаси, юксак салоҳиятли раққоса ва балетмейстер Гавҳархоним Матёкубова “Лазги афсонаси” композициясини яратди. Унда мавжуд 9 та “Лазги” бир – бирига уланиб, ўзбек рақс санъатининг тадрижий ривожланиш босқичларини очиб берди.

Афсона – { ф.-ҳикоя, нақл; уйдирма } 1. Фольклор жанри: авлоддан – авлодга, оғиздан – оғизга ўтиб келган уйдирма, тўқимадан иборат, баъзан диний мазмундаги ҳикоя, ривоят ва ш.к.⁴³

“Лазги афсонаси” композицияси шундай сахналаштирилган эди:

1. Муқаддас қаср ўртасида олов ёниб турибди.
2. Қизлар олов атрофида юзларига нафис парда тортилган қўлларида ёқилган шам, қотиб туришибди.
3. “Лазги” рези бошланади.

4. Саҳнанинг ўнг томонида ровий кўринади ва ўз ҳикоясини бошлайди. Ҳамда инсоннинг яралиши самовий қуй билан жоннинг танага кириши, дастлаб бармоқлар, панжалар кейин билаклар ва елкаларга, охирида бошга жон битиши ҳақида ҳикоя қилади. Ҳикоянинг давомида саккиз “Лазги” ва унинг тўққизинчи хили буюк ҳофиз Комилжон Отаниёзов яратган “Яллали лазги” ҳақида гапириб, “Комилжон хофизнинг кашфиётдан кейин бу қуй мангуликка юз тугибди, муҳаббатнинг, гўзалликнинг боқий кўшигига айланибди,” дея ҳикоясини тугатади.

⁴³ ЎТИЛ. 1-ж, 118 бет

5. Бу сўзлар лазги куйнинг рез қисми чалинаётганда айтилади.
6. Шу вақтда ўртадаги олов ичидан жон қиёфасида раққоса мусиқага монанд холда чиқа бошлайди.
7. Қўллар бўлак – бўлакларга бўлинган, титраган, қалтираган холда рақс ҳаракатлари билан ўрнидан секин туради.
8. Юзидаги қайғули ифода билан “жон” аста даврани айлана бошлайди.
9. Шам тутиб турган қиз ёнига бориб тўхтади ва бармоғини хайкалдай қотиб турган қизга тегизади.
10. Сесканиб кетган қиз аста тебрана бошлайди.
11. Энди “Жон” югуриб бошқа қиз олдига боради. Унга ҳам қўлини тегизади. Шу ҳолатда саҳнадаги 20 та қиз олдига бир – бир бориб шу ҳаракатни такрорлайди.
12. Гўё қизларга жон киради ва раққосалар қўлларидаги шамни аста ерга қўядилар.
13. Юзларидаги пардаларни очиб турган жойида айланиб, бир қўли тепада қотиб қоладилар.
14. Лазги куйининг асосий қисми бошланади.
15. Соз бир нола қилади. Қўллар юқорида қотган.
16. Нола яна давом этади, фignonга айланади. Бармоқлар аста қимирлай бошлайди.
17. Сўнг панжалар, билаклар, елкалар олдинма кейин ҳаракатга келади.
18. Вужудига жон битиб, бош қимирлаб, гўё инсон тирилади.
19. “Жон” қиёфасида ўртада ўйнаётган қизнинг ёнида қайроқ ўйнаган йигит чиқади. Улар басма – бас ўйинга тушадилар.
20. Даврадагилар икки тарафга бўлиниб, ўз раққос ва раққосасини олқишлаб, куйга мос рақс ҳаракатлари билан уларга жўр бўладилар.
21. Энди раққосалар бир оёқни олдинга, бир оёқни орқага ташлаб, хоразмча оёқ услуби билан ўртадаги йигит ва қиз атрофида айлана бошлайдилар.

22. Рақс хотимасида ҳамма қўлдаста қарсини уриб, кутилмаганда раққос ўртадаги оловни, қизлар шамни қўлларига олган ҳолда рақсни яқунлайдилар.

“Лазги афсонаси” рақс - композициясининг мазмун моҳияти “Авесто” билан боғлиқ мазкур ривоятни ёдга солади. “Хоразм воҳасидаги “Қўй қирилганқалъа”нинг марказий майдонида Амударё ва ҳосилдорлик маъбудаси Анахитага олти ярим метр баландликда ҳайкал ўрнатилган экан.”

“ХОРАЗМ ЛАЗГИСИ”НИНГ ЛИБОСЛАРИ ВА ТАҚИНЧОҚЛАРИ:

АЁЛЛАР замонавий япон бахмал, бархит, веллор, зардан тўқилган ранглари сарик ёки қизил ҳарир кўйлақлар, дўн ёки елакнинг ранги тўқ, чиройли жигарранг ёки тўқ кўк.

Тақинчоқлари: шавкала, бошига патли тақя, қулогига узун зирак,қўлига занг тақади. Дуэт ёки алоҳида рақс сифатида йигитлар билан ҳам ижро этилади.

ЭРҚАКЛАР ёқаси, энги ва этагига бир хил рангдаги жияк тикилган оқ ёки оч ҳаворанг, мошранг кўйлақ, қора шалвор, оёғига қора этик, бошига силтма чўғирма кийган.

“ЛАЗГИ” ТУРКУМИГА ОИД ЛИБОСЛАР, БЕЗАКЛАР ВА ТАҚИНЧОҚЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА ТАВСИФИ ҲАМДА ИЗОҲИ

РАҚҚОСЛАР КИЙИМЛАРИ:

АДИК – асосан туя терисидан тикилган пойабзал. Маҳаллий халқ тилида “оқ адик”, “чўқай” ҳам дейилади. Учи юқорига қайрилиб турган, силлиқ ва текис. **ЎТИЛ** - Этик – Болдирни бекитиб турадиган узун қўнжли, пошналли пойабзал. Амиркон этик. Аздарма этик. Қирза этик. Хром этик.⁴⁴

БЕЛБОҒ – Хоразм рақсларида раққослар асосан **турма** ва **мадали** белбоғ боғлаганлар. **ЎТИЛ** - I Белга боғланадиган, **тўртбурчак рўмол шаклидаги гулли ёки гулсиз, четлари тикилган мато парчаси; қийиқ; қийиқча.**⁴⁵

ДўН – Халқ тилида “**Хива дўни**” ҳам дейилади. Хоразмга мансуб олача магосидан, жудаям енгил пахта солинган, кавиғи майда ва зич бўлганлиги учун товланиб, текис ва қаттиқ туради. **ЎТИЛ**: - Тўн. I Олди очиқ, **пахтали ёки пахтасиз узун устки миллий кийим; чопон. Қимхоб тўн, Зарварақ тўн. Олача тўн. Банорас тўн. 3 Либос.**⁴⁶

ПАПУШ – шевада. Ёзги, енгил пойабзал.

САНДАЛ – ёзги оёқ кийим. **ЎТИЛ** -Кавушинг бир тури. Пошнасиз ёзги енгил оёқ кийими; сандалет, шитак.⁴⁷

ЧУВАК – (ЧОРИҚ) - топқа ёғочдан тайёрланган, калишга ўхшаган ёзги пойабзал. **ЎТИЛ** - Қаттиқ хом теридан тикилган, асосан оддий халқ орасида расм бўлган оёқ кийими.⁴⁸

ЧЎҒИРМА – (Чўрма) Хоразм ва Қорақалпоғистонда расм бўлган қатта мўйна қалпоқ. Эркак раққослар уч хил кўринишдаги чўғирма кийганлар. Биринчиси, **тик чўғирма** - қоракўлдан тайёрланган, уни қадимда фақат амалдорлар кийган. Иккинчиси **шерози чўғирма** –одатда энди туғилган кўзичоқнинг

⁴⁴ЎТИЛ 5- ж. -Б.61.

⁴⁵ЎТИЛ 1- ж., -Б.220.

⁴⁶ЎТИЛ 5 – ж. -Б.238.

⁴⁷ЎТИЛ 3 – ж. -Б.439.

⁴⁸ЎТИЛ 4 – ж. -Б.510.

терисидан ихчам кўринишда тикилган. Уччинчиси *силтма чўғирма* бўлиб, у қўйнинг узун жунидан, думалоқ кўринишда, ўлчами анчагина катта тикилган. Хоразм мактаби эркалар рақсини чўғирмасиз тасаввур қилиб бўлмайди.

ЯКТЕЙ – (ятак эки тик ёқа кўйлак ҳам дейилади) асосан оқ ранг эки майда, билинар-билинимас чизиқли одми матодан, тиззагача узунликда бўлиб, энги, ёқаси ва четларига ҳар хил рангдаги ингичка жияк тикилган. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” да ёзилишича, (кейинги ўринларда ЎТИЛ)- *Бир қават, астарсиз кийим. Узун, кўкрак олди очиқ, эркалар кўйлаги*.⁴⁹

РАҚҚОСАЛАРНИНГ ЛИБОСЛАРИ:

БОКИ РҶМОЛ – Хоразм рақс мактабида рўмолнинг бир тури. *ЎТИЛ - Юзга тutilган мато: сочиқ; рўмол(ча) I Аёллар бошига ўрайдиган, одатда, тўртбурчак шаклдаги мато. Дока рўмол. Шоҳи рўмол.*⁵⁰

ГУЛЛИ МАССИ – Маҳаллий халқ тилидаги атама. *ЎТИЛ – Махси қўй эки эчки терисидан тайёрланадиган, узун кўнжли, пошнасиз, таг чарми юмшоқ, кабуш эки ковуш билан кийиладиган мллий оёқ кийими.*⁵¹

ЕЛАК – (ДҶН) – (елак - шева) Хоразм рақс мактабига мансуб энгил тун эки камзул.

ИПАК РҶМОЛ – Хоразм рақс мактабида рўмолнинг бир тури. *ЎТИЛ - I Пилла қурти чиқарган жуда ингичка, пишиқ, ялтироқ, товланиб турадиган мулоим тола ва ундан йиғирилган ип. 2 Шундай иплардан тўқилган мато, шойи ва ундан тикилган кийим эки рўмол. Ипак гилам. Ипак рўмол.*⁵²

МАТИР РҶМОЛ – (матир – шева.) чарқат рўмолнинг кичиги.

МИСАК – (мунсақ) –Хоразм рақс мактабига мансуб энгсиз узун нимча эки камзул.

ПҶТА РҶМОЛ – жундан тўқилган рўмол.

⁴⁹ ЎТИЛ 5 –ж. , Б.-103.

⁵⁰ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.406.

⁵¹ ЎТИЛ 2 – ж. –Б.575.

⁵² ЎТИЛ 2- ж. –Б. 223.

РҶМОЛ – *ЎТИЛ - Юзга тutilган мато: сочиқ; рўмол(ча) I Аёллар бошига ўрайдиган, одатда, тўртбурчак шаклдаги мато. Дока рўмол, Шоҳи рўмол.*⁵³

САЧОҚЛИ РҶМОЛ – Хоразм рақс мактабида рўмолнинг бир тури. *ЎТИЛ -Сачоқ I Гажим, попуқ, шокила. Сачоқли I сачоқ тutilган (қадалган); гажимли.*⁵⁴

СИПОЙИ КАВУШ – Хоразм аёлларининг пойабзали. *ЎТИЛ - Ковуш {ф. - Оёқ кийими, бошмоқ; Чармдан тикилган ва одатда махси билан кийиладиган оёқ кийими. Сипойи – ЎТИЛ Сипо - { ф. – қўшин, аскар} I камтар, камсуқум, оддий. 2 Оғир, вазмин, босиқ.*⁵⁵

СОЧОҚИ БЕҚАРОР – Хоразм рақс мактабига мансуб рўмолнинг бир тури. Сочоғи узун, бир жойда турмаганлиги учун беқарор дейилган. *ЎТИЛ - Сачоқ I Гажим, попуқ, шокила. Сачоқли I сачоқ тutilган (қадалган); гажимли.*⁵⁶

ТАХЯ – дўппи. Хоразмда унинг бир неча тури мавжуд: *ЎТИЛ -Авра – астарли, кўпинча қавима, пилта урилган, тепа, кизак ва жияқдан таркиб топадиган гулдор ёки гулсиз, тўғарак ёки тўртбурчак шаклдаги бош кийими. Бахмал дўппи. Гилам дўппи, Ҳожси дўппи. Чуст дўппи. Зар дўппи.*⁵⁷

ТҶР РҶМОЛ – Пақмоқ- ТҶР – ЎТИЛ - Умуман, ҳар қандай материалдан каттак кўзли ёки бежамдор қилиб тўқилган нарсa.⁵⁸

ЧАРҚАТ РҶМОЛ – (чарқат – шевада.) катта ипакдан тайёрланган, гулларига ва бичимига қараб фарқланади. **РҶМОЛ** – *ЎТИЛ - юзга тutilган мато: сочиқ; рўмол(ча) I Аёллар бошига ўрайдиган, одатда, тўртбурчак шаклдаги мато. Дока рўмол, Шоҳи рўмол.*⁵⁹

⁵³ ЎТИЛ 3- ж. –Б. 406.

⁵⁴ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.464.

⁵⁵ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.518.

⁵⁶ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.464.

⁵⁷ ЎТИЛ 1- ж. –Б.676.

⁵⁸ ЎТИЛ 4 - ж. –Б. 243.

⁵⁹ ЎТИЛ 3- ж. –Б.406.

ТАҚИНЧОҚЛАР:

БИЛАКУЗУК – Хоразм рақс мактабига мансуб қўл тақинчоғи. *ЎТИЛ*- Ёқут, гавҳар, зумрад тошлар қадалган қимматбаҳо тақинчоқ.⁶⁰

БОШДУЗИЙ – Хоразм рақс мактабига мансуб бош тақинчоғи. *ЎТИЛ*- БОШ I Тананинг буйиндан юқориги, олдинги (одамда, ҳайвонларда) қисми; калла.⁶¹

БУТУН ТИРНОҚ – Хоразм рақс мактабига мансуб чакка тақинчоғи. *ЎТИЛ* – бутун- I Синмаган, синдирилмаган; шикастланмаган; синиқ –мертик жойи йўқ. (I - ж 387– б)

ТИРНОҚ – I Бармоқлар учининг орқа томонидаги этга ёпишган, бармоқларни ҳимоя қилувчи, шохсимон моддадан иборат тузилма, қоплама.⁶²

ДУОДУЗИ – Хоразм рақс мактабига мансуб кўкрак тақинчоғи. *ЎТИЛ* - *ДУО* {а.- илт.жоз. давъат} I дин. Худоба ёлвориб, унга илт.жоз қилиб, ўзи ёки бошқалар учун яхши, эзгу тилак тилаш.⁶³ **ДУЗИ** – *ЎТИЛ* -(дўппи) Авра – астарли, кўпинча қавима, тилта урилган, тена, кизак ва жияқдан таркиб топадиган гўлдор ёки гўлсиз, тўғарак ёки тўртбурчак шаклдаги бош кийими. Бахмал дўппи. Гилам дўппи, Ҳожид дўппи. Чуст дўппи. Зар дўппи.⁶⁴

ЖАМАЛАК – Хоразм болалар рақс мактабига мансуб соч тақинчоғи. *ЎТИЛ* - I Қиз болаларнинг ҳали унча ўсмаган, ёйилиб кетмаслиги учун, пахта тилк қўшиб ўрилган сочлари.⁶⁵

ЖИҒА – Хоразм рақс мактабига мансуб бош тақинчоғи. Хоразм чўл зонасида мавжуд укки пати, жиға, дўдари. Жиға – Хоразм чўл зонасида бўладиган қорабағир кушнинг патидан тайёрланган. Маликалар ишлатган. Укки - оппоқ кушнинг пати. Дўдари – сулгун кушнинг пати. *ЎТИЛ* - I этн. Бош кийимига

⁶⁰ *ЎТИЛ* 1- ж –Б.257.

⁶¹ *ЎТИЛ* 1- ж. –Б.332.

⁶² *ЎТИЛ* 4 –ж. –Б.113.

⁶³ *ЎТИЛ* 1- ж. –Б.665.

⁶⁴ *ЎТИЛ* 1 – ж. –Б.676.

⁶⁵ *ЎТИЛ* 2- ж. –Б.67.

тақилдиган, уқлар ва қимматбаҳо тошлар билан безатилган зийнат буюми⁶⁶

ЗАНГ - Хоразм рақс мактабига мансуб қўл тақинчоғи. Тошлар билан безатилган майда кўнғироқлар осилган.

ЗУЛФИТИЛЛО – Хоразм рақс мактабига мансуб, қалампирнусха бош тақинчоғи. *ЎТИЛ* - *Зулф* – {ф. Жингалак соч; гажак} I Аёлларнинг икки чаккасида, қулоқлари атрофида жингалак ҳолда осилиб тушган жамалаги.⁶⁷

ИСИРҒА – Хоразм рақс мактабига мансуб кулоқ тақинчоғи. *ЎТИЛ* - I Қулоққа тақилдиган, олтин, кумуш каби металллардан ясаладиган зийнат буюми; зирак.⁶⁸

КАЛИТ БОҒИ – Хоразм рақс мактабига мансуб кўкрак тақинчоғи. Хон саройидаги аёллар, яъни маликалар ва бегойимлар безак сифатида тақинган. *ЎТИЛ*-калит {ф. - очқич-} I Қулфни очиб ёки беркийтиш учун ишлатиладиган металл асбоб. Уйнинг калити, сандиқнинг калити.⁶⁹ **БОҒ** II I Боғлаш учун хизмат қиладиган нарса ва унинг боғланган жойи, туғуни; боғич.⁷⁰

ҚОШИННА – Хоразм рақс мактабига оид пешона тақинчоғи. *ЎТИЛ* - Қош - қовоқ тепасидаги ёйсимон тукли қатлам. 3 узук, исирға каби буюмларга ўйиб солинган ёйсимон гўл – безак.⁷¹

ЛАСКОКИЛ – Хоразм рақс мактабига мансуб соч тақинчоғи. Яъни, улама сочнинг бир тури. *ЎТИЛ* {ф. – тозаланмаган наст навли инак} Читга нисбатан зич тўқилган, сирти силлиқ ил газлама; сатин.⁷²

МАНГЛАЙ ДУЗИ - Хоразм рақс мактабига мансуб пешона тақинчоғи. Турли оч рангли тошлар билан безалган. Оқ ранг - поклик, мовий ранг – улуғворлик, қизил ранг – гўзаллик бахш этган.

⁶⁶ *ЎТИЛ* 2 – ж. –Б. 96.

⁶⁷ *ЎТИЛ* 2- ж. –Б.164.

⁶⁸ *ЎТИЛ* 2 – ж. –Б.230.

⁶⁹ *ЎТИЛ* 2– ж. –Б.298.

⁷⁰ *ЎТИЛ* 1- ж. –Б.350.

⁷¹ *ЎТИЛ* 5 – ж. –Б.352.

⁷² *ЎТИЛ* 2 – ж. –Б.488.

МАНОТЛИ ТАХЯ – халқнинг муомаласида бўлган катта катта арзон тангалар билан безатилган дўппи.

ОСМА ЁКИ ҚАНОТ ОСМА – Хоразм рақс мактабига мансуб тақинчоқ. **ЎТИЛ** - *Осиб кўйиладиган, осиб кўйиши учун мослаштириб ясаган; осиб кўйилган. Осма дўзи аёлларнинг тиллақошга ўхшаш бошга тақилладиган зийнат буюми.*⁷³

ПАРХАНА – Хоразм рақс мактабига мансуб соч тақинчоғи. Яъни, майда ўрилган сочлар текис туриши учун энига тақилладиган маржон ва феруза кош ўрнатилган сочпопук.

СОЧПОПУК – Хоразм рақс мактабига мансуб соч тақинчоғи. **ЎТИЛ** *1* Аёлларнинг сочга тақадиган , қора ип, ипак ёки жундан эшилган, учлари попуқсимон безак буюми.⁷⁴

ТАНГА ДУЗИ – Хоразм рақс мактабига мансуб дўппи. **ЎТИЛ** - *танга - 1 тар. Бухоро хонлигида 15 тийинга, Қўқон хонлигида 20 тийинга тенг бўлган кумуш пул. 2* Умуман, қозоқ пулдан бошқа, олтин, кумуш, мис қабилардан зарб этилган пул.⁷⁵

ТАХЯ ДУЗИ – Хоразм рақс мактабига мансуб дўппи. **ЎТИЛ** - *Авра – астарли, кўпинча қавима, пилта урилган, тена, кизак ва жиякдан тарқиб топадиган гулдор ёки гулсиз, тўғарақ ёки тўртбурчак шаклдаги бош кийими. Бахмал дўппи. Гилам дўппи, Ҳожидўппи. Чуст дўппи. Зар дўппи.*⁷⁶

ТОЖ – Хоразм рақс мактабига оид тақинчоқ. **ЎТИЛ** - *{А – тож, гулчамбар; жиға; гултож 1* Шоҳларнинг ҳужмронлик рамзи бўлган, қимматбаҳо тошлар қадалган зийнатли бош кийими.⁷⁷

ТЎҒНОҒИЧ – Хоразм рақс мактабига мансуб бўлиб, шавқалани ушлаб туради. **ЎТИЛ** - *Тўғнаш, қадаш, маҳкамлаш* учун ишлатиладиган мослама (мас., бир учи тўғмоқ игна, ўткир учи уячасига тушиб маҳкамланадиган асбоб, сочга қадаладиган тўғиқич).⁷⁸

⁷³ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.146.

⁷⁴ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.558.

⁷⁵ ЎТИЛ 3 – ж. –Б.660.

⁷⁶ ЎТИЛ 1 – ж. –Б.676.

⁷⁷ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.132.

⁷⁸ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.256.

ТУМОР - Хоразм рақс мактабига мансуб бош тақинчоғи. Тахяга тикилладиган тумор турли қимматбаҳо тошлардан ясалиб, тилла суви югуртирилган. **ЎТИЛ** - *1* {а. – *ўртоғлик хат; нома, ёзув* } Халқона, диний тасаввурга кўра, *гўё эгасини кўз тегишдан, бало, офат, инс – жинс ва ш.к. дан сақлайдиган, ичига дуо битилган қозоқ жойланган учбурчак нарса (одатда буйинга, кўлтиққа, сочга тақилади ёки кийимнинг ички қисмига тикиб кўйилади): Дуо тумор, кўз тумор.*⁷⁹

УЗУК – Хоразм рақс мактабига мансуб кўл тақинчоғи. **ЎТИЛ** - *Безак учун бармоққа тақилладиган, турли металллардан ҳар хил шакл ва катталиқда ясаладиган халқасимон заргарлик буюми.*⁸⁰

УҚПАР – уққининг пати.

ШАВҚАЛА , ШОКИЛА – Хоразм рақс мактабига мансуб кўкрак тақинчоғи. Шавқала – маҳаллий халқ тилидаги шовқинли сўзининг ўзгартирилган шакли бўлиб, раққосалар ҳаракатланганда ўзига хос жарангдор овоз чиқарадиган тақинчоқ ҳисобланади. Ибтидоий даврда, бу шовқин ёвуз руҳларни ҳайдайди, деган қараш ҳам бўлган. **ЎТИЛ** – *шокила - 1* *Дастурхон, сочиқ, дарпарда, рўмол каби буюмларнинг четига - ҳошиясига тикилладиган ёки шу газмолнинг узидан титиб чиқариб ясаладиган безак; гажим, попуқ.*⁸¹

ЯРИМ ТИРНОҚ – Хоразм рақс мактабига мансуб чакка тақинчоғи. **ЎТИЛ** - *ЯРИМ – 1* Бирор нарсанинг икки тенг қисмидан биттаси, иккидан бир бўлаги, иккидан бири.⁸² **ТИРНОҚ – 1** Бармоқлар учининг орқа томонидаги этга ёпишган, бармоқларни ҳимоя қилувчи, шохсимон моддадан иборат тузилма, қоплама.⁸³

⁷⁹ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.188.

⁸⁰ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.270.

⁸¹ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.592.

⁸² ЎТИЛ 5 – ж. –Б.118.

⁸³ ЎТИЛ 4 – ж. –Б.113.

МУНДАРИЖА

СЎЗБОШИ.....	3
“ЛАЗГИ”.....	8
“МАСХАРАБОЗ ЛАЗГИСИ”.....	12
“ҚАЙРОҚ ЛАЗГИСИ”.....	18
“ДУТОР ЛАЗГИСИ”.....	24
“СУРНАЙ ЛАЗГИСИ”.....	27
“САРОЙ ЛАЗГИСИ”.....	33
“ЧАНГАК ЛАЗГИСИ”.....	37
“ХИВА ЛАЗГИСИ”.....	41
МОМО – БОБО РАҚСИ.....	44
“ГАРМОН ЛАЗГИСИ”.....	47
“ХОРАЗМ ЛАЗГИСИ”.....	54
“ЛАЗГИ” ТУРКУМИГА ОИД ЛИБОСЛАР, БЕЗАКЛАР ВА ТАҚИНЧОКЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА ТАВСИФИ ҲАМДА ИЗОҲИ.....	59

Босишга рухсат этилди: 12.03.2022 Офсет қоғоз.
қоғоз бичими 64x84 1/16 Times гарниураси. Шартли босма
табоғи 12. Нашр ҳисоб табағи 11,6. Адади 100

«ZAMON POLIGRAF» ОК босмаҳонасида чоп этилди.
Манзил: Ташкент шаҳри. Юнусобод тумани,
Бободехқон маҳалласи 45 уй.

Н.Намроева,
G.Matyakubova,
Sh.Tukhtasimov.

K W A R E Z M “LAZGI”:

*History and description; Basic movements, costumes and
small commentary of jewelry*

УДК:87:57
КБК 17(Ў)

The republic of Uzbekistan higher and secondary special ministry of education Ministry of culture of the republic of Uzbekistan Uzbekistan state academy of choreography

H.Hamroeva G.Matyakubova Sh. Tukhtasimov

KWAREZM "LAZGI":

History and description; Basic movements, costumes and small commentary dictionary of jewelry

Translator:

Gulshan Nasrullayeva,

Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Associate Professor of Tashkent branch of the University of Information Technologies

© H.Hamroeva, G.Matyakubova, Sh. Tukhtasimov 2022

PREFACE

The President of the Republic of Uzbekistan said: "We have a great history worth envying. We have great ancestors worth envying. We have incomparable riches that are worth envying. And I believe that if we are lucky, we will have a great future, a great literature and art, which are worthy of envy"⁸⁴, he said. At the heart of this idea are high humanism, love for the motherland, respect for our history, which can serve as an example for young people.

Kwarezm, the land of miracles, is our great history, our incomparable wealth. It is our great responsibility to study the roots of its ancient and modern culture and art. After all, the history of the sacred place where the "Avesto" was created, its magical culture has long been of interest to the world community. In this priceless monument, the doctrine of "good thoughts, good words, good deeds" was put forward. It says, "The wife halaj who had gathered for the funeral was zhikr with frenzy"⁸⁵. The Greek philosopher Herodotus, known as the "Father of History" (between 490 BC and 480 BC - about 425 BC) in the book "History" he said that "massagets living on the banks of the Amudarya lit a fire at night, sang until the fire was extinguished, and danced in honor of the fire"⁸⁶. Abu Rayhan Beruniy's work "Monuments of ancient peoples" also provides important information about the art and culture of Kwarezm. The scientific researches of many archeologists are devoted to the history of Kwarezm musical culture, ancient words and musical instruments. They have thoroughly studied the history, social system and culture of the primitive, ancient and medieval religions of this legendary land. The shaft in the soil wall. The image of a woman playing the chiftor of the 1st-3rd centuries is also a unique find of scientific expeditions. Goodness and beauty are also glorified in the dance 'Lazgi', which has its historical roots in the "Avesto". The **ganch** statues and terracotta sculptures depicting musical instruments and dancers found in the fortresses of ancient Kwarezm, such as Koykirtilgankala,

⁸⁴ Meeting of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoyev with creative intellectuals Uza, 2020, August 3.

² G.Matyakubova, Sh.Eshjonova Lazgi Urgench, 2017., 13-p.

⁸⁶ The same source, 18-p

Tuprokkala, Jonboskala, Kirkkizqala, indicate that the art of music is very ancient in the country.

In the epics of Hazrat Mir Alisher Navoiy "Sabai Sayyar" from the language of a stranger from the seventh climate:

Menki, tushmish buyon guzar manga,

Mulki Kwarezm erur diyor manga.

Sanatim anda soz chalmak ishi,

Bilmayin men kibi ishimni kishi.

Ilmi advori fanni musikiy,

Mendin ul ilm ahli tahkikiy.⁸⁷

It is said that art flourished in Kwarezm in the 15th century. The word "Advor" is derived from Arabic and means "a branch of musicology, music theory is the old notation method of oriental music"⁸⁸. This means that in ancient Kwarezm not only the art of music and dance, but also the science of notation was developed.

In the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On the organization and holding of the International Dance Festival "Lazgi", "Kwarezm Lazgi dance", which has a special place in the rich history of dance of our country, is famous not only in Uzbekistan but also abroad. The inclusion of "Kwarezm Lazgi dance" in the list of intangible cultural heritage of mankind by UNESCO also proves that it is a unique art. "Preservation and development of centuries-old traditions of "Kwarezm Lazgi dance", strengthening friendship and brotherhood between people through the art of dance, further expansion of creative cooperation and cultural ties at the international level."⁸⁹

According to the resolution, starting from 2022, the "Lazgi" International Dance Festival and an international scientific-practical conference will be held in Khiva every two years on April 25-30.

At the 14th session of the UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding and Preservation of the Intangible Cultural Heritage in Bogota, Colombia, on 12 December 2019, the

⁸⁷ A.Navoiy, Sabai planet, 258-p.

⁸⁸ Dictionary of Navoiy works, T., 1972., 30 p.

⁸⁹ Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On the organization and holding of the International Dance Festival Lazgi".

Uzbek national dance "Lazgi" was included in the Representative List of the Intangible Heritage of Humanity as an element of Uzbekistan's cultural heritage. The good news pleased not only Uzbeks, but all fans of Uzbek art around the world. This is the great performer, teacher, researcher and propagandist of the great "Lazgi", a great scholar of Uzbek art and culture. People's Artist of Uzbekistan Gavharhonim Matyakubova's long-term hard work, research and creative thinking were highly appreciated.

In the world of art, not only creating a school, but also introducing any innovation, writing a pamphlet or manual requires real talent and perseverance, dedication, patience. The inclusion of Kwarezm "Lazgi" in the UNESCO list was not easy, it is based on many years of research and selfless work of the master artist. Gavharhonim Matyakubova is a famous dancer who witnessed the creation of the ninth type of "Lazgi" – "yallali" by the great singer, People's Artist of Uzbekistan Komiljon Otaniyozov and was one of the first to perform it with great skill on foreign stages. His pamphlets "Ofatijon Lazgi" and "Lazgi" consistently analyze the process of enlightenment and cultural relations and values between generations, the process of disappearance and enrichment, development and internationalization. On the eve of the 28th anniversary of independence, by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev, Gavharhonim Matyakubova, a well-known artist, experienced choreographer, art historian and ethnographer, researcher and propagandist of the Uzbek national dance, was awarded the order of "Labor Glory".

The scientific-practical project "Creation of a website and a collection of multimedia products dedicated to the promotion of Uzbek national dance" at the Uzbek State Academy of Choreography was recommended for funding. Currently, scientific research is being conducted on the project. The results of preliminary research are visible. Based on the traditions of "Teacher – Student", research work is underway on a monograph on the life and work of Gavhar Matyakubova, People's Artist of Uzbekistan, a leading representative and propagandist of the Kwarezm Dance School, and a dictionary-album "Kwarezm Dance School: History and Description."

The project also includes the Ministry of Culture, the Republican Center for Spirituality and Enlightenment, the Writers' Union of

Uzbekistan, Moscow State Linguistic University, South Kazakhstan State Pedagogical University. Students and masters of Moscow State University, Institute of Asian and African Peoples, Moscow State Linguistics University, Neyde University in Turkey participated in the conference with articles and lectures on Uzbek art, culture and literature.

Our national dance is an example of art that reflects the history, psyche, dreams and aspirations of the nation. To study its history is to study the customs, traditions, present and future of the people. Well-known Russian archeologist, Professor L.R.Sadokov in his research writes about percussion instruments, musical circles where ceremonial songs were performed, dancers playing with plates on the basis of sources found in Tuprakkala.⁹⁰

According to Rahmatjon Kurbanov, a well-known performer of Kwarezm magic horses and Honored Artist of Uzbekistan, "Dance is a very ancient art, born before the formation of the human language. ... The level of a person who watches the art of dance and understands its meaning is ten times higher than a person who can listen to music."⁹¹

It is known that there are 9 types of Kwarezm "Lazgi", which are: "Clown Lazgi", "Kayrak Lazgi", "Dutor Lazgi", "Surnay Lazgi", "Saroy Lazgi", "Changak Lazgi", "Khiva Lazgi", "Harmon Lazgi", "Kwarezm Lazgi".

The most popular type of dance is "Chanok lazgi" or "Lagan lazgi". During the Khanate period, it was one of the most unique dance styles. Exhibitions and competitions were held in the palaces on his performance. Today, it is performed by leading dancers of the Kwarezm Dance Ensemble, winners of several international competitions Dilnoza Mavlonova, Dilnoza Artikova, Oksana Davlatova at world festivals abroad. Or, the Khalifa, which is the basis of the Harmon Lazgi, has a long history, based on the art of dance in a broad sense, as well as the style of bakhshi(singer old culture). The school of folk epics is also related to this art. Even today, many

⁹⁰ L.R.Sadokov "Musical archeology of ancient and medieval Central Asia: percussion instruments." Moscow, 1996, p. 35.

⁹¹ Kurbanov R. The mysterious world of art. Art 1, T. 2011., 32-p.

Khalfas work in the Kwarezm oasis. They make a worthy contribution to the further development of our spiritual life, singing lapars and dancing on various topics, while preserving our ancient national values. So, we have a responsibility to pass on this priceless heritage from our ancestors to future generations.

Hulkar Hamroeva
Doctor of Philological Sciences (DSc)

“Lazgi” is one of the oldest dances in the world. He was born during the time of the primitive community system, but even earlier, and has come down to us, perfected by the formation of human consciousness. Today, the world-famous “Lazgi” is not just a simple dance, but a unique philosophy of the soul, which embodies the past, dreams, thoughts, intentions and aspirations of the nation. “Lazgi”, the flowerbed of Kwarezmian dance art and the origin of Uzbek national dances, has always preserved the style and elegance, intensity and enthusiasm, joy and charm of movements. Dictionaries describe it as follows: “Lazgi” is one of the most beautiful and attractive melodies of Kwarezm, and this melody is the name of the dance performed to the melody.”⁹² “Lazgi is a popular folk dance in the Kwarezm oasis, The Lazgi is calm, accelerates and comes to life in a straight line. The Lazgi is equally distributed among women and men.”⁹³

The word “Lazgi” in the ancient Kwarezmian language has its roots in the common sense – “to cool, to tremble” (as well as “tremble”, “swallow”). Raiz also means “familiar musical akkord (Kwarezm “rez”) and part of the nagm (melody)”. “Raiz, in turn, refers to the *Ieig* stem, which means “to tremble, tremble, shake” in Indo-European languages. In the ancient Kwarezm language, in the sense of “the end of something (for example, a season), the beginning of something”, “the defeat of something”, it is found in the words of Kwarezm in Mahmud Zamakhshari’s “Mukaddimat ul-adab”. (Samadi, 1986, 176). Lazgi is a Kwarezmian raiz formed by the addition of the affix K (g) to the stem. It is known that in most Iranian languages the phenomenon $r < l$ is a regularity: raiz laiz k / g iazk / g lazgi. The words larz (a) – “shake, trembling” in a number of modern Iranian languages are also derived from the common Iranian base (ESVYa, 1999, 224). Compare: Persian. *a-lyoz* – “to jump”, in Kurdish Language *liz* – “to play, to dance”; in Sanskrit *lasya*

⁹² Annotated Dictionary of the Uzbek Language, State Scientific Publishing House “National Encyclopedia of Uzbekistan”, T., 2006, Volume 2, p. 484.

¹⁰ I. Akbarov Dictionary of Music “Teacher” T., 1997. 153 p

“dance”, *Iasaka* – “dancer”. See also lezg in Kwarezm dialect “type of game; tune” Thus:

1. In the ancient Kwarezmian language “Lazgi” means to cool, to tremble. 2. In India-Europe language, “Lezg” means to tremble, tremble, shake. 3. In most Iranian languages, the word “Larz” means trembling. 4. In Persian, “Laez” means to jump, to tremble. 5. In Kurdish, “Lekiz” means to play, to dance, to move. 6. In Sanskrit, “L-saka” is used to mean a dancer. 7. “Lezg” game in Kwarezm dialect. From time immemorial, to the scientifically and historically studied writings of the peoples who have lived side by side, sometimes united, sometimes separated, for centuries based on our scientific and practical research, mainly with our research choreographers, historians, musicologists, dancers and dancers, we were convinced that the word “Lazgi” means “vibration”, the dance “Lazgi” was originally created due to primitive ideas, natural phenomena, geographical location, climate and weather conditions of the country. According to legend, “Lazgi” appeared as an imitation of human creation.

For example, in legends, the fingers tremble, the paws, the wrists, the shoulders tremble, and the limb enters the body and injures the person. So, we came to the conclusion that the word “Lazgi” in Kwarezm means vibration.

Grandparents in their 70s and 80s dance with trembling hands, heads, shoulders and bodies when the song “Lazgi” begins. Regardless of their age, people born in Kwarezm, whether they are young or old, girls or boys, when they play the “Lazgi” dance, they follow the “vibration” movement that arose in the natural conditions of ancient Kwarezm. There is another movement of the Lazgi dance that is unique and very different from other dances, it is the “kars” (claps), which is the clapping of the paws of both hands to create a sound that matches the music. This movement marks the core of the Lazgi dance. “Kars(claps)” is a dance movement that came to us from the belief of the ancient Kwarezmians in the rituals of “poklanish” in the Zoroastrian religion. The main content of the rite of purification represented the struggle between evil and good. There was a noise - a noise, a beating of sticks, sometimes a clap, sometimes

a clap with their hands, a noise - a noise, as if they were driving a cauldron. Ins believed that demons would avoid sounds, screams, shouts, and rattling noises.

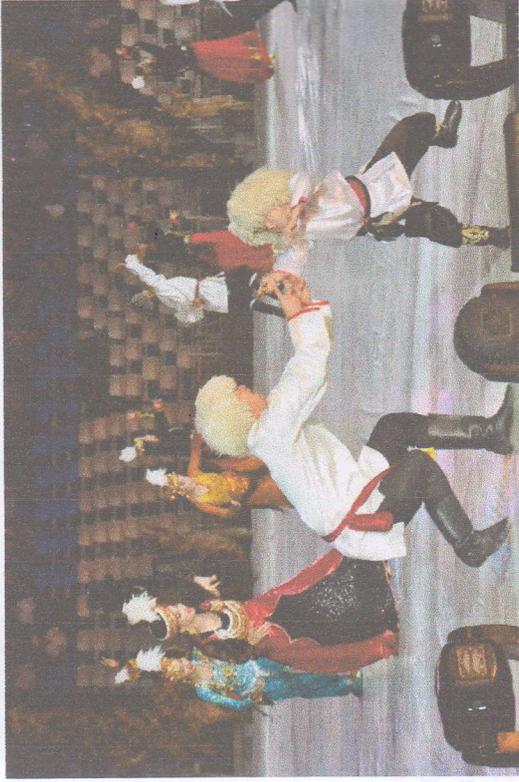
As a result, goodness triumphed and the ceremony ended. The movement of “vibration” and “clapping”, which appeared in ancient times and has come down to us, signifies the difference of “Lazgi” from other dances and its high gravitational force. These movements are typical of the Kwarezmian lexicon of the world. The creator of the dance “Lazgi” is the people of Kwarezm.

Hence, it can be concluded that “Lazgi” is the word for the movement of the body, which means “to move”. This shows that it is extremely ancient. The meaning of the heart-stirring “Lazgi” (body movement, body movement) confirms that it is a linguistic fact that it is the oldest of the related dances.

In accordance with the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan “On the organization and holding of the International Dance Festival” “Lazgi”, the festival includes an international scientific-practical conference “The role of Uzbek national dance in world dance” exhibition of words and clothes, handicrafts, works of fine and applied arts, sculptures, feature and documentary films, audio and video discs, books, albums, photographs”.

It can be concluded that “Lazgi” is a word that means “movement” of the body. This shows that it is extremely ancient. The meaning of the heart-stirring “Lazgi” (body movement, body movement) confirms that it is a linguistic fact that it is the oldest of the related dances. Like the great “Hamsa” of Navoiy, Kwarezm’s “Lazgi” is a magnificent work consisting of 9 chapters. Each chapter should be studied separately and consistently.

1. “THE CLOWN LAZGI”
2. “KAYRAK LAZGI”
3. “DUTOR LAZGI”
4. “SURNAY LAZGI”
5. “SAROY LAZGI”
6. “CHANGAK LAZGI”
7. “XIVA LAZGI”
8. “HARMONY LAZGI”
9. “KWAREZM LAZGI”

History. “The clown Lazgi” is one of the oldest dances that appeared in primitive times. It originated in primitive times from the need for subsistence, that is hunting. By imitating various animals, the movements of those animals have become gestures over the centuries. It is one of the games that Kwarezmians love to play and watch at weddings and parties. In ancient times, it was discovered that clowns played “Game of Thrones”, “Game of Monkeys”, “Game of Horses”, and they mainly performed wearing the masks of these animals. Their variants such as “Sand pishik(cooked) Game”, “Chorlak Game”, “Yumronkozik Game”, “Goat Game”, “Pheasant Game” are still performed. Clowns play them to the accompaniment of music and song, with great skill depicting the characteristics of the animals being imitated. With the passage of time, with the renewal of the period, new styles of spectacle, new heroes, and corresponding dance movements emerged. People’s Artist of Uzbekistan Bikajon Rahimova, famous dancers Sultan Otaniyozov and Rajabboy ota Davlatov performed the clown “Lazgi”.

Contents. “The Clown Lazgi” is mainly performed as an imitation of a bird, animal or person, their appearance and characteristics. One of the most famous performers of this type of dance was Sharip Dusboboev, who skillfully created the image of “shilkim (shit)”. When he sees beautiful women, he runs away, his eyes play lightly, as if he were a hunter. He praises the “friend” he finds in the audience, and if the “friend” doesn’t look at him, he makes fun of him, looks for another friend, laughs and dances with his actions. Honored Artist of Uzbekistan Urozgul Goyibova is a proud man, and Komiljon Kutlimurodov is a fat man with a furry figure. The idea and essence of this dance is imitation. Below is an explanation of some variants of “The clown Lazgi”.

“**The Clown Lazgi**” - a joke - {a. - an object of amusement, ridicule, humor; mask} Discriminatory, ridiculous speech, behavior; mockery, amusement, laughter; 2 Making people laugh with interesting words and actions; A clown is an entertainer, an artist who performs games that make the audience laugh in theaters, parties, and in crowded places in general.⁹⁵

⁹⁵ E.D.Uz.L., vol. 2, p. 554.

1. **People’s Artist of Uzbekistan Bikajon Rakhimova’s “Clown Lazgi”** is one of the most complicated versions. He portrayed a fierce man with poison dripping from his face.

*Anger - [a.submission, coercion, rape; sadness, anguish, grief] Severe bitterness, a feeling of anger; anger Wrath is hard - there is no mercy.*⁹⁶

2. With a funny wrinkle on his face, rubbing his eyelids, taking a funny step, he turns the circle with “Lazgi” movements.

3. He then turns the lower part of his body from the waist to the right and then to the left, takes small steps and walks sideways in the same way.

4. He slaps, raises his hand, surprises the audience, and suddenly stops.

5. His face takes on a fierce tone, and he reveals the character traits of a ruthless, cruel man with great skill in his dance moves.

2. **The famous dancer Sultan Otaniyozov** performed the ancient bowl dance of “The clown Lazgi” in his own way.

*Bowl - {f.- flat bowl for drinking water} - A small bowl with a base that expands from the bottom upwards.*⁹⁷

⁹⁶ E.D.Uz.L., vol. 2, p. 272.

⁹⁷ E.D.Uz.L., vol. 3, p. 256.

1. In the preface of the dance, he takes the bowl in his right hand and walks around the circle.
2. The hand holding the bowl suddenly freezes.
3. It then rises high and begins to vibrate.
4. The dancer's wrists and shoulders begin to tremble as if they are dying.
5. The hand that lifts the bowl begins to slide down with a musical movement and the bowl passes to the left hand.
6. His right hand (top, bottom) claps and points to the bowl in his left hand.
7. The dancer skillfully moves the bowl from the palm of the hand to the back of the palm.
8. Turn your empty hand over the bowl and dance.
9. The dancer takes the bowl in his right or left hand with different movements.
10. In the vibrating movement of his body, the dancer puts it on his head. The bowl seems to stick to the head.
11. The rhythm changes rapidly, as does the dancer's foot movements.
12. He begins to move in a circle, snapping his fingers back and forth as if he has forgotten the bowl on his head.
13. As the music reaches its climax, the dancer's movements become more intense, and the bowl on his head seems to excite the audience and fall.
14. In the most exciting moments, the dancer moves in a circle with one hand, takes the bowl from his head with the other hand and completes the dance.

3. **Skilled dancer Rajabbay ota Davlatov** performed "The Clown Lazgi" in the style of "pik-pak, paka-pak". In the absence of words, the ability to hear and see is combined with the movement of the hand, and a tone is formed. He gives the method by hand. As a result, a meaningful melody emerges. It is one of those types of games where the "Avesto" is played in ceremonies and some elements are still preserved.

Pak - (imit.) A hash sound heard in cases such as eruption, an explosion.⁹⁸

1. The dancer walks in a circle, with small steps, hanging his hands funny, changing the expression on his face frequently.
2. Then it suddenly freezes.
3. After playing the historical opening part of "The Clown Lazgi", he puts one hand on his wrist.
4. The dancer moves, not with a musical beat, but after the beat, clapping his hands and wrists together.
5. Move your shoulders back and forth and rotate in the standing position.
6. He starts to make a sound by tapping his hands on his mouth in accordance with the tone.
7. The sound of "paka-pak, paka-pak" in harmony with the rhythm of the music is constantly repeated.
8. The dancer enters the image of a bird that is violently thrown into its prey.
9. As the rhythm accelerates, the dancer enters a funny image, playing his right hand, resting his left hand, punching his paws, as if chasing someone.

CLOTHES AND JEWELRY : OF "THE CLOWN LAZGI"

It is known that "Clown Lazgi" was actually formed on the basis of animal imitation and pantomime. In the early days it was mostly performed in a mask. Dancers usually wore a trinity hat with bells hanging on it, and some had the tail of an imitated animal hanging from the tip of their hat.

Over time, the shape of the dresses also changed. Nowadays, the performers of "The Clown Lazgi", including: a white shirt sewn on the collar of men, a silk belt, black trousers, boots on his feet, a light black jacket on his head, a skirt on his head.

WOMEN: Dancers and dancers are dressed according to the images they imitate and create. Sometimes they took on the role of animals and wore horns or masks. In the primitive times, they wore mainly white shirts and black trousers.

⁹⁸ E.D.Uz.L., vol. 3, p. 244.

“KAYRAK LAZGI”

History. It is known that man is born in the world of sounds and tones and grows under their influence. For example: the rumbling of lightning, the rustling of rain, or the shaking of leaves in the wind, the rustling of raindrops, the chirping of birds. Even in the process of labor, man creates colorful sounds independently of himself. For example, in ancient times they drove wild animals by hitting wood - wood. Children were intimidated by sounds that mimicked animals. The noises created by hitting stone - stone, wood - wood, iron - iron

have had a peculiar effect on the human psyche. From time immemorial, natural phenomena, the surrounding tone and the sounds of “taka-tuk” in the process of labor have played a special role in the formation of human consciousness and spirituality. Because of their ability to hear, a person hears strange sounds around him. It separates them from each other. In ancient times, on the Great Silk Road, our ancestors traveled in trade caravans on camels, horses, in the mountain-rocky deserts. Especially when he was riding a horse, he noticed that the stones under his feet were making a noise: Involuntarily they get down on the horse, take the stones from under their feet and try to hit each other. Then from the two stones came a strange melody close to the heart.

Description. Passengers, enjoying the pleasant melody, came knocking on the stones to the sounds coming from under the horses’ hooves. These sounds, which at first seemed simple, gradually entered the human heart and began to search for melody in the rhythms of the sound. To bring out this horn, man strikes stone - stone, wood - wood, iron - iron. He is looking for a tone that suits him. Eventually, the

stone and the iron collide, and he finds the right tone. It was a sound that echoed the rhythms of iron with stone. Man now listens to the melody of these sounds and wants to express through music any reality that is formed from their sum. In this way performers who create melodies from special stone and iron appear. *It is later included in the list of iron musical instruments with stone. This is called kayrak.*

KAYRAK is a smooth or specially processed stone that is usually longer and flatter, used to sharpen the blade of cutting tools. 2. A percussion instrument that resonates with the body; a pair of elongated (sharpened) stones that dancers play by hand.⁹⁹

Kayrak is a percussion instrument spread among the peoples of Central Asia. they are held in a pair in each hand and shaken or shaken. Usually the chorus is played by the dancer himself.

A **kayrak game** is a rhythm (method) that vibrates the sharpness. The dancer accompanies them to his dance with a rhythmic sound coming from hitting each other. The dance is performed by a dancer and played in the same rhythm.¹⁰⁰ People’s Artist of Uzbekistan Gavharhonim Matyakubova disagrees, commenting: “The old real method of sharpening is not found in other regions than Kwarezm.”¹⁰¹

Masharif Tukay, Buvajon kayrak, Raim ota Olloberganov, Solay ofathers are masters of Kwarezm kayrak dance. By the twentieth century, sharps had become popular, with stone lengths of around 10 centimeters and iron lengths of 16 centimeters. Thanks to Kayrak, Kwarezmian music has become more perfect. In the Uforis, in the songs of the Khalfas, special performers appeared who now played the kayrak from where they were sitting. In the past, only men

⁹⁹ E.D.Uz.L., vol. 3, p. 217

¹⁰⁰ I. Akbarov Dictionary of Music “Teacher” 1997, 371 pages.

¹⁰¹ G. Matyakubova Lazgi T.2017.49-p.

performed kayrak dances, but over time, kayrak dancers began to appear among women as well. Dancers such as Oliya Otamurodova, Saodat kayrak, Mehribon kayrak, Norjon kayrak, Salima kayrak, Ogil kayrak are the masters of this direction.

In order to perform the "Kayrak Lazgi", the dancer must adjust the stone and iron to the size of his hand and teach it to his hands through exercises. Rhythmic sounds, rezs, small rezs are adapted to the tone of the music.

"Kayrak Lazgi" consists of several sections.

PART ONE:

1. The circle begins to rez. (*REZ - ff - small; small*) 1. Ring - ring short sounds coming out of musical instruments in one rhythm. 2. The name of this type of melody.¹⁰² Rez - a short sound formed on stringed instruments. Rez - circle, drum, used in tanbur, dutar and other instruments).¹⁰³ (I. Akbarov, page 237)
2. Kayrak begins the sound of a bird "chirrr-chirr".

3. Suddenly stops. This is the beginning of "Lazgi's" historical dance style.

4. The circle sounds "Lak-lak-lak".
5. The kayrak makes a "tak-tak-tak" sound.
6. The circle is pronounced "lak-lak-lak - u - tam".
7. Kayrak accompanies him by saying "tak-tak-tak - it's full".
8. Each ring of the circle responds to the beat in the same tone.
9. These sounds are performed with a dance movement.
10. The question-and-answer session with the circle continues in this way.

11. The first part ends.

¹⁰² E.D.Uz.L., vol. 3, p. 370

¹⁰³ I. Akbarov Dictionary of Music "Teacher" 1997, 371 pages.

SECTION TWO:

1. The tones of the circle sound become more complex.
2. The rhythm accelerates rapidly.
3. The sharper the tone, the faster it accelerates. The competition continues in this way.
4. A complex and playful style is created in both melody and dance.

The following actions are mainly observed in "Kayrak Lazgi":

1. The body is in the correct position with both hands down while holding the kayrak.
2. The hand holding both kayraks rises to the top of the head, slightly bending the elbows.
3. The left hand holding the kayrak opens slightly to the side, that is to the left.
4. The right hand stays on top while holding the kayrak.
5. The left hand holding the kayrak is lowered from the upper side down to the right side below the chest. The right hand holding the knife remains at the top.
6. The right hand slowly lowers to the first position. Head and left hand facing.
7. Slowly move forward at shoulder width with both hands holding the kayrak. And keeps looking straight.
8. The movements change frequently in the tone of the music.

CLOTHES AND JEWELRY OF "KAYRAK LAZGI":

The dress is made of light fabrics, the men are in a crotch, white collar, pleated sleeves, skirts, knee-length shirt, black trousers, dark in color. He wears a belt, boots on his feet, and a makhsi for the elderly.

Women: thin, shiny fabric with embroidered sleeves (kashita), collar, skirt, waist can be folded. He has a sieve over him, a bit shorter than a shirt (4 fingers high), a ruffle on his chest, rust on his hands, a long earring on his ear, and a mane on his head;

“DUTOR LAZGI”

History. Archaeologists have in the past linked the appearance of the dutar, the pain in his voice, to Zoroastrian rites. There are various myths and legends about his creation. One of them says that in ancient times, a girl or a boy who was sacrificed was taken from his intestines and tied to a dutar. The dutar tori is the harmony of a girl and a boy who have been sacrificed before their dreams of having two. In ancient times, the dutar was the main instrument in the Kwarezm school of bakhshi. The dutar was also the main instrument and key of Kwarezm classical music.

Nurmamat Boltaev, Isak Shodiev, Muhammadbogi Bekov, Matyusuf Harratov, Sora child (Sorahon Erkaeva), Hojikhon Boltaev, Otajon Kushmatov, who lived and worked in the early twentieth century, skillfully played Kwarezm folk melodies on the dutar, especially the “dutor lazgi”.

Contents. Dutor Lazgisi is mainly a women’s dance. The Uzbek people still love and remember the dances of Gulchehra Abdullaeva, Norkhon sister, Roza Sapoeva, Gulchehra Mirzaeva, and the talented artist Saodat Simob. The feeling in the mind and body, in connection with the moaning of the horned dutar, must at the same time give pleasure and consolation to the spectator. In order to perform “Dutor lazgi”, the dancer must first feel the music in his heart. The shadows of the suffering on his face, such as grief, sorrow, pain, anguish should be combined with the inner delicacy and performed in accordance with the sound of the dutar. This dance requires strong drama from the dancer. The looks, the shaking of the head, the transition from one state to another, that is, from sorrow to love, from pain to violence, from migration to love, must be chosen correctly. Dutor moaning must be associated with feelings in the heart and body. This dance is mostly for women.

1. **Dutor** - {F. - two strings, two-wire } Two strings, clickable long-handled musical instrument.¹⁰⁴

2. **Dutor** - (two strings) is a stringed musical instrument widely used among Uzbek, as well as Tajik, Turkmen and Uyghur people. D. consists of two parts (a handle and a bowl), the part that connects them is called the “throat”. It is performed more softly because the sound is softer. Dutor is especially common among our women.¹⁰⁵

“Dutor Lazgisi” is performed as follows.

1. Dutor begins his moan.
2. The dancer walks in a circle, holding his hands up like a rezg.
3. He bows with a gentle smile.
4. Slowly turn back.
5. Sitting politely, he turns to the right and his hands begin to tremble.
6. Stops in an upright position, as if frozen.
7. The preface of the dance “Dutor Lazgi” will be performed.
8. A broken smile on the dancer’s face. Fingers, paws, hands, and head move slowly into the body.
9. One hand goes up and the other hand goes down.
10. The dancer performs chest movements based on rhythm, sometimes inhaling and sometimes exhaling.
11. As if by this action he expresses in his heart and desires.

¹⁰⁴ E.D.Uz.L., vol. 1, p. 370

¹⁰⁵ I. Akbarov Music Dictionary “Teacher”, T. 1997. 96 - p

12. The dancer raises his hands, claps, and completes the first part.

13. Suddenly stops. Then he puts both hands on his waist and begins to tremble with his whole body.

14. The vibration lasts until three to four tones of music have passed.

15. Then, turning to the right, turn your shoulders forward with a circular motion.

16. His face reflects the pain of love, separation. His hands are on his chest.

17. He rubs his fingers with a flirt and strokes the side with small steps.

18. As if confessing to destiny, as if tired of the games of fate, he squeaks his fingers, raises one hand, and expresses a continuous dance movement.

CLOTHES AND JEWELRY OF "DUTOR LAZGI":

Older women play wearing lacquers. Young people wear a drill bit. There will be a scarf on the back. Because the dance expresses the inner anguish and pain of women, their clothes are lighter in light colors, and in "Lazgi" black clothes are never worn. The sieve is worn. The jewelry is mostly royal: a shawl on the chest, a long wig on the ears.

"SURNAY LAZGI"

History. During the reign of the Kwarezmshahs, the "Lazgi" dance was played on the trumpet, which inspired the troops to defeat their opponents before entering the battle, and was the anthem of the victorious army. "Surnay Lazgi" was played bravely by anyone, no matter who performed it. Dance movements represent the aspirations of the soul striving for victory in order to overcome. Among the murals found at the Sarmish foothills are compositions depicting the playful movements of 4 dancers. They are very close to the description of combat situations. Carved into the rocks, this 4,000-year-old B.C. painting was discovered by H. Muhamedov in 1958 and is a "rare monument of primitive art depicting scenes of hunting wild animals with the help of hunting dogs, animal warfare, animal husbandry, dancing people, and the performance of religious rites."¹⁰⁶

It is a heroic dance that still retains its fighting character to this day. The dancers in the photo move their arms, legs, body movements, raise their arms sharply, play with their knees slightly bent, and jump fast, which is similar to the modern "Lazgi" dance movements. These cases are also reflected in the "Surnay Lazgi".

Over time, the "Surnay Lazgi" is performed not only in military ceremonies, but also in various events related to everyday life, harvest holidays, cradle weddings and concerts. In ancient times it was mostly danced by men, and later formed

¹⁰⁶ Uz.N.E., vol. 37 p. 524

as a mass dance. Sharif Tugonov, Davlat surnaychi(trumpet player), Otamurod surnaychi(trumpet player), Kadir surnaychi (trumpet player), Kuronboy Bobojonov, Kodir Bobojonov, who lived and worked in the late 19th and early 20th centuries, were his masterful performers. Many people still remember with pleasure the “Surnay Lazgi” by the famous dancer Zarif Latipov, Razzak father from Gurlan, the great artist Komiljon Otaniyozov and Abdulla rais (boss) from Kwarezm. In our existing dictionaries, the trumpet is described as follows:

Since the trumpet is one of the most ancient musical instruments, and the fourth of the nine “Lazgi” is named after him, we consider it appropriate to comment on it in more detail. **Surnay (trumpet)** is the name of a wind-tongue musical instrument. The main body is made of fruit tree wood 400-550 mm long, the inside is cylindrical, sometimes conical, with an extended speaker. The sound of the Kwarezm trumpet is sharp and whistling. The production of sound on the trumpet is complex and is based on the musician’s continuous breathing process. This type of performance is called “turn to rest” in Kwarezm. In doing so, the performer inflates his cheek, holds the reserve air in his mouth, and as he breathes through his nose, he blows the reserve air into the trumpet tube using the temporal muscles. As a result, the sound is not interrupted when air is sent to the trumpet. The trumpet forms a special ensemble accompanied by a trumpet, drum or circle, in traditional national performances, dorboz, puppet games, various ceremonies, gatherings and festivals, national dances (“Ufarlar”, “Sand pishik”, “Turgay”, “Zuvoniy”, “Rotollo”, “Orazibon”, “Norim-norim”, “Elpasalandi” and especially “Surnay Lazgisi”). The Surnay (trumpet) is also known as a solo instrument. Due to the richness of performance possibilities and unique features, the melodies played in it stand out. In Kwarezm there are special “Surnay makoms (trumpet sing)” for trumpets, which are reflected in the famous “Tanbur line”.¹⁰⁷

“Surnay Lazgi” is usually performed by two people. In some cases, most can even play. But the actions must not repeat each other,

¹⁰⁷ The great Uzbek poet, calligrapher, musicologist, translator and statesman Kamil Khorezmi (real name Pahlavon Muhammadniyaz Abdulla Akhund son) (1825-1899) introduced a system of notes called “Tanbur line”.

express a special pleasure and enthusiasm, struggle. His style of performance is as follows:

Description. Over time, the “Surnay Lazgi” is performed not only in military ceremonies, but also in various events related to everyday life, harvest holidays, cradle weddings and concerts. In ancient times, it was mainly danced by both men and women, and later formed as a mass men’s dance. Sharif Tuganov, Davlat surnaychi, Otamurod surnaychi(trumpet player), Kadir surnaychi(trumpet player), Kuronboy Bobojonov, Kadir Bobojonov, who lived and worked in the late 19th and early 20th centuries, were his masterful performers. Many people still remember with pleasure the “Surnay Lazgi” by the famous dancer Zarif Latipov, Razzak father from Gurlan, the great artist Komiljon Otaniyozov and Abdulla Rais from Kwarezm. The trumpet is never played indoors, which is why “Surnay Lazgi” has become a field dance. Guys sometimes play in pairs, sometimes in groups. It’s like a rivalry, a dahanaki fight.

Surnay - {F. - a flute played at a wedding} - a musical instrument that is blown open and closed with your fingers.¹⁰⁸

Surnay is an ancient puffed wooden instrument common among Uzbek and Tajik peoples. The trumpet is played alone, as well as with drums and trumpets. The trumpet has six holes that can be closed with the fingers of the left and right hands. The seventh hole is at the bottom, which is closed with the thumb of the left hand. The sound of the trumpet is heard with a peculiar sweetness and delight.¹⁰⁹

“Surnay Lazgi” is usually performed by two people. In some cases, most can even play. But the actions must not repeat each other. It is performed as follows:

¹⁰⁸ E.D.Uz.L., vol. 3, p. 594
¹⁰⁹ I.Akbarov p.274

1. One dancer appears on the right side of the circle and the second dancer appears on the left side. They are supported by their fans with applause and shouts.
2. Dancers look at their fans with a gesture of "I'll beat it" and perform mood-boosting actions.
3. They tie their waists like wrestlers in a fight, show their strength in their wrists with dance moves, roll up their sleeves and show that they are ready to fight.
4. The trumpet begins to sound again.
5. Hands tremble in the air.
6. Suddenly the hands are in the air, the body stiffens upright. The traditional part of the Lazgi dance begins with two beats.
7. Slowly - in a slow music tone, first the fingers, paws, hands, and then the shoulders move. It is as if the jon (live) enters the body.
8. Dancers move without looking at each other, like lions ready to throw at each other.
9. After a few seconds, the legs and arms begin to approach each other with movements appropriate to the music.
10. The first dancer moves meaningfully as if calling for a fight with his hands.
11. The second "repeats the same action as if I were ready."
12. Now the first dancer moves harsh.
13. The second dancer uses an even more sophisticated method.
14. A real argument begins between the two. Different methods that do not repeat each other, complex melodies are demonstrated.
15. Then the two dancers run and clap with violent movements like a warrior being thrown at the enemy.
16. They approach each other and their heads touch each other.
17. As if pushing each other with his hands, he accelerates the movements as if fighting.
18. The tone is also intense. The dancers, to the applause of their fans, take turns, taking small steps and circling in different ways with leg, arm, and body movements.
19. Each dancer demonstrates new methods in front of his fans.
20. The dancers stand on either side and clap at each other. Fans also stand up and start clapping, wishing their dancer victory.

21. As if the first dancer is preparing for a fight, he walks over the second dancer.

22. The right foot is in front, the left foot is in the back, the knees are bent, and the hands are dancing, expressing the movement of the dial.

23. And he begins to push his opponent to the edge of the circle. The music gets intense. The screams escalate.

23. Now the second dancer starts coming towards him as if he is trying to beat the first dancer.

24. Two dancers approach each other and start playing in a circle.

25. As the melody accelerates, the audience involuntarily joins the dance, and at the end everyone falls into the game equally.

26. Finish the dance by raising your arms up in all winning positions.

CLOTHES AND JEWELRY OF "SURNAY LAZGI":

In ancient times, both men and women played "Surnay Lazgi". Over time, this fighting dance became exclusively for men. The dancers wear a light-colored shirt with a hem sewn on the hem, a coat over it, a turban on the head, and pointed boots on the feet.

History. In the middle of the 6th century, Islam was an important factor in the political, economic, ethnic and cultural unification of Arabia and became the ideology of the future Muslim world. In the 7th-8th centuries, the Arabs also conquered Mawarounnahr and spread Islam. In the 8th and 9th centuries, a religious-philosophical movement, Sufism, emerged in Islam. The religious and aesthetic teachings of mysticism had a certain influence on the formation of the classical music of the East, especially the genres of maqom, big songs, benches, qavals, ghazals.¹¹⁰

New traditions of Islamic culture began to develop. At the same time, arts such as fine arts and dance were banned. By the 14th century, prohibitions had eased somewhat, and miniature art had flourished. According to sources, in the 17th century, art, science and culture developed in the Khiva khanate, and ambassadors from many foreign countries began to arrive in Kwarezm. Music, singing and dancing were definitely performed at the lavish receptions held in their honor. Thus, "Palace Literature", "Palace Theater", "Palace Dance" were formed. Talented musicians and dancers were involved from the crowd. Among them would be special young teenage players performing women's dances. They were called "Uglon boy" in Kwarezm khanate.

¹¹⁰ Uz.N.E., vol. 3, p. 304

Description. In the Central Asian khanates, including Kwarezm, talented boys were taught female dance techniques from the age of 8 to 10, and older dance teachers for 4-5 years. This dance emerged on the basis of vital necessity and saved the elements of women's dance from complete disappearance. As Kwarezm's unique makom (a sing), classical, playful melodies, ufori (smell), and nagmas became richer, its dances, including palace dances, improved. In the Khiva khanate, dancers such as Kadir boy, Rahim boy, Ozod boy, Khudargan boy were master performers of women's dance. Usually, the dancers dress up, dress up, and dress up as women. Like other "Lazgi", "Saroy Lazgi" has a great reputation.

Palace - {F. - Home, shelter, tower; caravanserai; Closed Bazaar} 1. A large luxurious building that served as the permanent residence of the Khan, Amir, Kings: Koshona (Luxury house)¹¹¹

"SAROY LAZGI" is performed as follows:

1. Rez begins. The dancer walks in small steps.
2. When he gets to the middle of the stage, he suddenly accelerates his pace, runs to the right side of the circle and stops.
3. Shaking his hands in the air, he makes dance moves reminiscent of a gentle breeze.

¹¹¹ E.D.Uz.L., vol. 3, p. 452

4. In accordance with the music, she takes small steps to the side, covers her face with a handkerchief, sometimes looks embarrassed, sometimes rolls her eyes, and expresses a woman's feelings with sad and happy gestures on her face.

5. Suddenly the music stops and the dancer's hands freeze in the air. The traditional part of "Lazgi" begins.

6. In music, the hands of a moaning dancer are stiff. Yana nola. The dancer's hands are in that position. The moan is repeated again.

7. The fingers slowly enter the soul and begin to vibrate. The claws move. The wrists should rotate over and the elbows should bend, with the club head bring behind.

8. The dancer raises his shy eyebrows, shakes his neck, kicks his chin and starts dancing.

9. Scratching his fingers, he performs these movements while the dancer is standing.

10. Starts to move slowly. The fingers squeak and move as if throwing an apple to the right, walking to the left side and picking an apple.

11. Shift your shoulders forward - then, accelerating the warm mixture and finishing the first section.

12. The second section opens. The music intensifies, the dancer rotates in a circle, bends his legs, the right foot is in front, the left foot is in the back, and the foot style begins.

13. Fingers alternate.

14. The hands rise above the shoulders, the bells hit each other and begin to give a distinctive tone based on the rhythm.

15. With his knees bent, one of his fingers squeaks and the other plays in a rusty tone, circling with his side.

16. In the middle of the round, he completes the dance by raising his hand and clapping, and moves on to the third section.

17. Section Three. The dancer makes a vibrating motion with his whole body in the standing position.

18. Sits squatting with the same vibration.

19. It is as if she shows women's make-up, flirtation, and embarrassment through facial expressions.

20. Do not move your fingers, then squeak, sometimes to the right, sometimes to the left, and stand up.

21. The music gets intense. As the dancer stands still, his whole body, legs, arms, head, face, eyes all move.

22. The handles are raised and clapped. The dance ends.

23. The dancer comes to the middle of the circle, pulls the headscarf on his face with one hand, bows in the image of Kwarezmian brides, shyly, with the other hand on his chest.

CLOTHES AND JEWELRY OF "SAROY LAZGI":

The palace dancer should wear a long dress, a long jacket, silk, on his head

she threw a fringed matir scarf, put on a maxi, threw back her princess hair, and went round in the guise of a girl in makeup.

He has rust on his hands and a Kwarezm shavka on his chest.

“CHANGAK LAZGI”

History. *Kwarezm is a historical region between Turan and Iran.*¹¹² One of the nine “Lazgi” – “Changak Lazgi” is associated with the customs and ancient traditions of the Kwarezm Iranians, the ancient arts. Kwarezm Iranians, that is Persians, still live in Akdarband village of Kushkupir district, preserving their native language and traditions. Under the influence of the “Ashura” ceremony, the “Iranian Lazgi” or “Changak Lazgi” emerged. Ashura is derived from Arabic and means ten days. 1. Fasting on the 10th day of the month of Muharram in the first period of Islam. Later, when fasting was established in the month of Ramadan, fasting Ashura was designated as voluntary. 2. Mourning ceremonies in the Shiites in the first ten days of the month of Muharram in memory of Hussein, the son of Caliph Ali who died in battle. They beat their breasts and moan.¹¹³ This dance is performed only by guys.

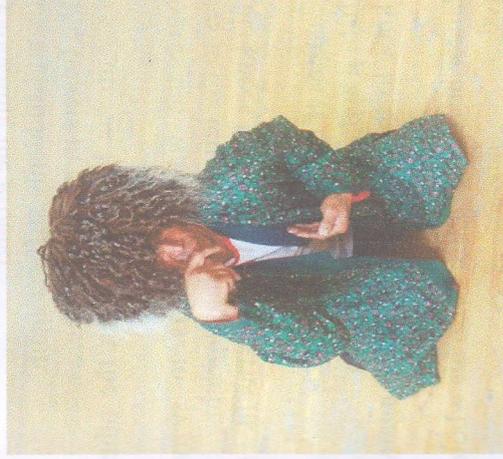
Description. This dance style is distinguished by its originality and elegance. Sabir Jumaniyaz ogli(son), Jummi Khabibov, Kadam Matmiyozov, Kozi Jumaniyazov are his talented performers. Among the Kwarezm epics, songs and dances, “Changak Lazgi” has a special place. Sabir Jumaniyaz ogli(son), an artist of the Kwarezm Regional Theater named after Ogahi, and Uktam Ruzimetov from Akdarband perform it especially skillfully.

This dance, which is a combination of culture and art of the two people, is performed by Kwarezmian Iranians at festivals and weddings in Akdarband. Unlike other “Lazgi”, the performer must be

¹¹² Uz.N.E, vol. 3, p. 466

¹¹³ Uz.N.E., vol. 3, p. 452

in a solid state. The arms and legs are stiff, but bent to the sound of music, the human body relaxes and represents a magical sight. It gives pleasure to the soul.

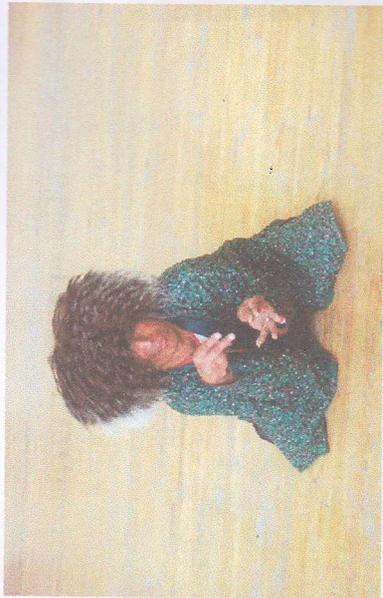
Changak - {F. - loop, hook} - 1. A claw hook made of wood, iron, etc. to hang something; hook. 2. To be thirsty. To struggle, to strain one's veins, to become akashak.¹¹⁴

“CHANGAK LAZGI” is performed as follows.

- 1 The melody ‘Lazgi’ begins. The dancer runs around the circle. He shakes his hands in the air in accordance with the rez and suddenly freezes.
2. Music makes you moan. Between two and three beats, the dancer's hands are stiff.
3. Gradually, the fingers, paws, and shoulders begin to move and enter the human body.
4. The arms are bent and twisted like a fork.
5. The dancer slowly begins to vibrate, looking at his hand, which is a claw.
6. The hands, which were clawed in an upright position, fall down, and now the trunk begins to claw.
7. The dancer puts one hand on his ear and claps his other hand as if reciting the adhan.

¹¹⁴ E.D.Uz.L, vol. 3, p. 454

8. In the next case, the soul enters his legs and begins to move. Both legs move.
9. The dancer spins one leg while standing, with one foot on the ground and the other leg slightly touching the ground.
10. He bends his knee slightly and suddenly stiffens again.
11. The right hand squeaks the fingers in a musical tone.
12. He strikes her shoulders with his left hand. Then the other hand squeaks.
13. With the stiffness above the waist, he starts to sway, sometimes to the right, sometimes to the left, with his legs upright.
14. Then, without touching his knees to the ground, he turns like a hanging millstone.
15. She starts beating her breasts as if moaning.
16. Agile light movements, lifting and cracking the handle
17. Accelerate, bring your knee to the ground and stiffen again. The first part ends.
18. In the second part, the dancer begins to squirm with his whole body. Now the legs will be clawed.
19. The hands begin to strike one after the other on the shoulders, head, and chest.
20. These movements are very suitable for the music of "Lazgi" and give it a special charm and pleasure.
21. As the music accelerates, the game intensifies and the movements become more complex. The second section closes with an applause.
22. In the third section, the dancer bends in two and sits halfway.
23. He walks forward, pressing his feet one by one with a continuous repetitive motion, squinting his toes with bent knees.
24. Then he sits on the ground, sometimes touching the right and sometimes the left knee to the ground, sometimes walking on the knee, holding his hand at the elbow, squealing, sometimes hitting, and repeating the game in a circle.
25. At the height of the music, these movements accelerate, as if beating themselves up and going crazy.
26. These movements are repeated until the dancer himself is tired.

CLOTHES OF "CHANGAK LAZGI":

This dance is performed only by men. The dancer wears a circular skullcap or sash, a robe, a jacket, and a maxi-kalish or pointed-toe boots.

“KHIVA LAZGI”

History. The location of the ancient city of Khiva at the crossroads of the Great Silk Road is a testament to its great past. Khiva is one of the ancient cities of Uzbekistan. According to archeological data, the city was built in the 5th century BC. Its name is associated with the well of Khivak (Heyvak), located in the ancient part of the city. Some researchers say that the name of the city is derived from the ancient Ossetian word “Xiauv” - fortress, which is close to the Kwarezmian language, others - from the ancient name of the canal Heikanik renamed name (Heykanik - Heyvanik - Heyvak - Xeva - Khiva) of the Heykanik (now Polvonyop) canal, which flows through the territory of Khiva. (now Polvonyop), which flows through Khiva.¹¹⁵ There are various legends and myths about the origin of the city. One of them says that Som, the son of Nuh, slept on a high hill as he was leaving with his tribe, and in his dream he saw an army carrying 300 torches. When he wakes up, he marks his place as a sign of goodness and continues on his way. The second time he passes through here, he digs a spring. Those who drank from this spring rejoiced and cried out, “Eyoh!” Thus, the name of the spring will be “Khivaq and it is said that a saxophone wall was built around it to prevent it from being covered with sand. In fact, Khiva is world-famous as the cradle of such great scholars as Muhammad al-

Khwarizmi, Pahlavon Mahmud, Najmiddin Kubro, Abulgazi Bahodirkhan, Haydar Kwarezmi, Munis Kwarezmi, Ogahi, Feruz.

Description. In ancient times, the people of Khiva climbed to the top of the hill and landed in “Lazgi” without moving their legs. Thus, “Khiva Lazgi” appeared. It is characterized by the majesty and grandeur of the towers, the proud image and the dance elements of throwing bricks in the air and picking up bricks in the construction of its roofs and canopies. From the khanate period, such methods of “Khiva Lazgi” as “Dance on the tonka” and “Dance of grandparents” were formed and have survived to the present day.

1. This is how the dance on the tonka is played. The dancer or dancer gets out on the tonka.
  2. The traditional “Lazgi” rez begins, the dancer enjoys the beauties of nature.
  3. The dancer adjusts his hands to the music.
  4. Moves as if pointing to the glorious tower.
  5. Similar to music, the majestic tower is attracted and stiffened by the movements of the wrists and shoulders.
  6. The state of soul entry into the body begins. When a person dies, the main part of “Khiva Lazgi” begins.
  7. In the presence of the claws and wrists of the second hand, the dancer describes the kungura of the embroidered tower, the roofs, the patterns in them, piece by piece, with dance movements.
  8. Like the music, the dancer acts as if throwing a brick at the top.
  9. The head is bent down, the hands are at the top, the fingers begin to move with the help of the wrists, as if gently looking at the end of the tower in a tone consistent with the music.
  10. The body, shoulders are upright, only the fingers move.
  11. Hand piece - is divided into pieces. It acts as if it were cutting a brick.
  12. The claws of the hand begin to play as if throwing a brick up and down.
  13. This movement slowly passes over the shoulder. Shoulders move forward and back, neck shaking, face, eyebrow, eye movements can be repeated to the music.
  14. The dancer finally completes the first part with two applause.
- All of these movements are performed mainly facing upwards.

¹¹⁵ National Encyclopedia of Uzbekistan, T., 2005; 412 - bet.

15. The second part begins. The dancer begins to vibrate as if playing him, without moving his foot in the standing position.

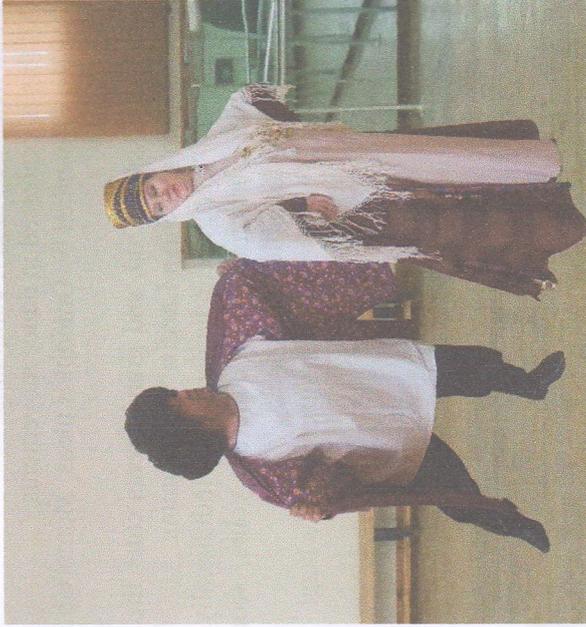
16. Performs various dance movements using his hands, fingers and shoulders, sometimes to the right and sometimes to the left, adapting to the rhythm. The second section is also closed by a clap.

17. The third part begins as the dancer descends from the tonka. The melody takes on an intense tone.

18. The screaming of the Amudaryya, the fish playing in its waves, the waves overflowing the river and the waves crashing on the sand dunes.

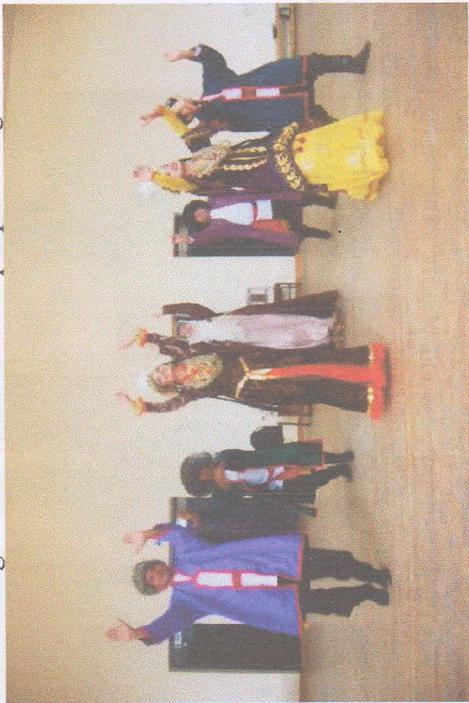
19. "Khiva Lazgi" differs from other dances in that the rituals of fire worship of ancient Kwarezm firefighters, elements of fire belief are reflected in the dance.

MOMO-BOBO DANCE:

1. The active momo climbs on the tonka and starts "Lazgi" after the hands, fingers and paws come to life.
2. Coming home from work, Grandpa enters the yard and sees Grandma playing on the tonka. He is amazed.
3. Excited, he turns around his grandmother, who is standing on the bench. Inspired, she takes off her cloak and starts dancing.
4. Momo is on top of the tonka, grandfather is below. Now they start throwing bricks at each other, cutting bricks, breaking into pieces together. The first part ends.
5. The second section continues with rez. Bobo (grandfather) starts joking with his grandmother, who is playing on the tonka.
6. Momo is ashamed and spoiled like a young bride and tries to avoid herself with various actions.
7. Grandpa, who enjoys his grandmother's actions, acts as if he is running after her. The second part ends.
8. The third part begins with the grandfather begging the grandmother with various actions.
9. Momo, in the image of a young bride, still caresses, ignoring her grandfather's pleas.

10. Bobo licks, gets angry, complains.
11. All this is expressed in dance movements.
12. Finally, influenced by Grandpa's pleas, Momo(Grandma) falls from the bed.
13. The music speeds up, and grandparents enter the game with pleasure to the intense "Khiva Lazgisi" as if arguing.
14. This type of "Lazgi" can be performed individually, in groups, in pairs, with the participation of children, youth, women, boys, grandmothers and grandfathers.
15. "Khiva Lazgi" is also known as the people's lazgi.

CLOTHES AND JEWELRY OF "KHIVA LAZGI":

GRANDFATHER: She wears a siltma chugirma, a mahsi-kalish, a elak chopan, a black trousers, and a belt.

GRANDMOTHER: A long shirt, with a bow on the collar, a long brown or light blue, white silk or gauze on the head, a scarf, a lachak, three or four scarves, four or twelve wrapped kadhudo.

He covers his neck with a handkerchief On the back, a long scarf falls to the floor.

"HARMONY LAZGI"

History. The land of miracles - the study of the roots of the ancient and modern culture and art of Kwarezm imposes a great responsibility. After all, the history of the sacred place where the "Avesto" was created, its magical culture has long been of interest to the world community. Well-known archeologist, former member of the Academy of Sciences of the Soviet Union S.P.Tolstov for 32 years (1937-69) as the organizer and leader of the Kwarezm archeological and ethnographic expedition studied the history, social system and culture of primitive, ancient and medieval religion of this legendary land. The shaft in the soil wall. The image of a woman playing the chilor of the 1st-3rd centuries is also a unique find of

this scientific expedition. The weight of the research of the honorary academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan, Honored Scientist of Uzbekistan S.P.Tolstov on the history of ancient Kwarezm, in addition to the world-famous books, is included in 11 volumes of manuscripts.¹¹⁶ Or, prof. L.R.Sadokov's scientific researches are devoted to the history of Kwarezm musical culture, ancient words and musical instruments. In his research, he writes about percussion instruments, musical circles in which ceremonial songs were performed, and dancers who played with plates, based on sources found in the Fortress.¹¹⁷ The traditions of the Likobchali dance movement are preserved in the "Harmon Lazgi".

¹¹⁶ M.A. Itina. Kwarezm expedition - the main results and prospects of research. Culture and art of ancient Kwarezm. M., "Science", 1981

¹¹⁷ Sadokov L.R. "Musical archeology of ancient and medieval Central Asia: percussion instruments." Moscow, 1996, p. 35.

Description. When Islam came into being, weddings and ceremonies that were once common to all were now held separately for men and separately for women. Thus arose the art of women creating for the inner courtyard. They were popularly known as "khalifas" and occupied many fields of art, beating *angishvona*, plates, spoons, bowls, rust, shards, circles, dancing to their tune and warming the circle. One of the halves played the bowl and the other rang the bell or rust. The third one sang and danced, and these movements took turns. This unique art form is not found not only in other regions of Uzbekistan, but also in any other nation of the world. The term "Khalifa" also means "Master's (student's) student" In the 5-volume "Explanatory Dictionary of the Uzbek language" *halfa* - {A. - to follow one another; swap} 4. Folk. It is said that in the Kwarezm oasis she was a woman who performed local oral creations.

The main place in the creation of *khalifas* is played by colorful *ghazals*, folk songs from epics, folk dances and dances. In the golden months of that period, girls who were literate in the art of writing learned from the famous *khalifas*. The *Khalifas* used to take the apprentices with them in women's circles. They sang and danced together. Over the centuries, the art of women's dance has evolved mainly along with the creation of *khalifas*. Researcher J. Kobilniyozov's book "Kwarezm folk songs and games" (T.1975) notes that the *Khalifa* movement began in the late 18th century. Well-known art critic I. In Akbarov's Dictionary of Music (T. 1997) this date is indicated as the 19th century. In our view, J. Kabilniyozov's scientific conclusion is closer to the truth.

Experts divide the *khalifas* into three categories: 2. *Khalifas* who memorize religious epics and sing marches; 3. Musicians, dancers, and singers who sing and perform folk songs and *lapars*, *ghazals* and

poems written by them at parties and weddings and women's gatherings.

Halfas are usually divided into two groups: soloists and group-shaped halves. *Halfs* belonging to the first group perform epics and songs without words. They are famous for reading epics from memory or from manuscripts and books in a pleasant, resonant tone, performing wedding songs "yor-yor", "kelin salom", "muborak". *Roziya Matniyoz kizi*(daughter), *Saodat Khudoyberganova*, *Poshsho Saidmamat kizi*(daughter), *Anbarjon Ruzmetova* and *Anorkhon Razzokova* are known as soloists. Ensemble *khalifas* usually consisted of three or five people. The master *khalifa* sang, the circle accompanied him, and of course the dancers. They revived forgotten dances and sang folk epics, wedding songs, *lapars* and *yallas*, works of their own or other contemporary artists to the accompaniment of harmonies and *doira*. brought about. In our dictionaries it is described as follows:

HARMONY - {greek. Harmonikos - synchronization; equal-sized, proportionate} Two-sided folding, keyboard musical instrument.¹¹⁸

HARMONY is a modified type of Russian musical instrument harmonica. This instrument with a diatonic sound has been popular in Kwarezm since the 19th century. *Sherozi* and *Safo Mughanni*, famous singers of Kwarezm, sang to the accompaniment of their own harmonies. Hormones are also common among Kwarezm women and girls.¹¹⁹

The harmonium was in harmony with the Uzbek national music, and the introduction of this word allowed the caliphate to be further refined and improved. It is especially widely used by older women because it is easier for them to find the keys with their fingers without being seen, and because it is easier to play than other musical instruments. They simply knew her as a female singer. With the advent of the hormone, these female singers began to be called *khalifas*. For example, in *Khiva*, *Urgench*, and other nearby districts, *khalifachism* is sung to the accompaniment of harmonies and *doira*,

¹¹⁸ E.D.Uz.L.T., 2006 y. vol. 1, p. 489

¹¹⁹ I. Akbarov "Dictionary of music", "Teacher" T., 1997, 64-p 109

while in Khanka, Turtkul, and Shobboz (now Beruniy district), the song is often sung by beating each other. Onabibi Kori (pseudonym Ojiza), Shukur Ollokuli kizi(daughter), Xonim suvchi (waterman) and others were famous for their high skills and unique voice. Ojiza Khalfa created passionate poems and songs mainly on the theme of love. Many of his songs, such as "Where did you get this flower from?" "Targuncha", "Uyalaman", "Khabar galmish", "Kaydadir, bilmam dildorim", "Tulinoy", "Uluncha seni derman" have been passed down by word of mouth and have fascinated art lovers. These songs are full of noble ideas of Uzbek women, such as honor, loyalty, love with all their being, cherishing beautiful feelings in the heart, glorifying family and pure love. The same emotions are expressed in their dances. The art of khalfas consists mainly of songs and chants in a relatively low volume in a compact range belonging to the female circle, which are unique to women, and captivating dances that move the heart. In particular, the lapar type, which is said to play with the kayrak, brought great fame to the khalfa dancers.

The khalfas had to know how to play the circle, the harmonium, the plate, the bowl, the rust, the shard, the angishvana, and of course the beautiful dance. Yakut khalfa, Guljon khalfa, Shukurjon khalfa, Anash Maryam, Oyimjon khalfa, Sharifa Nogay, Ogil Nogay, Onajon Sobirova (Anash lame) are the most talented artists of their time. The founder of "Harmon Lazgi" is Anajon khalfa Sabirova, popularly known as Anash lame (1885 - 1952). She was the first of the women to perform a solo dance in public, a man of great talent and unparalleled courage. His dance "Lazgi" and several movements of dance form the basis of the Kwarezm dance school. "The most famous Onajon khalfa Sabirova has done a great job in preserving the composition of the khalfa performance, playing the harmonica and singing, playing the dancers, especially in bringing the women's dance to the stage."¹²⁰ (But who was mainly a dancer of the khalfas)

In this type of "Lazgi" mainly women dance, and "Harmon Lazgi" played a key role in the formation and development of Kwarezm women's dance. The most popular type of dance is "Chanak Lazgi" or "Lagan Lazgi". During the Khanate period, it was

one of the most unique dance styles. Exhibitions and competitions were held in the palaces on his performance. In general, khalfa has a long history, which is based on the art of dance in a broad sense, as well as the style of bakhshi. The school of folk epics is also related to this art. Even today, many Khalfas work in the Kwarezm oasis.

CHANAK - 1. Each room of the bowl. 2. The skull, eyeball, and pelvic bones in general.

3. The thorny part of the mill from which the grain falls. 4. Shell.¹²¹

LAGAN - {f. - tub, container; candlestick} 1. A large flat dish from a plate, intended for placing thick dishes. 2. A large, deep ceramic vessel from a bowl; plate.¹²²

"**CHANOK LAZGI**" begins as follows:

1. The dancer goes round with a bowl in his hand.

2. Stand with both feet in a small bowl.

3. He addresses those around him in the sense of "Bless me" and blesses his face.

4. "Lazgi" rez begins.

5. When the hands are raised, the divine state of life is fulfilled for the person whose body is frozen.

6. Fingers, paws, hands are exhausted and the dancer standing in the bowl begins to move.

7. The arms slide down slowly.

8. The fingers begin to vibrate to the music.

9. Slowly one arm rises to the top. The other hand also rises slowly, and the fingers begin to tremble at the top, seemingly equal to each other.

10. In the vibrating position, the fingers of the first hand begin to separate from the fingers of the second hand.

11. The hands go down one by one.

12. The legs do not move in the bowl. The paws begin to shake and play.

13. "Lazgi" dance moves continue in unison. No action must be repeated a second time.

¹²⁰ E.D.Uz.L., vol. 4, p. 456

¹²² E.D.Uz.L., T.2006, vol. 2, p. 483

14. Facial, eyebrow, cheek, eye gestures are also added according to the music and hand movements.
15. The foot should not move until the end of the music, but in front of the audience it should seem that the foot is also moving.
16. This dance can in some cases be performed by two dancers. In it, the dancers argue with each other.
17. A dancer who repeats one movement a second time is considered defeated.

CLOTHES AND JEWELRIES OF "HARMONY LAZGISI":

Women: sieve, adras, miswak, long shirt, katani material hand-woven from gray. Different colors, young people wear bright yellow or red, young adults wear darker colors. Drilled saddle on the head, scarf on the back. He wears a three-legged saddle on his head, and a young man with a mane on his head. Wears a brooch to keep the sulgun (sick) bird's feathers out of sight. The feathers are sewn to the heart side.

"KWAREZM LAZGI"

History. By the middle of the 20th century, the culture, literature and art of ancient Kwarezm flourished and became more popular through radio and television.

In ancient times, the legendary melody "Lazgi" was associated with theology and was called "The melody of the creation of man". The mature representatives of Kwarezmian art, such as Bola Bakhshi, Hojikhon Boltaev, Sheroziy, played the lazgi mainly on rubab, tar, harmonica, dutar. The entry of the great artist and unique teacher Komiljon Otaniyozov into the world of art was a special event. In 1960, the teacher enriched the "Lazgi" dance series with a new direction, "Yallali Lazgi". "Yallali Lazgi" created by Komiljon Otaniyozov on the basis of the ghazal of the famous poet Kamil Kwarezmi caused it to reach a completely new level. The refrain of the song " Suyla, manga ey sanam, kimning sevar yorisan,

Ey korakuz gal bari, ey qora kuz buy-buy

his refrain swept the whole country in one day. Komiljon Hafiz was fluent in Arabic and Persian, taught the meaning of words in ghazals not only to singers but also to dancers, and interpreted the words both scientifically and artistically. Previously, dancers to the songs of male singers did not enter the game. For the first time in the history of Kwarezmian art, women began to dance to Komiljon Otaniyozov's captivating and lively songs. Thus, in the history of Kwarezmian art, the direction of yalla dance, founded by Komiljon Otaniyozov, appeared. Until the beginning of the 20th century, there was no mass dance in Kwarezm. People's Artist of Uzbekistan, famous hafiz Komiljon Otaniyozov's "Yallali Lazgi" laid the foundation stone of the stage "Lazgi". Until then, every dancer or

dancer played based on their skill. The Kwarezm dance school has made a great contribution to the development of the art of Tamarakhanim and Gavharkhanim.

“Yalla” {f- (yalali, yallali) - idleness; joy, sighing during ayshu ishrat (drinkers)} 1. a light and cheerful song performed with dance, singing.¹²³

Yalla is one of the most popular Uzbek folk songs. Usually the yalla is performed by 3-4 singers.¹²⁴ This glorious dance was performed in the 60s and 70s of the last century by famous dancers Saodat simob, Roza Safoeva, Roviyaqhanim Otajonova, Gulchehra Mirzaeva, Gulchehra Ismailova. This type of dance differs from other “Lazgi” in that it creates dance movements that are similar to the words spoken in it. Each dancer adds new embellishments and polishes to it. The traditional way is to clap, combining both paws in a musical tone. Today, it is performed with pleasure not only in national musical instruments, but also in symphonic and chamber orchestras, and pop ensembles.

In May 1997, the 2,500th anniversary of ancient and eternally young Khiva was celebrated in Paris, France. On the occasion of this anniversary, Gavharhonim Matyakubova, People's Artist of Uzbekistan, a well-known representative of the Kwarezm Dance School, a highly talented dancer and choreographer, created the composition “Legend of Lazgi”. The 9 “Lazgi” contained in it connected with each other and revealed the stages of gradual development of Uzbek dance.

¹²³ E.D.Uz.L., vol. 4, p. 106

¹²⁴ I. Akbarov “Dictionary of Music” T., 1997. p. 361

Myth - {f.-story, narration; fiction} 1. The genre of folklore: fiction, which is passed down from generation to generation, from mouth to mouth, consists of fabric, sometimes a story, narration, etc., with a religious content.¹²⁵

The composition “Legend of Lazgi” was staged as follows:

1. A fire is burning in the middle of the holy tower.
2. The girls are standing around the fire, a candle burning in their hands, with an elegant veil over their faces.

3. “Lazgi” begins.

4. The narrator appears on the right side of the scene and begins his story. And the creation of man tells the story of the soul entering the body with a celestial melody, first on the fingers, then on the wrists and shoulders, and finally on the head. During the story, he spoke about eight “Lazgi” and the ninth type “Yallali lazgi” created by the great hafiz Komiljon Otaniyazov, “After the discovery of the perfect hafiz, this melody became eternal, became an eternal song of love and beauty,” he concludes.

5. These words are said when the rez part of the lazgi melody is played.

6. At this moment, a soulful dancer emerges from the fire in the middle in the form of music.

7. The arms are divided into pieces, they stand up slowly with trembling, trembling dance movements.

8. With a sad expression on his face, the “jon (live)” slowly begins to spin.

¹²⁵ E.D.Uz.L., vol. 1, p. 118

9. He goes to the girl holding the candle and stops and touches his finger to the girl who is frozen like a statue.
10. The trembling girl slowly begins to shake.
11. Now "Jon(live)" runs to another girl. He touches her too. In this case, he goes to the 20 girls on stage one by one and repeats this action.

12. As if the girls are alive and the dancers slowly put the candle in their hands on the ground.

13. They turn around where they open the curtains on their faces, and one hand is stiffened at the top.

14. The main part of the Lazgi melody begins.

15. Soz(sound) makes a moan. The hands are frozen above.

16. Nola continues again, turning into a fig. The fingers begin to move slowly.

17. Then the paws, wrists, shoulders move forward and then.

18. The soul dies, the head shakes, as if a person is resurrected.

19. Next to the girl playing in the middle in the form of "Jon" comes a young man who is playing hard. They're in a game.

20. The circle is divided into two parts, applauding their dancer and dancer and accompanying them with dance movements appropriate to the melody.

21. Now the dancers throw one foot forward and one foot back and begin to circle around the boy and girl in the middle in the style of a Kwarezmian foot.

22. At the end of the dance, everyone claps their hands and suddenly the dancer fires in the middle, and the girls finish the dance by holding a candle.

The essence of the dance-composition "Legend of Lazgi" is reminiscent of the legend associated with the "Avesto": "A six-and-a-half-meter-tall statue of the Amudarya and the goddess of fertility Anakhita was erected in the central square of the Sheep's Castle in the Kwarezm oasis."

CLOTHES AND JEWELRY OF "KWAREZM LAZGI":

Modern lazgi, Japanese velvet, velor, yellow woven, silk dresses, velvet, yellow or red dresses, the color of the coat is dark, beautiful brown or dark blue. Jewelry: shavkala, feather headband,

long earrings, rusty hands. Plays with guys. Performed as a duet or separate dance.

CLOTHES FOR KWAREZM DANCE SCHOOL AND DESCRIPTION AND EXPLANATION OF JEWELRY

DANCER CLOTHES:

CHUGIRMA - (Churma) A large fur hat with a picture in Kwarezm and Karakalpakstan. The male dancers wore three different looks. The first is a *vertical chugirma* - made of astrakhan, which in ancient times was worn only by officials. The second *sherozi chugirma* is usually sewn compactly from the skin of a newborn lamb. The third is a sash, which is made of long sheep's wool, round in shape, and much larger in size. The Kwarezm school is unimaginable without men's dance.

YAKTEY - (also called yaktak or main collar shirt) is mainly made of white or fine, indistinct striped odmi fabric, knee-length, with a thin hem sewn on the sleeves, collar and edges of different colors. In the "Explanatory Dictionary of the Uzbek language" (in the next places - E.D. of Uz.L.) - *One-layer, unlined clothes. Long, open chest, men's jacket.*¹²⁶

DUN - In the vernacular it is also called "*Khiva don*". It is made of Kwarezm oak cloth, very light cotton, the bark is small and dense, shiny, flat and hard. E.D. of Uz.L.: *Tun. (mens' coat) 1 Front open, cotton or non-cotton long top national dress; chopon. Kimhob tun, Zarvarak tun. Olacha tun. Banoras tun. 3 Clothing.*¹²⁷

BELBOG (BELT) - In Kwarezmian dances, dancers wore belts **turma** and **madals**. E.D. of Uz.L. - *I may belt waist, a piece of cloth with flowers or without flowers, sewn at the edges, in the form of a rectangular scarf, tied at the waist; crooked, a piece of crooked.*¹²⁸

ADIK is mainly made of camel skin. In the local language it is also called "*white adik*", "**chokay**". The tip is turned up, smooth and flat. E.D. of Uz.L. - *Etik (shoes)* - *A long-sleeved, high-heeled shoes*

¹²⁶ E.D. Uz.L., vol. 5, p. 103

¹²⁷ E.D. Uz.L., vol. 5, p. 238

¹²⁸ E.D. Uz.L., vol. 1, p. 220

that hides the calf. American etik (shoes). Overturning etik (shoes). Kirza etik (shoes). Chrome etik (shoes).¹²⁹

SANDAL - summer shoes. E.D. of Uz.L. - A type of shoe. Summer light shoes without heels; sandals, slippers.¹³⁰

PAPUSH - summer shoes.

CHUVAK - (CHARIK) - a summer shoes made of thin wood, resembling a kalish. E.D. of Uz.L. - A shoes made of hard raw leather, which is a picture among the common people.¹³¹

DANCERS' CLOTHES:

TAHYA - duppi. There are several types of it in Kwarezm: E.D. Uz.L. - Avra - a round or rectangular hat with or without flowers, consisting of a lining, often tribal, wicker, top, skirt and neck. Velvet skullcap. Carpet duppi, Haji duppi. Chust duppi. Dice duppi.¹³²

BOKI RUMOL (HANDKERCHIEF) is a type of scarf in Kwarezm dance school. E.D. Uz.L. - Face close cloth towel; handkerchief (a piece) 1 A cloth, usually rectangular in shape, wrapped around a woman's head. Doka handkerchief, Shokhi handkerchief.¹³³

HAIRDRESSED SCARF - A type of handkerchief in the Kwarezm dance school. E.D. Uz.L. - Towel 1 Gajim, popuk, shokila. Towel 1 Towel held (nailed); gajimli.¹³⁴

SILK HANDKERCHIEF is a type of handkerchief in Kwarezm dance school. E.D. Uz.L. - 1. A very thin, ripe, shiny, shiny soft fiber produced by a cocoon worm, and a yarn spun from it. 2. A cloth woven from such threads, silk, and a garment or handkerchief sewn from it. Silk carpet. Silk handkerchief.¹³⁵

CHARKAT HANDKERCHIEF - made of large silk, varies depending on the flowers and shape. **HANDKERCHIEF** - E.D. Uz.L. - face cloth: handkerchief; handkerchief (a piece) 1 A

¹²⁹ E.D. Uz.L., vol. 5, p. 61

¹³⁰ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 439

¹³¹ E.D. Uz.L., vol. 4, p. 510

¹³² E.D. Uz.L., vol. 1, p. 676

¹³³ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 406

¹³⁴ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 464

¹³⁵ E.D. Uz.L., vol. 2, p. 223

cloth, usually rectangular in shape, wrapped around a woman's head. Doka handkerchief, Shohi handkerchief.¹³⁶

The matir handkerchief is the smallest of the charkat handkerchief.

TUR HANDKERCHIEF - Pakmak TUR - E.D. Uz.L. - In general, anything made of any material is woyen into a checkered mesh or bead.¹³⁷

HANDKERCHIEF - E.D. Uz.L. - Face cloth: towel; scarf (cha) 1 A cloth, usually rectangular in shape, wrapped around a woman's head. Doka scarf, Shahi handkerchief.¹³⁸

PUTI HANDKERCHIEF - a woolen handkerchief

TOWEL BEKAROR is a type of kerchief belonging to the Kwarezm dance school. It is said to be unstable (bekaror) because its hair is long and does not stand still. E.D. Uz.L. - Towel 1 Gajim, popuk, shokila. Fringe 1 towel held (nailed); gajimli.¹³⁹

MISAK - (MUNISAK) - A long sleeveless tunic or jacket belonging to the Kwarezm dance school.

ELAK - (DUN) - A light coat or jacket belonging to the Kwarezm dance school.

SIPOYI KAVUSH - Shoes of Kwarezm women. E.D. Uz.L. - Kovush ff. - Shoes, boots} Made of leather and usually makhsi shoes. Sipoyi - E.D. Uz.L. Sipo - ff. - army, soldier} 1 humble, humble, simple. 2 Heavy, calm, calm.¹⁴⁰

GULLI MASSI is a term in the local vernacular. E.D. Uz.L. - A national footwear made of Makhsi sheep or goat skin, worn with long heels, without heels, soft tag leather, heels or heels.¹⁴¹

JEWELRY:

KOSHINNA is a forehead ornament of the Kwarezm dance school. E.D. Uz.L. - Eyebrow - a layer of flattened hair on top of the

¹³⁶ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 406

¹³⁷ E.D. Uz.L., vol. 4, p. 243

¹³⁸ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 406

¹³⁹ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 464

¹⁴⁰ E.D. Uz.L., vol. 3, p. 518

¹⁴¹ E.D. Uz.L., vol. 2, p. 575

eyebrow. 3 rings, a bow-shaped flower carved into items such as incense - an ornament.¹⁴²

TOJ is a jewel of the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - {A - crown, garland; jiga; gultoj} *1 An ornate headdress emblazoned with precious stones, a symbol of the rule of kings.*¹⁴³

TAHYA DUZI - Duppi belonging to Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *Avra* is a round or rectangular-shaped hat with or without flowers, lined, often with a ruffle, a wick, and a top, skirt, and neckline. Velvet skullcap. Carpet duppi, Haji duppi. *Chust duppi.*¹⁴⁴

TANGA DUZI is a duppi belonging to the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - coin - *1 history.* Silver worth 15 *tiyins* in Bukhara khanate and 20 *tiyins* in Kokand khanate. *2 In general, coins minted of gold, silver, copper, etc., in addition to paper money.*¹⁴⁵

MANOTLY TAHYA is a duppi decorated with large large cheap coins in circulation.

OSMA OR KANOT OSMA - a jewel of the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *Hanging, adapted for hanging; hung. A pendant is a piece of jewelry worn by women on their heads like a bracelet.*¹⁴⁶

ZULFITILLO is a peppery headdress belonging to the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *Zulf* - *{f. Curly hair; gajak}* *1 A bunch of women hanging curly on both temples, around their ears.*¹⁴⁷

JIGA is the main jewelry of Kwarezm dance school. **In the Kwarezm desert zone there are ukki pati, jiga, dodari. Jiga is made from the feathers of a blackbird that lives in the Kwarezm desert zone. Used by princesses. Ukki is the feather of a white bird. Dudari is the feather of a sulgun(sad) bird. *E.D.Uz.L.* - *1 ethn. A piece of jewelry worn on a hat, adorned with ukpar and precious stones.*¹⁴⁸**

UKPAR is the feather of ukki.

¹⁴² *E.D.Uz.L.*, vol. 5, p. 352

¹⁴³ *E.D.Uz.L.*, vol. 4, p. 132

¹⁴⁴ *E.D.Uz.L.*, vol. 1, p. 676

¹⁴⁵ *E.D.Uz.L.*, vol. 3, p. 660

¹⁴⁶ *E.D.Uz.L.*, vol. 3, p. 146

¹⁴⁷ *E.D.Uz.L.*, vol. 2, p. 164

¹⁴⁸ *E.D.Uz.L.*, vol. 2, p. 96

MANGLAY DUZI is a forehead jewelry belonging to the Kwarezm dance school. It is decorated with various light colored stones. White - purity, blue - glory, red - beauty.

BOSHIDUZIY is the main jewelry of Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *HEAD 1 Above the neck of the body, the anterior part (in humans, animals); head.*¹⁴⁹

TUMOR is the main ornament of Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *1 {a. - friendly letter; noma, writing}* According to popular, religious belief, it is as if the owner is blindfolded, calamity, disaster, *ins - sex, etc. a triangular object (usually sewn to the neck, armpits, hair, or sewn to the inside of a garment) that holds a piece of duo paper inside. Duo tumor, eye tumor.*¹⁵⁰

ALL NAILS - Chakka jewelry belonging to Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L.* - *whole- 1 Unbroken, unbroken; undamaged; There is no fracture. (1 - vol 387- p) NAILS - 1 A structure, a covering, consisting of a branched substance that protects the fingers, attached to the flesh on the back of the fingers.*¹⁵¹

HALF NAILS - Chakka jewelry belonging to Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L. NAILS - 1 One of two equal parts of something, one of two, one of two.*¹⁵² *1 A structure, a covering, consisting of a branching substance that protects the fingers, attached to the flesh on the back of the fingers.*¹⁵³

PARXANA is a hair ornament belonging to the Kwarezm dance school. That is, a hairpin with a necklace and a turquoise eyebrow that is worn across the width to keep the finely cut hair straight.

SOCHPOPUK is a hair ornament belonging to the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L. 1 A women's piece of hair, made of black thread, silk, or wool, with a poppy-like ornament at the ends.*¹⁵⁴

LASKOKIL is a hair ornament belonging to the Kwarezm dance school. That is, a bundle is a type of hair. *E.D.Uz.L. {f. - unrefined low-grade silk} densely woven, smooth-surfaced yarn fabric; satin.*¹⁵⁵

¹⁴⁹ *E.D.Uz.L.*, vol. 1, p. 332

¹⁵⁰ *E.D.Uz.L.*, vol. 4, p. 188

¹⁵¹ *E.D.Uz.L.*, vol. 5, p. 103

¹⁵² *E.D.Uz.L.*, vol. 5, p. 103

¹⁵³ *E.D.Uz.L.*, vol. 5, p. 103

¹⁵⁴ *E.D.Uz.L.*, vol. 3, p. 558

JAMALAK is a hair ornament belonging to the Kwarezm children's dance school. *E.D.Uz.L. - 1. Girls' hair, which has not yet grown, is cut with the addition of a cotton ball so that it does not spread.*¹⁵⁶

TOGNOGICH - He belonged to the Kwarezm dance school and held a shavka. *E.D.Uz.L. - A device used to fasten, pinch, fasten (e.g., a blunt needle with one end, a tool with a sharp end that falls into the socket, a handle that is fastened to the hair).*¹⁵⁷

ISIRGA - ear jewelry belonging to the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L. - An ornament made of metals such as gold and silver, worn on the ear; earrings.*¹⁵⁸

SHAVKALA, SHOKILA is a chest ornament of the Kwarezm dance school. In primitive times, there was also the view that this noise drove away evil spirits, and that there was a clash. *E.D.Uz.L. - shokila - 1 An ornament made of tablecloths, towels, curtains, handkerchiefs, etc., sewn to the edges or framed by the same fabric; gajim, popuk.*¹⁵⁹

KEY GARDEN is a chest ornament belonging to Kwarezm dance school. The women in the khan's(king) palace, that is, the princesses and princesses. *E.D.Uz.L. - key-{f. - open-} 1 A metal tool used to open or close a lock. The key to the house, the key to the box.*¹⁶⁰ **GARDEN II 1** *What serves to bind and its connection point, node; bond.*¹⁶¹

DUODUZI - chest jewelry belonging to Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L. - DUO {a.- pray, crush } 1 religion. Praying to God, supplicating to Him, wishing good, noble wishes for oneself or others.*¹⁶² **DUZI** - *E.D.Uz.L. - (duppi) Avra - a hat in a round or rectangular shape, with or without flowers, lined, often composed of*

¹⁵⁵ E.D.Uz.L, vol. 2, p. 488

¹⁵⁶ E.D.Uz.L, vol. 2, p. 67

¹⁵⁷ E.D.Uz.L, vol. 4, p. 256

¹⁵⁸ E.D.Uz.L, vol. 2, p. 230

¹⁵⁹ E.D.Uz.L, vol. 4, p. 592

¹⁶⁰ E.D.Uz.L, vol. 2, p. 298

¹⁶¹ E.D.Uz.L, vol. 1, p.350

¹⁶² E.D.Uz.L, vol. 1, p. 665

*kavima, pill, top, kizak and jiyak. Velvet duppi. Carpet duppi, Haji duppi, Chust duppi. Zar (dice) duppi.*¹⁶³

BILAKUZUK (WRIST RING) is a handicraft belonging to Kwarezm dance school. Precious jewelry with rubies, diamonds, emeralds.¹⁶⁴

UZUK (RING) is a handicraft belonging to the Kwarezm dance school. *E.D.Uz.L. - A ring-shaped piece of jewelry that is worn on the finger for decoration and is made of different metals in different shapes and sizes.*¹⁶⁵

ZANG is a handicraft belonging to Kwarezm dance school. Hanging small bells decorated with stones.

¹⁶³ E.D.Uz.L, vol. 1, p. 676

¹⁶⁴ E.D.Uz.L, vol. 1, p. 257

¹⁶⁵ E.D.Uz.L, vol. 5, p. 270

CONTENTS

PREFACE.....	69
“LAZGI”	74
“THE CLOWN LAZGI”	77
“KAYRAK LAZGI”	82
“DUTOR LAZGI”	86
“SURNAY LAZGI”	89
“SAROY(CASTLE) LAZGI”	94
“CHANGAK LAZGI”	98
“KHIVA LAZGI”	102
“HARMONY LAZGI”	105
“KWAREZM LAZGI”	107
CLOTHES FOR KWAREZM DANCE SCHOOL AND DESCRIPTION AND EXPLANATION OF JEWELRY INSTEAD OF THE LAST	113

Босишга рухсат этилди: 12.03.2022 Офсет қоғоз.
қоғоз бичими 64x84 1/16 Times гарнитураси. Шартли босма
табоғи 12. Нашр хисоб табоғи 11,6. Адади 100

«ZAMON POLIGRAF» ОК босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Ташкент шаҳри. Юнусобод тумани,
Бободехкон маҳалласи 45 уй.

